

arsboni

BENCSIK IMOLA:

A választottbíróági megállapodásra irányadó jog meghatározása a magyar jogszabályok és a nemzetközi trendek tükrében

GÁL RITA ILONA:

A kulturális örökségvédelem nemzetközi jogi kihívásai a fegyveres konfliktusok tükrében

SZILÁRD ÁKOS:

A posta egyszer „csenget”, avagy nem vagyoni kártérítés jogellenes adatkezelésért

ZOVÁNYI NIKOLETT:

A fogyasztói magáncsőd magyar szabályozása és gyakorlata

Kiadja a Stádium Intézet
Budapest, Akadémia utca 11. mfsz. 3/A
stadiumintezet@gmail.com
arsboni@arsboni.hu
ISSN 2064-4655

Főszerkesztő:
Orbán Endre

Felelős szerkesztő:
Szentgáli-Tóth Boldizsár

Szerkesztők:
Klemencsics Andrea, Milánkovich András, Németh Márton, Szabó Tibor Zsombor

Szerkesztőbizottság:
Bartha Ildikó, Bencze Mátyás, Deli Gergely, Gárdos-Orosz Fruzsina, Győry Csaba,
Láncos Petra Lea, Mohay Ágoston, Pogácsás Anett, Sulyok Katalin, Zódi Zsolt

Címlapot tervezte:
G. Szabó Dániel

Címlap:
Binó Bianka

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNY	3
Bencsik Imola: A választottbíróági megállapodásra irányadó jog meghatározása a magyar jogszabályok és a nemzetközi trendek tükrében	3
Gál Rita Ilona: A kulturális örökségvédelem nemzetközi jogi kihívásai a fegyveres konfliktusok tükrében	21
Szilárd Ákos: A posta egyszer „csenget”, avagy nem vagyoni kártérítés jogellenes adatkezelésért	49
Zoványi Nikolett: A fogyasztói magáncsőd magyar szabályozása és gyakorlata	60
Abstracts	69

TANULMÁNY

Bencsik Imola:

A választottbíróági megállapodásra irányadó jog meghatározása a magyar jogszabályok és a nemzetközi trendek tükrében

A választottbíróági megállapodásnak attól a szerződéstől való elkülönítése, amelybe inkorporálták régóta ismert tétele a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásnak. A szeparabilitás elvének megfelelően, a felek a választottbíróági megállapodásukra a főszerződésre irányadó jogtól eltérő jogot is választhatnak. Az alkalmazandó jog meghatározása a nemzetközi kereskedelmi választottbíróági eljárások megindításának legfontosabb pontja, amely során jogválasztásuk esetén a felek, ennek hiányában pedig a bíróság a kollíziós szabályok szerint állapítja meg az alkalmazandó jogot. A nemzetközi gyakorlat alapján a választottbíróági megállapodásra irányadó jog bírói meghatározásakor általában két kapcsolóelv 'verseng' egymással: a lex contractus, azaz a főszerződésre alkalmazandó jog, és a lex loci arbitri, azaz a választottbíróág helyének a joga.

A tanulmányban röviden bemutatom a vonatkozó magyar szabályozást, összevetve a svájci nemzetközi magánjogi törvény vonatkozó részeivel, ismertek néhány, a választottbíróági megállapodásra irányadó jog körében született nemzetközi ítéletet, és megvizsgálom, hogy a külföldi választottbíróági ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról szóló New Yorki Egyezmény hogyan rendelkezik a kérdésben.

I. Bevezető gondolatok

A választottbíróági megállapodásnak a főszerződéstől való elkülönítése, azaz a szeparabilitás elve, a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás egyik alapvető tétele, amely lehetővé teszi, hogy a választottbíróági megállapodás az alapul szolgáló szerződéstől különálló és független megállapodásként létezzen. Ez azt jelenti, hogy még ha a főszerződés érvénytelennek is bizonyul, az a választottbíróági megállapodás érvényességét nem érinti. A szeparabilitás elve azt is jelenti, hogy a választottbíróági megállapodás érvényességét a felek által választott jog határozza meg, amely a főszerződésre irányadó jogtól eltérő is lehet, ezáltal a felek nagyobb ellenőrzést gyakorolhatnak az alkalmazandó jog meghatározása felett a felmerülő jogvitájuk esetén.

A nemzetközi magánjogi tényállások egyik alapvető ismérve, hogy abban az esetben, ha az adott jogviszony tekintetében több jog alkalmazása is felmerülhet, a jogalkalmazónak az ún. kollíziós normák, vagy más néven kapcsolószabályok segítségével kell meghatároznia az adott tényállásra alkalmazandó jogot.¹ A kollíziós normákat aszerint

¹ Burián László – Raffai Katalin – Szabó Sarolta: *Nemzetközi magánjog*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2018, 119. o.

rendszerizhetjük, hogy azok a jogviszony alanyára, tárgyára, az alanyok cselekményére vagy más szempontokra tekintettel tartalmazznak-e kapcsolatot.²

Tekintettel arra, hogy a választottbíróági eljárás megindítása önmagában feltételez egy választottbíróági megállapodást (és egy főszerződést) a felek között, jelen tanulmányban a választottbíróági megállapodásra alkalmazandó kapcsolóelveket vizsgálom részletesebben: így a felek jogválasztását (lex voluntatis), a főszerződésre irányadó jog alkalmazását (lex contractus), a választottbíróági eljárás helyének jogát (lex loci arbitri), valamint az általános kiegészítő klauzulát.

II. A magyar szabályozás

A választottbíróági megállapodásra alkalmazandó jog meghatározására vonatkozóan a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (Nmjt.) 52. §-a tartalmaz rendelkezéseket, a Szerződéses kötelmi viszonyokról szóló cím alatt. A rendelkezések a választottbíróági megállapodásra mind anyagi (52. § (1)-(3)), mint alaki (52. § (4)) értelemben rendelkeznek az alkalmazandó jog meghatározásáról. Fontos azonban kiemelnünk, hogy az Nmjt.-hez, mint törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás kifejezetten kimondja, hogy a Javaslat bíróság-fogalma a *választottbíróóságokra nem terjed ki*, amelyből az következik, hogy az Nmjt.-ben meghatározott kollíziós szabályok alkalmazására az állami bíróságok belépésekor az állami bíróságok által kerülhet sor, azaz a választottbíróóságok számára nem tartalmaz kötelezően alkalmazandó szabályokat.³ A kifejezett jogválasztás mellett, a törvény elismeri a hallgatólágos jogválasztást is, amely a választottbíróági megállapodások tekintetében is lehetséges. Ezt a lehetőséget az Nmjtv. 50. §-a biztosítja, amely kimondja, hogy a szerződésre a felek által választott jog alkalmazandó, azzal, hogy amennyiben a jogválasztás nem kifejezett, úgy annak a szerződés rendelkezéseiből vagy az ügy körülményeiből egyértelműen megállapíthatónak kell lennie. A felek a szerződés egészére vagy annak csak egy részére is meghatározhatják az alkalmazandó jogot. Az Nmjtv. miniszteri indokolása kiemeli, hogy ez a rendelkezés kizárólag akkor alkalmazható, ha az adott jogviszonyra a Róma I. rendelet nem határozza meg az alkalmazandó jog megállapításának szabályait.⁴ Tekintettel arra, hogy a Róma I. rendelet tárgyi hatálya nem terjed ki a választottbíróági megállapodásokra (Róma I. rendelet 1. cikk (2) e) pont), az Nmjtv. 50. §-ban foglalt hallgatólágos jogválasztás alkalmazandó a választottbíróági megállapodásokra. A miniszteri indokolás rámutat továbbá, hogy a hallgatólágos jogválasztásnak az ügy összes körülményeiből egyértelműen megállapíthatónak kell lennie, és csak állami jogválasztását jelentheti.

² Uo. 128. o.

³ T/14237. számú törvényjavaslat a nemzetközi magánjogról <https://www.parlament.hu/irom40/14237/14237.pdf> (Letöltve: 2023.04.09.)

⁴ A törvény miniszteri indokolása alapján az Nmjt. választottbíróági megállapodásra irányadó kollíziós normáinak bevezetése azért volt indokolt, mert az Európai Unió joga kifejezetten kizárja hatálya alól a választottbíróági ügyek körét, a nemzetközi egyezmények pedig csak részben szabályozzák.

II.1. A *Separability* doktrína és az alkalmazandó jog meghatározása az Nmjtv. alapján

A választottbíróági szerződés jogilag egyenrangú és független a kereskedelmi szerződéstől abban az esetben is, ha az annak egyik pontjaként jelenik meg.⁵ A választottbíróági megállapodásnak attól a szerződéstől való elkülönítése, amelybe inkorporálták régóta ismert tétele a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásnak. A separability doktrína lényege, hogy a választottbíróági klauzulának, mint önálló szerződésnek a létezését és az érvényességét a főszerződésként szolgáló kereskedelmi szerződéstől függetlenül, attól elkülönítve kell megállapítani. Azaz megfordítva: az alapul szolgáló kereskedelmi szerződés érvénytelensége nem vonja magával a választottbíróági klauzula érvénytelenségét is.⁶ A separability elve összekapcsolva a Kompetenz-Kompetenz elvvel azt is jelenti, hogy egy esetleg érvénytelen választottbíróági megállapodás is megalapítja a választottbíróság hatáskörét, amely a Kompetenz-Kompetenz doktrína alapján adott esetben megállapítja saját hatáskörének hiányát.⁷

Az Nmjtv. miniszteri indokolása kifejti, hogy a törvény „[a] jogválasztással összefüggésben elismeri továbbá a kollíziós jogi *dépeçage* elvét, vagyis azt, hogy a felek a választottbíróági megállapodásra irányadó jogként a főszerződésre (alapjogviszonyra) alkalmazandó jogtól eltérő jogot is választhassanak.”⁸ Ennek megfelelően, az Nmjtv. 52. §-a alapján a felek meghatározhatják a választottbíróági megállapodásra alkalmazandó jogot, jogválasztás hiányában a választottbíróági megállapodásra az alapjogviszonyra választott jog lesz alkalmazandó. Amennyiben a felek nem éltek a jogválasztás lehetőségével, úgy a választottbíróság a kollíziós szabályok szerint fogja megállapítani az alkalmazandó jogot.

II.2. Az Nmjtv. kapcsolóelvéinek rendszere

Az Nmjtv. 52. §-a lépcsőzetes, vagy más néven szubszidiárius kapcsoló szabályokat alkalmaz a választottbíróági szerződésre irányadó jog meghatározásához, azaz a törvény szövege alapján a rangsorban előbb álló kapcsolat megvalósulása kizárja az azt követő kapcsolóelv alkalmazását.⁹

a) Lex voluntatis – azaz a felek által választott jog alkalmazása

⁵ Horváth Éva: *Nemzetközi választottbíráskodás*. HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010, 52. o.

⁶ Bán Dániel: A választottbíróági kikötés elkülönítése és a jogválasztás. In: Bodzási Balázs (szerk.): *A gazdasági jog és az adójog aktuális kérdései 2018-ban. Gazdasági jogi kutatások a Budapesti Corvinus Egyetemen*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018, 10-12. o.

⁷ Bán Dániel – Nemessányi Zoltán: A választottbíróági szerződésre alkalmazandó jog meghatározása. In: Berke Barna – Nemessányi Zoltán (szerk.): *Az új Nemzetközi Magánjogi Törvény alapjai. Kodifikációs előtanulmányok*. Budapest, HVG Orac Kiadó, 2016, 228. o.

⁸ T/14237. számú törvényjavaslat a nemzetközi magánjogról <https://www.parlament.hu/irom40/14237/14237.pdf> (Letöltve: 2023.04.09.)

⁹ Tímár Kinga: A választottbíróági szerződésekre vonatkozó új magyar kollíziós szabályozás erényei és hibái. In: Burai-Kovács János (szerk.): *A kereskedelmi választottbíróság évkönyve 2021-2022*. ORAC Kiadó, Budapest, 2022, 48. o.

Az Nmjtv. 52. § (1) bekezdése a felek privát autonómiájára utalva, amely a választottbíráskodás vezérmotívumának tekintendő, biztosítja a felek számára a választottbírói megállapodásra irányadó *jog megválasztásának* lehetőségét.¹⁰

b) Lex contractus – azaz a főszerződésre/ alapjogviszonyra választott jog alkalmazása

Az Nmjtv. 52. § (2) a) pontja, mint a kapcsolóelvek második lépcsőfoka, kimondja, hogy jogválasztás hiányában a választottbírói megállapodásra az *alpjogviszonyra választott jog*, ennek hiányában az alapjogviszonyra jogválasztás hiányában irányadó jog alkalmazandó.¹¹

A lex contractus, mint kapcsolóelv azt jelenti, hogy a felek alapjogviszonyára választott vagy jogválasztás hiányában a kollíziós normák szerint arra irányadó jogot kell alkalmazni a választottbírói megállapodásra. Ezen szabályozás ugyanakkor logikailag ellentétes a separability doktrínával, amely éppen a választottbírói megállapodás és az alapszerződés függetlenségén alapul, továbbá a megállapodás formájából adódóan, kizárólag a főszerződésbe inkorporált választottbírói megállapodásokra alkalmazható, önálló választottbírói szerződések esetén nem értelmezhető.¹²

A miniszteri indokolás e körben kifejti:

„[a] jogválasztás hiányában alkalmazandó jog fenti kapcsolószabályainak meghatározására során a Javaslat abból indul ki, hogy a választottbírói szerződés fogalmilag mindig feltételez egy fennálló, vagy jövőben keletkező alapjogviszonyt (jellemzően egy szerződéses jogviszonyt), ráadásul az esetek zömében az alapjogviszony szabályozása körében (vagyis tipikusan a főszerződésben) kerül sor a választottbírói szerződés (kikötés) elfogadására is. Ebből következően a Javaslat elsősorban az alapjogviszonyra alkalmazandó jogra tekintettel határozza meg az ahhoz kapcsolódó választottbírói szerződéses jogviszonyra alkalmazandó jogot is. Az alapjogviszonyra alkalmazandó jog pedig elsősorban az alapjogviszonyra választott jog, jogválasztás hiányában pedig az egyébként alkalmazandó jog lesz az irányadó.”¹³

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a lex contractus elsődleges kapcsolóelvként való alkalmazása nincs összhangban a New Yorki Egyezményrel, amelynek V. cikk 1. a)

¹⁰ Nmjtv. 52. § (1) A felek megválaszthatják a választottbírói megállapodásra alkalmazandó jogot.

¹¹ Nmjtv. 52. § (2) Jogválasztás hiányában a választottbírói megállapodásra az alapjogviszonyra választott jog, ennek hiányában az alapjogviszonyra jogválasztás hiányában irányadó jog alkalmazandó.

¹² Schmidt Richárd: A bőség zavarában? – avagy a választottbírói megállapodásra irányadó jog hazai szabályozása nemzetközi kontextusban. *Magyar Jog*, 2020/1., 57. o.

¹³ T/14237. számú törvényjavaslat a nemzetközi magánjogról <https://www.parlament.hu/irom40/14237/14237.pdf> (Letöltve: 2023.04.09.)

pontjában rögzített érvénytelenítési ok, a lex loci arbitri alkalmazása melletti egyértelmű állásfoglalás.¹⁴

V. Cikk 1.

A választottbíróági határozat elismerése és végrehajtása annak a félnek kérelmére, akivel szemben azt érvényesíteni kívánják, csak abban az esetben tagadható meg, ha ez a fél annál az illetékes hatóságnál, amelynél az elismerést és a végrehajtást kéri, bizonyítja, hogy:

a) a II. Cikkben említett megállapodásban résztvevő felek a reájuk irányadó jog szerint nem voltak cselekvőképeseek, vagy hogy az említett megállapodás a felek által kikötött jog értelmében vagy ilyen kikötés hiányában *annak az országnak a joga szerint, amelyben a választottbíróági határozatot hozták*, érvénytelen;

Amint Schmidt Richárd is rámutat: a lex contractus alkalmazása a lex loci arbitri helyett kockázatot jelenthet a választottbíróági ítéletek New Yorki Egyezményen alapuló kikényszerítése során.¹⁵

c) Lex loci arbitri – azaz a választottbíráskodás helye szerinti jog

A harmadik szinten az Nmjt. 52. § (3) bekezdése áll, amely kimondja, amennyiben a felek kijelölték a választottbíróág helyét, a választottbíróági eljárásra az *eljárás helye szerinti állam joga* alkalmazandó, feltéve, hogy a megállapodással e jog az alapjogviszonyra irányadó jognál szorosabb kapcsolatban van.¹⁶

d) Favor validitatis

Az utolsó lépcsőként a favor validitatis alkalmazására kerülhet sor, amely szerint: (...) a választottbíróági szerződést alaki okból nem lehet érvénytelennek tekinteni akkor, ha az a fent meghatározott jogok bármelyike, vagy a lex fori által támasztott alaki követelményeknek megfelel.¹⁷

II.3. A választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény (Vbt.) vonatkozó rendelkezései

A Vbt. egyetlen helyen utal az alkalmazandó jog meghatározására, amikor is a választottbíróági ítélet érvénytelenítése körében kimondja:

¹⁴ Schmidt i.m. 62. o.

¹⁵ Uo. 62. o.

¹⁶ Nmjt. 52. § (3) Ha a felek kijelölték a választottbíróági eljárás helyét, a választottbíróági megállapodásra az eljárás helye szerinti állam joga alkalmazandó, feltéve, hogy a megállapodással e jog a (2) bekezdésben megjelölt jognál szorosabb kapcsolatban van.

Vö.: Tímár i.m. 57-59. o.

¹⁷ Nmjt. 52. § (4) A választottbíróági megállapodást alaki okból nem lehet érvénytelennek tekinteni, ha az e § alapján meghatározott jogok bármelyike, vagy az eljáró bíróság államának joga szerinti alaki követelményeknek megfelel.

47. § (2) A választottbíróági ítélet a másik fél ellen előterjesztett kereset alapján a 7. § (2) bekezdésében meghatározott bíróság által és csak abban az esetben érvényteleníthető, ha

aa) a választottbíróági szerződést kötő felek egyikének nem volt jogképessége vagy cselekvőképessége; vagy a választottbíróági szerződés annak a jognak a szabályai szerint, amelynek alávetették, ilyen alávetés hiányában pedig a magyar jog szerint nem érvényes; vagy

Összevetve az Nmjtvt. 52. §-át és a Vbtv. 47. § (2) bekezdés a) pont aa) alpontját, „világossá válik, hogy a két szabály között ellentmondás feszül,”¹⁸ tekintettel arra, hogy az Nmjtvt. 52. §-a, a választottbíróági szerződésre alkalmazandó jog meghatározására eltérő sorrendben rendeli alkalmazni a kollíziós normákat. Azaz jogválasztás hiányában az alapjogviszonyra választott jog alkalmazandó, amennyiben a felek az alapjogviszonyra sem választottak jogot, úgy az alapjogviszonyra jogválasztás hiányában irányadó jog alkalmazandó. A választottbíráskodás helye szerinti jog alkalmazása csak abban az esetben lehetséges az Nmjtvt. szerint, ha a lex loci arbitri lényegesen szorosabban kapcsolódik a tényálláshoz, mint a főszerződésre irányadó jog.

Ezzel szemben a Vbt. (igaz, hogy csak az ítélet érvénytelenítése körében és Magyarországon lefolytatott választottbíróági eljárások esetére) a felek jogválasztásának hiányában, a lex fori-t, azaz a magyar jogot rendeli alkalmazni.

Amint Tímár Kinga rámutat: ez az ellentmondás abban az esetben okoz problémát, ha a választottbíróság helye Magyarországon van és az ítélet érvénytelenítése iránti perre is magyar bíróság előtt kerül sor. Ebben az esetben ugyanis az ítélet érvénytelenítése iránti eljárásban eljáró bíróság a felek jogválasztása hiányában kizárólag a magyar jogot alkalmazhatná a választottbíróági szerződés érvényességének megállapítása során az Nmjtvt.-ben felsorolt kapcsolóelvek helyett, annak ellenére is, hogy az Nmjtvt. lépcsőzetes szabályrendszerében a lex fori alkalmazását megelőzi a felek által a főszerződésre megállapított jog, vagy annak hiányában az arra irányadó jog felhívása.¹⁹

III. A választottbíróági megállapodásra irányadó jog meghatározása a nemzetközi gyakorlat tükrében – a favor validitatis elv érvényesülése

Attól függően, hogy a jövőben felmerülő, vagy már jelenleg is fennálló jogvitáról van szó, a felek választottbíróági eljárás kikötéséről választottbíróági megállapodás (leggyakrabban választottbíróági klauzula) formájában állapodnak meg, vagy már fennálló jogvita esetén, alávetési nyilatkozatot tesznek. A választottbíróági klauzula általában a főszerződés egyik pontjaként, annak részeként jelenik meg, és amennyiben a felek rendelkeztek arról, ugyanezen szerződés rögzítheti a teljes szerződéses viszonyra

¹⁸ Tímár i.m. 54. o.

¹⁹ Uo. 54. o.

irányadó jog meghatározását is. Ugyanakkor abban az esetben, ha a felek főszerződésükben nem határozták meg a jogviszonyukra alkalmazni kívánt jogot, vagy választottbíróági alávetési nyilatkozatot tettek, amelyben szintén nem nyilatkoztak arról, a választottbíróági megállapodásuk érvényességének megállapításához a bíróságnak meg kell határoznia az alkalmazandó jogot.

A nemzetközi gyakorlat alapján a választottbíróági megállapodásra irányadó jog meghatározásakor két kapcsolóelv 'verseng' egymással: a *lex contractus* és a *lex loci arbitri*. Mindkettő mellett felsorakoztatható számos érv, amelyeket az alábbi bírósági döntésekkel szemléltetünk.

III.1. Anglia: a Sulamérica ügy

A Sulamérica kontra Enesa Engenharia²⁰ ügyben a felek biztosítási szerződést kötöttek a Jirau Greenfield Hydro Project néven ismert braziliai vízierőmű építése vonatkozásában, amely kapcsán az Enesa kártérítési igényt nyújtott be, azonban a Sulamérica biztosítótársaság annak megtérítését elutasította. A felek közöttük létrejött főszerződésre a brazil jogot kötötték ki, azonban a választottbíróági klauzulában a választottbíróóság helyeként Londont jelölték meg. A jogvita felmerülésekor az angol bíróságnak döntést kellett hoznia a választottbíróági megállapodás érvényességéről: amely az angol jog alapján érvényes volt, a brazil jog alapján viszont – kisebb súlyú formai hiányosságok miatt – nem volt az.²¹

A bíróság döntése nyomán az alkalmazandó jog megállapítása a következő három lépcső szerint történt: (i) kifejezett jogválasztás, (ii) hallgatólagos jogválasztás, (iii) a legközelebbi és leginkább valódi kapcsolat elve szerint.²² Tekintettel arra, hogy a megállapodásban a választottbíróági klauzulára kifejezett jogválasztás nem történt, adta magát a következtetés, hogy a felek a főszerződésre irányadó jogot – mintegy hallgatólagos jogválasztással – kívánták alkalmazni a választottbíróági klauzulára, azzal a céllal, hogy a teljes jogviszonyra ugyanazon jog legyen alkalmazandó. Ugyanakkor a hallgatólagos jogválasztás mellett felállított vélelem megdönthetőnek bizonyult, tekintettel arra, hogy a felek a választottbíráskodás helyeként Londont jelölték meg, és a hallgatólagos jogválasztás szerinti jog (azaz a *lex contractus* szerinti) a választottbíróági megállapodás érvénytelenségét vonná magával, amely feltehetően ellentétes a felek eredeti szándékával – azaz a választottbíróági út igénybevitelével.²³ Az ítélet szövegében a legszorosabb kapcsolat elvére hivatkozott a bíróság, azonban az azt elemző munkákban a *favor validitatis* elvének kifejezéseként értékeli a döntést a jogirodalom.²⁴

²⁰ Sulamérica Cia Nacional de Seguros SA v Enesa Engenharia SA, [2012] EWCA Civ 638. United Kingdom / 16 May 2012 / England and Wales, Court of Appeal / Sulamérica Cia Nacional de Seguros SA v. Enesa Engenharia SA / A3/2012/0249 (https://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=886&opac_view=6) (2023.02.14.)

²¹ Peter Tzeng: Favoring Validity: The Hidden Choice of Law Rule for Arbitration Agreements. *American Review of International Arbitration*, Vol. 27, No. 3, pp. 327-358 (2016). 13. o. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2666103) (Letöltve:2023.04.09.)

²² Sulamérica Cia Nacional de Seguros SA v Enesa Engenharia SA, [2012] EWCA Civ 638. 25.

²³ Tzeng: i.m.13. o.

²⁴ Magyar nyelvű tanulmányban Ld.: Schmidt Richárd: A bőség zavarában? – avagy a választottbíróági megállapodásra irányadó jog hazai szabályozása nemzetközi kontextusban. *Magyar Jog* 2020/1. Angol

III.2. Szingapúr: A FirstLink ügy

A FirstLink, egy Szingapúrban bejegyzett holdig társaságként online regisztráció kezdeményezésével megállapodást kötött a szintén szingapúri bejegyzésű GT Payment-tel, amely alapján a GT Payment online fizetési szolgáltatásokat biztosított számára. A regisztráció során a FirstLink elfogadta a GT Payment online felhasználói szerződését, amely választottbíróági kikötést tartalmazott, azzal, hogy a szerződésre a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbíróságának 'joga' ("the laws of Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce")²⁵ az irányadó. Amint az ítélet elemzése során több szerző rámutat: ez a megfogalmazás meglehetősen szokatlan, tekintettel arra, hogy a felek általában valamelyik nemzeti jogot választják ki a megállapodásukra irányadóként, nem pedig egy intézményes választottbíróág 'jogát', amely vonatkozásában sokkal inkább csak eljárási szabályokról beszélhetünk.²⁶

A FirstLink, mint felperes keresetet indított a szingapúri bíróságon, amelyre tekintettel az első rendű alperes az eljárás felfüggesztését kérte a fent említett választottbíróági megállapodásra hivatkozva. A szingapúri bíróság az ügyben megállapította, hogy a választottbíróági kikötés érvényes, és arra a svéd jog alkalmazandó. Indokolásában kifejtette, hogy álláspontja szerint nem minden esetben feltételezhető, hogy a felek ugyanazt a jogot kívánják kikötni a szerződésből eredő érdemi kötelezettségeik teljesítésére, mint a választottbíróági megállapodás érvényességének kérdésére. Valószínűbb, hogy a jogvita ezen szakaszában a felek semlegesség iránti vágya kerül előtérbe.²⁷

A bíróság a következő öt évrre alapította a döntését:²⁸

- i. Az ezzel ellentétésre történő utalás hiányában a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbíróság eljárási szabályainak megválasztása azt jelenti, hogy a választottbíróági eljárás helye Svédország.
- ii. A fenti választás azt az objektív szándékot bizonyítja, hogy a felek a választottbíróági eljárásra a svéd lex arbitri-t választják.
- iii. A svéd választottbíróági törvény 46. szakasza kimondja, hogy ezen törvényt kell alkalmazni a Svédországban lezajló választottbíróági eljárásokra.²⁹
- iv. Az ezzel ellentétésre történő utalás hiányában a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a felek Svédországot választották a választottbíróág székhelyül (seat of the arbitration).
- v. Az alapszerződésben nem volt arra utalás, hogy a felek nem a svéd jogot kívánták alkalmazni a választottbíróági megállapodásra.³⁰

nyelven.: Peter Tzeng: Favoring Validity: The Hidden Choice of Law Rule for Arbitration Agreements. *American Review of International Arbitration*, Vol. 27, No. 3, pp. 327-358 (2016).

²⁵ Idézte: Tzeng: i.m. 17. o.

²⁶ Uo. 17. o.

²⁷ <https://singaporeinternationalarbitration.com/2014/07/02/seat-of-arbitration-and-governing-law/> (Letöltve: 2023.04.09.)

²⁸ FirstLink Investments Corp Ltd v GT Payment Pte Ltd and others [2014] SGHCR 12 Az ítélet elérhető: <https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/1/7/17749.pdf> (Letöltve: 2023.04.09.)

²⁹ The Swedish Arbitration Act SFS 1999:116 Section 46. This Act shall apply to arbitral proceedings which take place in Sweden notwithstanding that the dispute has an international connection.

A szingapúri bíróság hivatkozott továbbá a New Yorki Egyezmény V. cikk (1) a) pontjára is, amely a határozat elismerésének és végrehajtásának megtagadási okaként tartalmazza azt a kikötést, amely szerint a választottbírósági megállapodás azon ország joga szerint, amelyben az ítéletet meghozták, érvénytelen.³¹

Annak ellenére, hogy más megközelítést alkalmazott, a FirstLink ügyben meghozott ítéletében a szingapúri bíróság is a favor validitatis elv érvényre juttatása mellett döntött.³²

III.3. Az ICC 6162-es számú ítélete

A ICC 6162. számon folyamatban volt ügyben a felek a főszerződésükbe foglalt választottbírósági klauzulában ICC Arbitration Rules alapján, Genfben folytatandó választottbírósági kikötésben állapodtak meg, azzal, hogy jogviszonyukra az egyiptomi jogot kötötték ki. A választottbírósági eljárás megindításkor az alperes védekezésében előadta, hogy az egyiptomi polgári és kereskedelmi eljárásokra vonatkozó jogszabály alapján a választottbírósági kikötés érvénytelen, tekintettel arra, hogy a választottbírákat sem a klauzulában, sem pedig külön megállapodásban jelölték ki előre. Az érvelés az egyiptomi törvények alapján megalapozott volt, ugyanakkor a bíróság úgy döntött, hogy a választottbírósági klauzula alakiságára és érvényességére a svájci jog, mint *lex loci arbitri* az irányadó, nem pedig a főszerződésre kikötött egyiptomi jog.³³

III.4. A Bulbank ügy

A Bulbank ügyben hasonló döntés született: A Bulgarian Foreign Trade Bank (Bulbank) egy osztrák bankkal állt szerződéses viszonyban, amely szerződés választottbírósági klauzulát és az osztrák jog kikötését tartalmazta. A közöttük felmerült jogvitát Stockholmban bírálták el, azonban az ítéletet a Bulbank megtámadta a svéd állami bíróság előtt. A Supreme Court of Sweden a keresetet elutasította a következő indokolással:

„(...) no particular provision concerning the applicable law for the arbitration agreement itself was indicated [by the parties]. In such circumstances the issue of the validity of the arbitration clause should be determined in accordance with the law of the state in which the arbitration proceedings have taken place, that is to say, Swedish law.”³⁴

Azaz a Supreme Court tekintettel arra, hogy nem volt *expressis verbis* kifejezve, hogy az osztrák jog kikötése a választottbírósági klauzulára is értendő, figyelmen kívül hagyta

³⁰ <https://singaporeinternationalarbitration.com/2014/07/02/seat-of-arbitration-and-governing-law/> (Letöltve: 2023.04.09.)

³¹ FirstLink Investments Corp Ltd v GT Payment Pte Ltd and others [2014] SGHCR 12. Az ítélet elérhető: <https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/1/7/17749.pdf> (Letöltve: 2023.04.09.)

³² Tzeng i.m. 18. o.

³³ ICC Case No. 6162. Idézte: Alan Redfern – Martin Hunter: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London, Sweet and Maxwell, 2004. 2-89. o.

³⁴ Idézte: Redfern–Hunter: i.m. 2-89. o.

annak alkalmazását, és a választottbírók helye szerinti jog alapján ítélte meg a klauzula érvényességét.

IV. A svájci szabályozás

A svájci nemzetközi magánjogi törvényben (Swiss Federal Act on Private International Law; PILA) foglalt szabályozás rögzíti, hogy a választottbírói megállapodás anyagilag érvényes, ha megfelel (i) a felek által választott jognak, (ii) a jogvita tárgyára irányadó jognak (lex cause), ez alatt különösen a főszerződésre irányadó jogot értve, vagy (iii) a svájci jognak.³⁵

IV.1. Az alábbiakban a PILA 178. (2)³⁶ bekezdését részletesebben is elemezzük.

a) A felek által választott jog

A svájci PILA 178 (2) bekezdése alapján a választottbírói megállapodás érvényes, amennyiben megfelel a felek által választott jognak. Amint a törvény kommentárjában is olvasható, a jogszabály megalkotásakor ezen kapcsolóelv bevezetésekor a New Yorki Egyezmény V. cikk 1) (a) pontja szolgált modellként.³⁷

b) A választottbírói megállapodásra választott jog

Amennyiben a felek nem határozták meg a választottbírói megállapodásra irányadó jogot, úgy annak hiányában a jogvitára irányadó jog, különösen értve ezalatt a főszerződésre irányadó jogot, lesz az alkalmazandó. Ez a kollíziós szabály összhangban van a PILA 187 (1) bekezdésével, amely kimondja: a választottbírói megállapodás a jogvitát a felek által választott jog alapján dönti el, annak hiányában pedig azon jog alapján, amelyik az üggyhez a legszorosabban kapcsolódik. Ugyanezen szakasz második bekezdése pedig rögzíti, hogy a felek felhatalmazhatják a választottbírói megállapodást arra, hogy a jogvitát ex aequo et bono alapján döntse el.³⁸

³⁵ Federal Act on Private International Law (PILA)

Art. 178

2 As regards its substance, an arbitration agreement is valid if it conforms either to the law chosen by the parties, to the law governing the subject-matter of the dispute, in particular the law governing the main contract, or to Swiss law.

³⁶ Art. 178

1 The arbitration agreement must be made in writing or any other means of communication allowing it to be evidenced by text.

2 As regards its substance, an arbitration agreement is valid if it conforms either to the law chosen by the parties, to the law governing the subject-matter of the dispute, in particular the law governing the main contract, or to Swiss law.

3 The validity of an arbitration agreement may not be contested on the grounds that the main contract is invalid or that the arbitration agreement concerns a dispute which has not yet arisen.

4 The provisions of this Chapter apply by analogy to an arbitration clause in a unilateral transaction or in articles of association.

³⁷ Bernhard Berger – Franz Kellerhals: *International and Domestic Arbitration in Switzerland*. Stämpfli Verlag, 2021, 135. o.

³⁸ Art. 187.

1 The arbitral tribunal shall decide the dispute according to the rules of law chosen by the parties or, in the absence of such a choice, according to the rules of law with which the case has the closest connection.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a separability doktrínára figyelemmel, a főszerződésre megválasztott jog nem terjeszthető ki automatikusan a választottbíróági megállapodásra.³⁹ Különösen érdekes e körben az *ex aequo et bono* szerinti döntéshozatal esete. Ugyanis ebben az esetben a felek kifejezetten felhatalmazzák a választottbíróaságot az e szerint történő döntésre, amely egyben jogválasztást is jelent, ugyanakkor, abban az esetben, ha a felek nem határoztak meg külön alkalmazandó jogot a választottbíróági megállapodásukra, kérdésessé válik, hogy a választottbíróági megállapodás érvényességének elbírálásra megtörténhet-e az *ex aequo et bono* alapján, vagy arra a választottbíróáságnak a kollíziós normák alkalmazásával ki kell jelölnie valamely állam jogát.

Erre a kérdésre egyértelmű válasz nem adható, ugyanakkor, amint a svájci kommentár is utal rá, amennyiben a felek a főszerződésükre az általuk választott jogként az *ex aequo et bono* szerinti döntéshozatalt határozták meg, úgy a PILA 178. (2) bekezdésében rögzített kapcsolóelv (*the law governing the subject-matter of the dispute, in particular the law governing the main contract*) felhívható, figyelemmel arra is, hogy a PILA 12. fejezete, – amelyben a 178. szakasz is található –, rendkívül széleskörű autonómiát biztosít a feleknek⁴⁰, azzal, hogy lehetővé teszi a teljes fejezet alkalmazásának a kizárását, abban az esetben, ha a felek a 178. szakaszban előírt alakszerűségeket betartva megállapodnak abban, hogy a 12. fejezet helyett a svájci polgári eljárásjogi törvény 3. részében foglalt rendelkezéseket alkalmazzák.⁴¹

c) A svájci jog

A PILA 178. (2) bekezdésének utolsó fordulata, harmadik kapcsolószabályként kimondja, hogy a választottbíróági megállapodás érvényes, ha megfelel a svájci jog rendelkezéseinek. Ez a kollíziós szabály összhangban van a New Yorki Egyezményvel (*... annak az országnak a joga szerint, amelyben a választottbíróági határozatot hozták...*). A svájci megoldás a *favor validitatis* elv egyértelmű kivetülése, ugyanis három alternatív lehetőséget is biztosít a jogszabály a választottbíróági megállapodás érvényesülésére felhívandó. A harmadik szint a svájci jog alkalmazása, amely mintegy

2 The parties may authorise the arbitral tribunal to decide *ex aequo et bono*.

³⁹ Berger –Kellerhals: i.m. 136. o.

⁴⁰ Chapter 12

International Arbitration

I. Scope of application. Seat of the arbitral tribunal

Art. 176

1 The provisions of this Chapter apply to arbitral tribunals that have their seat in Switzerland if, at the time that the arbitration agreement was concluded, at least one of the parties thereto did not have its domicile, its habitual residence or its seat in Switzerland.

2 The parties may exclude the application of this Chapter by making a declaration to this effect in the arbitration agreement or a subsequent agreement, and instead agree that the provisions of the third part of the CPC132 apply. The declaration must be in the form specified in Article 178 paragraph 1.

3 The seat of the arbitral tribunal is determined by the parties, or the arbitration institution designated by them, or, failing both, by the arbitral tribunal134 itself.

⁴¹ Berger –Kellerhals: i.m. 137. o.

kisegítő jogként lép fel annak érdekében, hogy amennyiben a lex fori (ez esetben Svájc) jogának megfelel, a választottbírói megállapodás érvényes lehessen.⁴²

Ahogy több külföldi szerző is megemlíti, a svájci jog teret ad a hallgatóságos jogválasztásnak is: Svájc, mint a választottbíráskodás helye hallgatóságosan a svájci jog választásának tekinthető a választottbírói megállapodás tekintetében.⁴³

IV.2. A svájci szabályozás és az Nmjt. vonatkozó részeinek összevetése

A svájci Federal Act on Private International Law (PILA) 178. szakasza és az Nmjt. 52. §-a mutat némi hasonlóságot, ugyanakkor eltérések is megfigyelhetők.

a) A jogszabály tárgyi hatálya

Amint a tanulmány 1. pontjában is kitértünk erre a kérdésre, az Nmjt. tárgyi hatálya nem terjed ki a választottbírói megállapodásokra, a PILA azonban a svájci választottbírói megállapodásokra is kötelező erejű szabályokat tartalmaz.

b) A kollíziós szabályok rendszere

Mind a svájci, mind a magyar szabályozás a favor validitatis elv fényében készült, ugyanakkor míg a svájci nem állapít meg sorrendet a kapcsolóelvek alkalmazása körében, addig az Nmjt. lépcsőzetes szabályozást tartalmaz: első helyen a felek jogválasztása áll, annak hiányában az alapjogviszonyra választott jog alkalmazandó, amennyiben a felek arra sem választottak jogot, úgy az alapjogviszonyra a kollíziós szabályok szerint megállapított jog lesz az alkalmazandó a választottbírói megállapodásra. Harmadik lépcsőként az eljárás helye szerinti állam joga alkalmazandó, feltéve, hogy ez az alapjogviszonyra irányadó jognál szorosabb kapcsolatban van, azaz a lex loci arbitri kizárólag abban az esetben alkalmazható, ha a lex contractus kapcsolóelvet meg tudja előzni. A svájci szabályozás nem tartalmaz utalást a lex contractus-t kitérítő kapcsolóelvre, azonban tekintettel arra, hogy nem a svájci törvény nem hierarchikus sorrendben állapítja meg a kapcsolóelvek rendszerét, nincs is erre szükség.

Ugyanakkor a magyar szabályozást kissé kiszámíthatatlanná teszi a szorosabb kapcsolat elve, ugyanis abban az esetben, ha a felek kijelölték a választottbíráskodás helyét, akkor sem feltételezhetik teljes bizonyossággal azt, hogy választottbírói megállapodásra a választottbírói megállapodás helye szerinti jog lesz az irányadó, ugyanis kitérheti azt a főszerződéshez fűződő szorosabb kapcsolat elve.

c) Az érvényesség terjedelme

Az Nmjt. kimondja, hogy a választottbírói megállapodást *alaki* okból nem lehet érvénytelennek tekinteni, ha megfelel az Nmjt. 52. §-a alapján meghatározott jogok bármelyikének vagy az eljáró bíróság államának joga szerinti alaki követelményeknek. A

⁴² Katharina Plavec: *The Law Applicable to the Interpretation of Arbitration Agreements- Revisited*. University of Vienna Law Review, Vol. 4 (2020). 90. o. (<https://doi.org/10.25365/vlr-2020-4-2-82>). Letöltve: 2023.04.09.)

⁴³ Uo. 90. o.

svájci szabályozás ezzel szemben *mind az alaki, mind az anyagi érvényességre* kiterjesztve értelmezendő.⁴⁴

IV.3. Kibékíthetetlen ellentétek? A lex contractus, mint elsődleges kapcsolószabály alkalmazása és a New Yorki Egyezmény V. Cikk (1) bekezdés a) pontja

Amint a Nmjtvt. 52. §-a, úgy a PILA 178. szakasza és New Yorki Egyezmény V. cikk 1. a) pontja között is diszkrépancia fedezhető fel. A New Yorki Egyezmény ugyanis csak abban az esetben biztosít lehetőséget a lex contractus alkalmazására, ha azt a felek kifejezetten kikötötték. Kifejezett jogválasztás hiányában a New Yorki Egyezmény alapján a választottbírói megállapodás érvénytelensége annak az államnak a joga alapján állapítható meg, amelyben a választottbírói ítéletet meghozták. Ezen jogi megoldás ahhoz vezethet, hogy a New Yorki Egyezmény más részes államai megtagadhatják a svájci jog alapján meghozott határozat végrehajtását, arra hivatkozva, hogy az Egyezmény V. cikk (1) bekezdés a) pontjában foglaltak nem teljesültek megfelelően.⁴⁵ Számos tanulmány mutat rá ugyanakkor arra a vitathatatlan álláspontra is, amely szerint a svájci törvények kifejezetten 'választottbíráskodás pártibbak', mint a New Yorki Egyezmény rendelkezései („*Swiss law is certainly more arbitration-friendly than Article V(1)(a) New York Convention and many other national laws*”⁴⁶) valamint a favor validitatis elvre tekintettel, a svájci jog alapján a választottbírói megállapodások alaki és anyagi érvényességén alapuló kifogások előterjesztésére is korlátozottabban van lehetőség.⁴⁷

A svájci törvény kommentárja alapján ugyanakkor levezethető, hogy amennyiben a New Yorki Egyezmény alapján a választottbírói ítéletet elismerését és végrehajtását foganatosító külföldi hatóság a PILA 178. (2) bekezdésében foglalt szabályokat elfogadja, mint *annak az országnak a jogát (joga szerinti eljárást), amelyben a választottbírói határozatot hozták*, az elismerés és a végrehajtás megtagadása elkerülhető lehet.⁴⁸ Ezen érvelés elfogadása azonban, amint arra svájci törvény kommentárja is utalt, igen nagyvonalú jogértelmezés volna.⁴⁹

V. A New Yorki Egyezmény rendelkezései az alkalmazandó jog meghatározása tárgyában

A külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló New Yorki Egyezménynek közel kétszáz részes állama van, ennek megfelelően, a választottbírói határozatok meghozatala során döntő fontossággal bír, hogy azok az Egyezmény alapján végrehajthatóak is legyenek.

⁴⁴ A svájci, a cseh, a belga és a lengyel szabályozások összefoglaló elemzését Ld.: Timár Kinga: A választottbírói szerződésekre vonatkozó új magyar kollíziós szabályozás erőnyei és hibái. In Burai-Kovács János (szerk.): *A kereskedelmi választottbíráskodás évkönyve 2021-2022*. ORAC Kiadó, Budapest, 2022. 60-66. o.

⁴⁵ Plavec: i.m. 90. o.

⁴⁶ Uo. 90. o.

⁴⁷ Uo. 90. o.

⁴⁸ Berger –Kellerhals: i.m. 138. o.

⁴⁹ Plavec: i.m. 90. o.

A választottbíróági megállapodás érvényességének megállapítása nem csak az eljárás elején, hanem az elismerés és a végrehajtási eljárás szakaszában is a bíróság elé kerülhet, amennyiben az egyik fél vitatja annak érvényességét. A választottbíróági megállapodás érvényességének megállapításához az arra irányadó jogot kell először meghatározni. Az alábbiakban azt tekintjük át jogesetekkel illusztrálva, hogy a New Yorki Egyezmény milyen támpontokat ad az alkalmazandó jog meghatározásához.

V.1. New Yorki Egyezmény II. Cikk 3. bekezdés

Az Egyezmény II. Cikke meghatározza, hogy amennyiben a megfelelő feltételek fennállnak, valamennyi Szerződő Állam köteles elismerni az írásban megkötött választottbíróági megállapodást.

A II. Cikk 3. bekezdése pedig kimondja:

Az egyik fél kérelmére bármely Szerződő Állam bírósága választottbíróági eljárásra utasítja a feleket, ha olyan ügyben indítottak pert előtte, amelynek tárgyában a felek a jelen cikk értelmében megállapodást kötöttek, kivéve, ha megállapítja, hogy az említett megállapodás semmis, hatálytalan vagy nem teljesíthető.

Az Egyezmény ugyanakkor 'hallgat', a jogtudomány álláspontja pedig nem egységes abban a kérdésben, hogy a semmisség, hatálytalanság vagy teljesíthetetlenség mely jog alapján ítélandó meg. Egyes nézetek szerint az Egyezmény V. cikk (1) a) pontjában foglalt alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó szabályok kizárólag az elismerés és a végrehajtás tekintetében relevánsak, a választottbíróági megállapodásra irányadó jog vonatkozásában a részes államok saját kollíziós szabályaik alapján hozhatnak döntést, azaz a választottbíróági megállapodás semmisége, hatálytalansága vagy nem teljesíthetősége körében saját nemzetközi magánjogi szabályaik szerint dönthetnek. Más nézetek szerint pedig a New Yorki Egyezmény V. cikk (1) a) pontját kiterjesztően kell értelmezni, azaz az abban meghatározott hierarchikus sorrendben megállapított kapcsolószabályok alkalmazandók a II. cikk (3) bekezdés vonatkozásában is.⁵⁰

A svájci Bundesgericht tárgyhoz kapcsolódóan az Egyezmény V. Cikk (1) a) pontjában meghatározott jog szerint döntött.⁵¹ Egy svájci biztosítótársaság és egy svéd társaság között több biztosítási jogviszonnyal kapcsolatos megállapodás jött létre, amelyek közül csak az egyik tartalmazott választottbíróági kikötést, azzal, hogy a választottbíróóság Stockholmban járjon el a svéd jog alapján. A svéd társaság keresetet indított a svájci ellen a svájci bíróság előtt, a svájci társaság pedig ellenkérelmében a választottbíróági

⁵⁰ Gary Born: The Law Governing International Arbitration Agreements: An International Perspective. *Singapore Academy of Law Journal*, Vol. 26, 2014, 825. o.

⁵¹ UNCITRAL Secretariat Guide on the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958) https://newyorkconvention1958.org/pdf/guide/2016_Guide_on_the_NY_Convention.pdf (Letöltve: 2023.04.10.) 143. o.

megállapodásra hivatkozott, amelyet a svájci bíróság visszautasított. A svájci társaság ekkor a Bundesgericht-hez fordult, amely megállapította, hogy a választottbíróági megállapodás érvényességét a New Yorki Egyezmény rendelkezéseivel összhangban kell megállapítani, még azokban a tárgykörökben is, amelyeket az Egyezmény nem közvetlenül szabályoz, azaz a választottbíróági megállapodás hatálya a New Yorki Egyezmény V. Cikk (1) a) pontjával összhangban határozandó meg, amely a konkrét esetben azt eredményezte, hogy a választottbíróági megállapodásra a svéd jog, mint a lex fori szerinti jog vált irányadóvá.⁵²

V.2. New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. bekezdés a) pontja

Az Egyezmény V. Cikk 1. a) pontja alapján, a választottbíróági megállapodás érvényessége elsődlegesen a felek által kifejezetten vagy hallgatólagosan választott jog alapján ítéendő meg. A hallgatólagos jogválasztás elismerésének egyértelmű kifejezése az UNCITRAL New York Convention Guide megfogalmazása:

„Where the parties have not expressly or implicitly selected a law to govern their arbitration agreement, courts have turned to the subsidiary rule and have assessed the validity of an arbitration agreement under the “law of the country where the award was made” pursuant to article V (1)(a).”⁵³

Amennyiben a felek általi kifejezett vagy hallgatólagos jogválasztás nem történt, a bíróságok annak az országnak a joga szerint, amelyben a választottbíróági ítéletet hozták döntenek az ítélet érvényességéről.

Néhány esetben a bíróságok – feltehetően az ítéletnek a New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. a) pontjában foglalt érvénytelenítési októl tartva – oly módon határozták meg a választottbíróági megállapodásra irányadó jogként a lex loci arbitri-t, hogy nem is vizsgálták, hogy a felek megállapodásukban kifejezetten vagy hallgatólagosan megállapodtak-e választottbíróági megállapodásra irányadó jogról.⁵⁴

⁵² Switzerland/21 March 1995 / Switzerland, Bundesgericht /5C.215/1994/lit. https://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=1416 (Letöltve: 2023.04.10.). The Bundesgericht concluded that the NYC needed to be applied to all issues regarding the validity of an arbitration agreement, including issues which were not directly regulated in the NYC. Accordingly, the Bundesgericht found that the objective scope of the arbitration agreement was to be determined in accordance with the choice of law rule contained in Article V(1)(a) NYC, which in the present case required the application of Swedish law as the law applicable at the seat of the arbitration, rather than the Swiss law as the lex fori. https://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=1416 (Letöltve: 2023.04.10.)

⁵³ UNCITRAL Secretariat Guide on the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958) [https://newyorkconvention1958.org/pdf/guide/2016 Guide on the NY Convention.pdf](https://newyorkconvention1958.org/pdf/guide/2016%20Guide%20on%20the%20NY%20Convention.pdf) (Letöltve: 2023.04.10.) 142. o.

⁵⁴ Vö.: Uo. 143. o. és Planavergne S.A., Fontanes v. Kalle Bergander i Stockholm AB, Svea Court of Appeal, Sweden, 7 September 2001, T 4645-99.

V.3. (...) annak az országnak a joga, amelyben a választottbíróági ítéletet hozták (...)

Az Egyezmény szintén hallgat arról, hogy hogyan határozandó meg a választottbíróági ítélet meghozatalának helye. A bírói gyakorlat a *lex loci arbitri*-t a választottbíróáság helyeként (*the seat of the arbitration*) határozza meg.⁵⁵

A szaúd-arábiai Dallah vállalat megállapodást kötött a pakisztáni kormánnyal a pakisztáni zarándokok mekkai elszállásolásának biztosítása tárgyában. A Dallah és a pakisztáni vallásügyi minisztérium *trust*-ja közötti megállapodás rendelkezett arról, hogy a felek között létrejött jogvitákat az ICC szabályai szerint, választottbíróági úton kell rendezni. A *trust* megszűnése után a Dallah választottbíróági eljárást kezdeményezett a pakisztáni kormánnyal szemben a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Választottbíróasága előtt, amely úgy ítélte meg, hogy a pakisztáni minisztériumot köti a választottbíróási megállapodás, és ítéletében a felperes Dallah keresetében foglaltak szerint döntött, amelynek végrehajtását a felperes Angliában kívánta végrehajtatni. A pakisztáni minisztérium arra hivatkozva kérte az ítélet végrehajtásának megtagadását, hogy nem volt részes fele a választottbíróási megállapodásnak, azaz közöttük nem jött létre választottbíróási megállapodás. Az angol bíróság helyt adott a kérelemnek és megállapította: mivel a felek nem rendelkeztek a választottbíróási megállapodásra irányadó jogról, így a megállapodásra annak az országnak a joga az alkalmazandó, amelyben a választottbíróási ítéletet meghozták, azaz Franciaország joga. A francia jog alapján pedig megállapította, hogy a pakisztáni minisztériumot nem köti a választottbíróási megállapodás. A Dallah a Supreme Court-hoz fordult, amely szintén elutasította a kérelmét, arra hivatkozva, hogy a pakisztáni minisztérium nem volt részese a választottbíróási megállapodásnak.

Az ügy kapcsán a Supreme Court rámutatott: a választottbíróási megállapodás érvényességét annak az országnak a joga szerint kell megítélni, amelyben az ítéletet meghozták, azaz a választottbíróáság helyének állama szerinti jog alapján. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy mivel az ítéletet meghozó választottbíróáság székhelye Franciaországban volt, ezért a választottbíróási megállapodás érvényességéről a francia jog alapján kell dönten.⁵⁶

VI. Összegzés

A választottbíróási megállapodásokra irányadó jog meghatározásakor a (választott)bíróaságoknak összetett szempontrendszer mentén kell mérlegelniük döntésüket: a felek kifejezett vagy hallgatólagos jogválasztása hiányában a *lex contractus* (azaz a főszerződésre irányadó jog) vagy a *lex loci arbitri* (azaz a választottbíróáság helye szerinti jog) kapcsolóelvek alapján kell megalapozott döntést hozniuk. A főszerződésre irányadó jogra, mint alkalmazandó jogra való következtetés gyakran alátámasztható azzal, hogy összhangban áll a felek feltehető akaratával, ugyanakkor a választottbíróási

⁵⁵ Uo. 143. o.

⁵⁶ Uo. 143. o.

megállapodás önállóságára tekintettel automatikusan nem alkalmazható. A választottbíróság helye szerinti jog alkalmazása pedig adott esetben távolabbi kapcsolatot jelenthet a felek valószínűsíthető akaratától, ugyanakkor a New Yorki Egyezmény égisze alatt megbízhatóbb végrehajthatóságot jelent, ugyanis a pervesztes fél ebben az esetben nem hivatkozhat a New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. bekezdés a) pontjában foglalt kapcsolószabállyal szembenő ítéletre.

A felek autonómiájával összefüggésben kiemelendő a favor validitatis elve is, amely magyar Nmjt.-ben is helyet kapott, és amelynek célja, hogy a felek eredeti akaratával megegyezően – *érvényes választottbíróági megállapodást eredményezzen*, azzal, hogy amennyiben a kollíziós szabályok alapján alkalmazható jogok bármelyike alapján érvényes a megállapodás, úgy nem lehet azt érvénytelennek tekinteni.

A nemzetközi trendek alapján a választottbíróságok megállapodások érvényességének fenntartása érdekében egyre gyakrabban alkalmazzák favor validitatis elvet, amely összhangban van a felek autonómiájával, azonban, ha ennek alkalmazása a főszerződésre irányadó jogra utalva állapítaná meg a választottbíróági megállapodás érvényességét, úgy az ítélet végrehajtása a New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. bekezdés a) pontja alapján megtagadhatóvá válna, tekintettel arra, hogy az Egyezmény a felek jogválasztása hiányában kizárólag a választottbíróági határozat meghozatala szerinti ország jogát tekinti elfogadhatónak.

A magyar szabályozást ért kritikák szintén a fentiekre vezethetők vissza. A hazai nemzetközi magánjogi törvény vonatkozó része a New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. bekezdés a) pontjában a választottbíróági megállapodásra irányadó jog meghatározására vonatkozó szabállyal nincs teljesen összhangban, tekintettel arra, hogy a jogválasztás hiányában elsődleges kapcsolószabályként a főszerződésre választott jogot, (ennek hiányában az arra alkalmazandó jogot) rendeli alkalmazni, a választottbíróság helye szerinti jogot pedig, arra az esetre tartja fent, ha a felek kijelölték a választottbíróági eljárás helyét, és az ezen állam szerinti jog szorosabb kapcsolatban van a választottbíróági megállapodással, mint a főszerződésre irányadó jog.

A magyar szabályozással ellentétben, a svájci nemzetközi magánjogi törvény magyarázata szerint Svájc, mint a választottbíráskodás helye, (természetesen amennyiben nincs kifejezett jogválasztás) hallgatólagosan a svájci jog választásának tekintendő a választottbíróági megállapodás tekintetében⁵⁷, amely alapján a Svájc területén lefolytatott eljárások esetén gyakorlatilag kiküszöbölhetővé válik a New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. bekezdés a) pontja szerinti végrehajtást megtagadási ok, tekintettel arra, hogy annak az országnak a joga válik alkalmazandóvá, amelyben a választottbíróági ítéletet hozták.

A magyar Nmjt. rendelkezése, amely alapján a lex contractus megelőzheti a lex loci arbitrit a szorosabb kapcsolatra utalással, eltávolodik a svájci törvény technikai megoldásától.

⁵⁷ Plavec.: i.m. 90.o. The choice of the seat of the tribunal in Switzerland is regarded as such an implicit choice of Swiss law for the arbitration agreement.

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy magyar jogalkotó által készített jogszabály igen haladó szellemiségben íródott, különösen értve ez alatt a *favor validitatis* elvének bevezetését, és a felek feltehetően akaratainak érvényesülését célzó *lex contractus* kapcsolószabálynak biztosított elsőbbséget, amely a választottbíráskodás eljárásjogi jellege helyett, inkább a kontraktuális természetére fókuszál, azzal, hogy ugyanakkor lehetőséget biztosít a választottbíráóság helye szerinti jog érvényesülésének szorosabb kapcsolat esetén.

A felek akarata azonban feltehetően még nagyobb hangsúllyal foglalja magában a választottbírási ítélet külföldi elismerésének és végrehajtásának kívánalmát, amely a *lex contractus*, mint elsődleges kapcsolószabály alkalmazása esetén, a jelenlegi szabályok alapján, a New Yorki Egyezmény V. Cikk 1. bekezdés a) pontja szerint a végrehajtás megtagadását jelentheti.

Gál Rita Ilona:¹

A kulturális örökségvédelem nemzetközi jogi kihívásai a fegyveres konfliktusok tükrében

I. Bevezető

A kulturális örökség minden nemzet identitásának egyik alapja. Mivel számos formában jelen van és különféle kategóriákba sorolható, védelmük és a jövő generációk számára történő átadásuknak is számtalan módja létezik. Onnantól kezdve, hogy az emberek felismerték saját kultúrájuk értékét, igyekeztek megkeresni azokat az elemeket, amelyek tovább gazdagítják örökségüket. A kultúra és a kulturális értékek megőrzése azonban számos kihívásba ütközik, köztük olyan eseményekbe, mint a fegyveres konfliktusok.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a fegyveres konfliktusok kulturális javakra és kulturális örökségre gyakorolt hatásait. Elsőként választ keres a kulturális javak és a kulturális örökség fogalmainak viszonyára, melynek ismerete a nemzetközi egyezmények tükrében alapvető fontosságú. Fontosnak tartottam kitérni a nemzetközi jog témában releváns egyezményeire, melyek nem csak a védelem különböző szintjeit jelentik, hanem az imént említett viszony feltárásában is kiemelt szerepet játszanak. A konvenciók által fogantatott rendelkezések többféle módon szolgálják a kulturális javak és a kulturális örökség védelmét, igazán azonban az ezekben foglaltak megsértésekor derül ki, hogy mennyire hatékonyak. Ez iránymutatást jelent a jövőbeni jogalkotásra is. A Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék és a Nemzetközi Büntetőbíróság jogesetei jól szemléltetik ezt a folyamatot, ugyanakkor a hozott ítéletek megmutatják azt is, hogy milyen következményekkel jár a kulturális örökség elpusztítása. Az UNESCO adatai és a vonatkozó szakirodalom révén igyekeztem rávilágítani azokra a pontokra, amelyek a fegyveres konfliktusokkal összefüggésben jelentenek veszélyt az örökségvédelemben globális szinten. Végül kitértem a jelenleg is folyamatban lévő orosz-ukrán konfliktus eddigi hatásaira is, melyek Ukrajna kulturális örökségét veszélyeztetik.

II. A kulturális örökség és a kulturális javak definiálásának nehézségei

II.1. A kulturális javak és a kulturális örökség fogalma a nemzetközi egyezményekben

A kulturális örökségvédelem szinte bármely aspektusában vizsgálva magában hordozza a kérdést, hogy a kulturális javak milyen viszonyban állnak a kulturális örökséggel. Ezt tehát szükséges tisztázni még a témával foglalkozó kutatások elején. Univerzálisan elfogadott definíciót ugyanis sem a magyar, sem a külföldi szakirodalomban nem lehet találni egyik esetben sem. Néhol egymás szinonimájaként jelennek meg, más kontextusban pedig a kulturális javak egyfajta alcsoportot alkotnak a kulturális örökségen belül.

¹ Doktorandusz hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar.

Ezzel a kérdéssel foglalkozó tanulmányában *Blake* felhívja a figyelmet, hogy mára már jelentős mennyiségű nemzetközi egyezmény és egyéb szöveg áll rendelkezésre, melyek a nemzetközi jog szerves részét képezik. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy érdemes a kulturális örökség fogalmát is alaposabban megvizsgálni, mivel a kulturális örökség mint kifejezés napjainkra oly mértékben kiszélesedett, hogy valószínűleg tágabb, mint az azt alkotó elemek összessége.²

A kultúrához kapcsolódó, UNESCO³ égisze alatt létrejött nemzetközi egyezmények egy része a kulturális javakra, másik része a kulturális örökségekre vonatkozik. Ezek rendszerezett, rövid bemutatására az alábbi táblázat szolgál:

Egyezmény neve	Kulturális javak vagy Kulturális örökség
Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről (1954, Hága)	Kulturális javak
Egyezmény a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről (1970, Párizs)	
Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről (1972, Párizs)	Kulturális örökség
Egyezmény a Víz Alatti Kulturális Örökség Megőrzéséről (2001, Párizs)	
Egyezmény a Szellemi Kulturális Örökség Megőrzéséről (2003, Párizs)	

Forrás: (Saját kutatás, 2023)

Az egyezmények terminológiájának tükrében a kulturális javak alatt az 1970-ben elfogadott párizsi egyezmény (Párizsi Egyezmény) fizikailag elmozdítható, azaz ingó kulturális javak széles körét érti, melyeket az 1. cikkben taxatív-jelleggel fel is sorol. Többek közt ide tartoznak ritka gyűjtemények, történelmi vonatkozású tárgyak, régészeti leletek, művészeti alkotások, néprajzi tárgyak, kéziratok, bélyegek, archívumok, valamint több, mint százéves régiségek, bútorok, hangszerek.⁴

Az 1954-ben elfogadott hágai egyezmény (Hágai Egyezmény) ennél tágabban értelmezi a kulturális javak körét, ugyanis nem csak ingó, hanem ingatlan javakat is magába foglal. Bár az egyezmény 1. cikkének a) bekezdése nem tér ki olyan részletesen az ingó

² Blake, Janet: On Defining the Cultural Heritage. *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000/1., 63. o.

³ Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization).

⁴ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről. 1. cikk.

elemekre, mint a Párizsi Egyezmény, a szövegből következtetni lehet rá, hogy a Párizsi Egyezményben felsorolt kulturális javak a Hágai Egyezmény értelmében is kulturális javaknak minősülnek. Az ingatlan javak vonatkozásában egyrészt egyházi vagy világi építészeti, történeti vagy művészeti emlékek tartoznak a kulturális javak közé, illetve akár épületcsoportok is. Másrészt ide értendők az egyezményben kulturális javakként meghatározott ingóságok védelmét, megőrzését vagy azok kiállítását szolgáló ingatlanok. Ilyenek a múzeumok, könyvtárak és a levéltárak, valamint azok az épületek, melyek fegyveres összeütközés idején óvóhelyként funkcionálva védik a kulturális javakat.⁵

Fontos szem előtt tartani azt is, hogy a definíciók alapjául szolgáló egyezmények milyen céllal jöttek létre. Egy fegyveres konfliktus annak körülményeiből adódóan szélesebb látásmódot és megközelítést kíván a kulturális javak meghatározását illetően, mint egy fizikailag könnyebben elmozdítható kulturális értékkel történő visszaélés. Az UNESCO kulturális javakról szóló egyezményeinek fogalmi meghatározásai azt mutatják, hogy szűkebb értelemben a kulturális javak alatt ingó javak értendők. A gyakorlatban azonban a kulturális javak kifejezés magába foglalja azokat az intézményeket is, amelyek kulturális javakat őriznek.⁶

A kulturális javak tehát elsősorban olyan tárgyi értékek, amelyek egyrészt fizikai küllemük alapján beletartoznak a vonatkozó egyezmények által felsorolt tárgyi kategóriákba, másrészt olyan tulajdonsággal rendelkeznek, amely képessé teszik őket arra, hogy az adott nép kultúrájának bemutatására és reprezentálására szolgáljanak. A kulturális javakat őrző és az azok prezentálására szolgáló épületek kulturális javakként történő definiálása is helytálló, mivel az ilyen ingatlanok esetében bár előfordul, hogy maga az épület is ikonikussá válik (mint pl. a párizsi Louvre), azonban ezek funkciójukból eredően szervesen kapcsolódnak a bennük található kulturális javakhoz.

A kulturális javak és a kulturális örökség közti különbség leginkább a fogalmak által lefedett értékek köreiben nyilvánul meg. Míg a kulturális javak kifejezés főként kézzel fogható és mobilis tárgyakra vonatkozik, a kulturális örökség kifejezés már az UNESCO egyezményei alapján is egy meglehetősen tág, tartalmában gazdag fogalom.

A vonatkozó konvenciók alapján megkülönböztetünk szellemi⁷ és kézzelfogható, fizikai örökségeket is. Ez utóbbiak csoportja tovább ágazik, ugyanis a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezmény (Világörökség Egyezmény vagy WHC) megkülönböztet kulturális és természeti örökségeket is. Előbbi kategóriába emlékművek, különféle épület-együttesek és helyszínek tartoznak, míg az utóbbi fizikai és biológiai alakulatokat, geológiai és fiziográfiai alakulatokat, veszélyeztetett állat- és

⁵ 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről (A továbbiakban: Hágai Egyezmény). 1. cikk a-b).

⁶ Casini, Lorenzo: "Italian Hours": The globalization of cultural property law. *International Journal of Constitutional Law*, 2011/2., 371. o.

⁷ A szellemi kulturális örökségek körét főként különféle előadóművészetek, társadalmi szokások és rítusok, szóbeli hagyományok, nyelvek, kézművesség és a természetre vagy a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok alkotják.

növényfajok lakó- és termőterületéhez kapcsolódó területeket, továbbá különféle természeti tájakat foglal magába. Közös jellemzőjük, hogy mind kiemelkedő, egyetemes értékkel bírnak.⁸ a 2001-ben elfogadott egyezmény pedig a kézzel fogható kulturális örökségek azon csoportját azonosítja, amelyek már több, mint száz éve folyamatosan a víz alatt vannak.⁹

Összefoglalva a kulturális örökségként definiálható értékeket, mindenekelőtt külön kell választani a szellemi kulturális örökséget és a fizikai örökségeket. Ahogy olvasható, a fizikai örökségek köre is tovább csoportosítható, ugyanis amíg a kulturális örökség a Világörökség Egyezmény megfogalmazása szerint nem mozdítható, ember által létrehozott kulturális értékeket jelöl, a természeti örökségek az adott területen kiemelkedő természeti adottságokkal rendelkező helyszíneket tömöríti. Az egyezményen alapuló Világörökség Listán e két kategóriával közösen jellemezhető vegyes, azaz mix világörökségi helyszínek is szerepelnek.

II.2. A kulturális javak és a kulturális örökség fogalmának viszonya

A két fogalom viszonyát érdemes több aspektusból is megvizsgálni. Az egyezmények által alkalmazott definíciók alapján úgy tűnik, hogy a kulturális örökség egy, a kulturális javaknál összetettebb jogi kategória. A Hágai Egyezmény vonatkozásában, annak 1. cikkében található utalás erre a kapcsolatra a kulturális javak meghatározásánál, melyeket úgy ír le, mint a „*népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű ingó vagy ingatlan javak*”.¹⁰ Ez egyértelmű utalás arra, hogy a kulturális javak a kulturális örökség részét képezik.

Ezt tovább erősíti az az érv, hogy a kulturális javak fogalma túlságosan korlátozott ahhoz, hogy felölelje a kultúra lehetséges elemeinek összességét, melybe beletartozik kézzel fogható és szellemi kulturális elemek széles skálája. A kulturális örökség kategóriája azonban felöleli mindezeket is.¹¹ Tehát, míg a kulturális javak kifejezés szűkebb értelemben ingó kulturális elemeket jelöl, (mint pl. egy szobor vagy egy királyi palást), tágabb értelemben vonatkozhat olyan ingatlan elemekre is, mint a korábban említett múzeumok. A kulturális örökség fogalma viszont már nem csak a kultúra fizikailag létező ingó és ingatlan elemeit jelenti, hanem örökségként definiálja a kézzel meg nem fogható, szellemi kulturális elemeket is.¹²

⁸ 1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről. (A továbbiakban: Világörökség Egyezmény) 1-2. cikkek.

⁹ 2014. évi IX. törvény a víz alatti kulturális örökség védelméről szóló UNESCO egyezmény kihirdetéséről. 1. cikk.

¹⁰ Hágai Egyezmény. 1. cikk a).

¹¹ Blake: i.m. 66-67. o.

¹² Frigo, Manlio: Cultural property v. cultural heritage: A battle of concepts in international law? *International Review of the Red Cross*, (86/854)2004., 369. o.

Prott és O'Keefe tanulmányukban szintén erre a következtetésre jutottak,¹³ kiemelve a kulturális örökség mint kifejezés időbeliségének és komplexitásának jelentőségét. Visszautalnak a kulturális értékek védelmének korai erőfeszítéseire, mikor az még főként a műemlékekre és a különleges műalkotásokra korlátozódott. A gyakorlat fejlődésével azonban világossá vált, hogy önmagában egy-egy tárgy sokkal kisebb értéket képvisel, mintha úgy viszonyulunk hozzá, mint egy olyan tárgyhöz, amelyhez már szervesen kapcsolódik az azt létrehozó társadalomban betöltött szerepe és jelentősége, tehát egyfajta kontextus is társul hozzá. Megjegyzik továbbá, hogy a nemzeti és a nemzetközi jogalkotás is egyre inkább a kultúra reprezentatív elemeinek azonosításával és megőrzésével foglalkozik, semmint a különféle múzeumi darabokkal vagy egyéb elszigetelt tárgyakkal.¹⁴

Érdemes figyelembe venni az UNESCO álláspontját is, azaz megvizsgálni az általuk megfogalmazott definíciót. Az szervezet a kulturális örökséget olyan kulturális hagyatékként definiálja, amelyet a múltból kaptunk, a jelenben megélünk és amelyet majd továbbadunk a jövő generációk számára.¹⁵ Magába foglal műtárgyakat, műemlékeket, épületek és helyszínek csoportját, sokféle értékkel bíró múzeumokat, ideértve szimbolikus, történelmi, művészeti, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai, tudományos vagy társadalmi jelentőséggel bírókat is. Tartalmazza a kézzel fogható örökséget (ingatlanokat, ingókat és a víz alatt lévőket), továbbá a szellemi kulturális örökséget¹⁶ és a természeti örökség műemlékeit, helyszíneit is. A barlangrajzok és az ipari örökség szintén beletartozik a kulturális örökség kategóriájába.¹⁷

Az UNESCO meghatározása azon túl, hogy alátámasztja az alá-fölérendeltségi viszonyt a kulturális örökség javára, hangsúlyozza az idő jelentőségét is. A kulturális örökség a múltból származik, azonban a jelenben van lehetőség ezek megélésére, megismerésére, valamint a jelen ad lehetőséget arra is, hogy olyat hozzunk létre, amely az utánunk következő generációk számára tovább gazdagítja majd kultúrájuk értékeit, örökségeit. Ilyenre lehet példa akár egy napjainkban elkészült képzőművészeti alkotás, vagy egy olyan helyszín, amely évek múlva akár a világörökségi helyszínek sorát gazdagíthatja majd.

Végül érdemes kitérni az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, 2017-ben Nikóziában elfogadott egyezményére (Nikóziai Egyezmény) is. Ebben a dokumentumban maga a kulturális örökség nem definícióként jelenik meg, hanem az egyezmény meghatározza azon elemek körét, amelyek annak

¹³ Prott, Lyndel V. – O'Keefe, Patrick J.: 'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'? *International Journal of Cultural Property*, 1992/1., 319. o.

¹⁴ Prott – O'Keefe: i.m. 311. o.

¹⁵ UNESCO: Cultural Heritage. <https://en.unesco.org/fieldoffice/santiago/cultura/patrimonio> (Letöltve: 2023.05.02.)

¹⁶ A definíció kizárja az egyéb kulturális területhez tartozó szellemi kulturális örökségeket, mint amilyenek például fesztiválokhoz vagy ünnepekhez kapcsolódnak.

¹⁷ UNESCO: Cultural Heritage Definition. <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage> (Letöltve: 2023.05.19.)

vonatkozásban a kulturális örökség elemeit alkotják.¹⁸ Magába foglalja a kulturális javakat és a kulturális örökség bizonyos elemeit is, legyenek azok a szárazföldön vagy víz alatt fellelhetők, akár onnan eltávolított tárgyak. Védi azokat a kulturális javakat és örökségeket, amelyeket az egyezmény részes felei annak minősítenek, továbbá óvja az UNESCO Párizsi Egyezményében védett kulturális javakat és a világörökségi státusszal bíró kulturális és természeti örökségeket¹⁹ is, ideértve a veszélyben lévő világörökségi helyszíneket is.²⁰ Kiemelendő, hogy az egyezmény a már meglévő nemzetközi egyezmények meghatározásaival összhangban a lehető legtágabban veszi figyelembe a kulturális örökséget mint olyan fogalmat, amely a kulturális értékek számos kategóriáját öleli fel. Különösen figyelemre méltó, hogy a konvenció a kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekre fókuszál, így nem csak az ilyen jellegű bűncselekmények vonatkozásában jött létre egy átfogó egyezmény, hanem egy olyan dokumentum született, amely a kulturális örökség szempontjából is teljességre törekszik.

Mindezeket figyelembe véve úgy gondolom, hogy a kulturális örökség kifejezés magába foglalja a kulturális javakat is, melyek azonban nem csak ingó tárgyakat, de az azokat őrző ingatlanokat is jelenti. Mivel kulturális örökségként az UNESCO egyezményei

¹⁸ 2021. évi CXXV. törvény - az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, Nikóziában, 2017. május 19-én kelt egyezménye kihirdetéséről (A továbbiakban: Nikóziai Egyezmény). 2. cikk.

A Nikóziai Egyezmény értelmében kulturális örökségnek tekintendők az alábbiak: „a. ingó elemek (kulturális javak) vonatkozásában bármely olyan, szárazföldön vagy víz alatt elhelyezkedő vagy onnan eltávolított tárgy, amelyet ezen Egyezményben részes bármely Fél, vagy a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivételének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló 1970. évi UNESCO egyezményben részes bármely Fél vallási vagy világi okból olyanként minősített, határozott meg vagy jelölt meg kifejezetten, mint ami régészeti, őstörténeti, néprajzi, történelmi, irodalmi, művészeti vagy tudományos jelentőséggel rendelkezik, és az alábbi kategóriák valamelyikébe tartozik: (a) ritka állat-, növény-, ásvány- és bonctani gyűjtemények vagy példányok, valamint őslénytani jelentőségű tárgyak; (b) történelmi vonatkozású tárgyak, beleértve a tudomány és a technológia történetét, a hadtörténetet és a társadalomtörténetet, továbbá a nemzet vezetőinek, gondolkodóinak, tudósainak és művészeinek életével, valamint a nemzeti szempontból jelentős eseményekkel kapcsolatos tárgyak; (c) régészeti lelőhelyeken talált régészeti leletek (ideértve az engedélyezett és az engedély nélkül végzett feltárásokat is); (d) művészeti, történelmi és régészeti emlékek elmozdított részei és elemei; (e) több mint százéves régiségek, mint feliratok, fémpecsétek és vésett pecsétnyomok; (f) néprajzi tárgyak; (g) művészeti alkotások, így (i) bármilyen alapra és bármilyen anyagból, teljes egészében kézzel készített képek, festmények és rajzok (műszaki rajzok, valamint ipari eszközökkel előállított és kézzel díszített tárgyak kivételével); (ii) bármilyen anyagból készült eredeti szobrászati művek, szobrok; (iii) eredeti metszetek, nyomatok és könyvnyomatok; (iv) bármilyen anyagból készült eredeti művészi együttesek és összeállítások; (h) ritka kéziratok és ősnymtatványok, régi könyvek, (történeti, művészeti, tudományos, irodalmi stb. szempontból) különleges jelentőségű dokumentumok és kiadványok, egyenként vagy gyűjteményben; (i) postabélyegek, okmánybélyegek és más hasonló bélyegek, egyenként vagy gyűjteményben; (j) archívumok, ideértve hangfelvétel-, fénykép- és filmarchívumokat is; (k) több mint százéves bútordarabok és régi hangszerek;

b. ingatlan örökségi elemek tekintetében, bármely olyan földön vagy víz alatt elhelyezkedő emlék, és műemlék, épületgyűjtes, földterület és lelőhely, vagy más létesítmény, amelyet az ezen Egyezmény bármely Fele vagy az 1970. évi UNESCO egyezményben részes bármely Fél vallási vagy világi okból olyanként határozott meg vagy jelölt meg kifejezetten, mint ami régészeti, őstörténeti, néprajzi, történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból jelentős, vagy a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló 1972. évi UNESCO egyezmény 1. cikke és 11. cikke (2. vagy 4. bekezdés) szerinti jegyzékben szerepel.”

¹⁹ Világörökség Egyezmény. 11. cikk (2) bekezdés.

²⁰ Uo. (4) bekezdés.

számos nem mozdítható kulturális elemet is azonosítottak, a kulturális örökség utalhat egyaránt ezekre az örökségekre, valamint a kulturális javak teljes körére is.

III. A kulturális javak védelmének kialakulása

III.1. A kulturális örökség védelmének kialakulása

A már megépült épületek megőrzésének fontosságát az emberiség már az építészet megjelenésével egy időben felismerte. Ez megnyilvánult abban, hogy körültekintően gazdálkodtak az anyagi értékkel is bíró épületekkel, ugyanakkor technikailag és financiálisan is komoly kihívást jelentett az ókorból származó építészeti örökség lebontása. Mindezekon felül, egyes épületek vonatkozásában már akkoriban is jelen volt egyfajta szakrális vagy közösségi értékelismerés.²¹ Az antikvitásokkal és az ókorból fennmaradt építészeti hagyatékkal kapcsolatos jogi szabályozásra tett első kísérletek színhelye Európa volt. II. Piusz pápa 1492-ben kibocsájtott *Cum Alma in Nostram Urbem* elnevezésű bullája tekinthető az első ilyen jellegű dokumentumnak, melynek célja a pápai állam területén lévő antik műemlékek védelme volt.²² Bár több, hasonló célt szolgáló rendelet született meg az ezt követő évszázadokban, igazán hatékony védelmet nem biztosítottak. A 15. századra egyre több monumentális épület szolgált alapanyagul az akkoriban folyó építkezésekhez. Ez azonban nem csak az ókor emlékeinek eltűnéséhez vezetett. A bontási folyamatok eredményeképp ugyanis egyre több kulturális értéktárgy került elő, mely hozzájárult egyrészt az antik kulturális javak gyűjtéséhez, másrészt felkeltette az érdeklődést a régészeti feltárások iránt is.²³

A tudatos, intézményesített műemlékvédelem kialakulása a 18. század végén kezdődött. Bár kérdéses, hogy a francia forradalom alatt végbement pusztítás konkrétan hozzájárult-e,²⁴ de a kulturális örökség nemzetközi szintű védelmének létrejöttét a 19. századot megelőzően lezajlott háborúk rombolóerejének tapasztalatai és az ebből eredő veszélyek felismerése vitathatatlanul elősegítette. Többek közt ez is szerepet játszott abban, hogy a múlt század elején Hágában tartott békekonferenciákon a kulturális javak védelmét is próbálták szabályozni fegyveres konfliktusok idején.²⁵

A nemzetközi jog és a kulturális örökség első metszéspontját az 1907-ben, Hágában tartott békekonferencián elfogadott egyezmények jelentik. A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló IV. Hágai Egyezmény 27. cikke ostromzár és bombázás esetén előírja *inter alia* a művészeti célokra rendelt épületek és történelmi műemlékek megkímélését, amennyiben azok nem katonai célt szolgálnak. A 28. cikk a fosztogatás engedélyezését is tiltja, még a rohammal bevett városokban is.²⁶ A háború idején tengeri haderővel történő bombázás tárgyában elfogadott IX. Hágai Egyezmény az 5. cikkben

²¹ Szabó Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2013, 27. o.

²² Blake, Janet: *International Cultural Heritage Law*. Oxford University Press, Oxford, 2015, 2. o.

²³ Szabó: i.m. 28-30. o.

²⁴ Uo. 31. o.

²⁵ Blake 2015: i.m. 4. o.

²⁶ 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában.

IV. Hágai Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, 27-28. cikkek.

úgy rendelkezik, hogy a parancsnoknak minden szükséges intézkedést meg kell tennie, hogy többek közt a történelmi műemlékeket, amennyiben nincsenek hadi célból használva, megkíméljék.²⁷

A kulturális javakra és örökségre leselkedő veszély azonban jóval erősebben nyilvánult meg az ezt követő évtizedekben, mint ahogyan arra korábban számítani lehetett.

III.1. A második világháború hatásai

A második világháború kitörése előtt Európa-szerte megkezdődött a háborúra való felkészülés, melynek során a kulturális javakra vonatkozóan is védőintézkedéseket tettek. Ez jellemzően a könnyebben mozgatható ingóságok evakuálását jelentette vagy pedig a kulturális javak *in situ*, azaz helyben történő megőrzését és védelmét. Ez a folyamat ugyanakkor nem csak az óvó tevékenységet jelentette, hanem egyfajta hierarchikus rendszer felállítását is. Mivel nem lehetett minden egyes értéktárgyat védelembe helyezni, csak a legértékesebb, legfértettebb kincseket tudták megvédeni. A legtöbb értéktárgy emiatt ki volt téve a fegyveres összecsapások jelentette veszélynek.²⁸ A kulturális javakat nem csak a harcokból eredő károktól, hanem a német náci rezsim általi rablásoktól és fosztogatásoktól is védeni kellett.²⁹ A legkézenfekvőbb megoldásnak a műtárgyak evakuálása bizonyult, egyrészt a hatékonyság miatt, másrészt a harcoktól való távolság miatt.³⁰

Franciaország a német támadástól tartva még 1939. augusztus 28-án evakuálta a párizsi múzeumokban őrzött kulturális remekműveket. A Chambord-i kastélyban közel 5500 doboznyi műalkotást helyeztek el. A kastély a háború kitörésekor már zárva volt, viszont kurátorok és örök vigyázták az épületet ügyelve arra is, hogy se nedvesség, se atkák ne okozzanak kárt a védelembe helyezett javakban. Bár a kastély egy rázuhanó amerikai bombázó repülőgép miatt megsérült, ez nem érintette a kincseket, így azokat a háború végén visszaszállították Párizsba.³¹ A kulturális javak vidékre történő menekítése mellett döntöttek Nagy-Britanniában is. Walesben egy földalatti óvóhelyen őrizték őket.³² Olaszország kulturális értékeit őrző intézményei inkább az *in situ* megőrzés mellett döntöttek. A szövetséges csapatok 1943-ban történt inváziója után viszont számos gyűjteményt evakuáltak vidékre, kastélyokba és apátságokba.³³

²⁷ 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában.

IX. Hágai Egyezmény a bombázásról tengeri haderővel háború idejében, 5. cikk. (A továbbiakban: 1907. évi IX. Hágai Egyezmény) Bár az egyezmény a védelem köteleességét a parancsnokra ruházza, a védendő érték megfelelő jelvénytől történő megjelölése a lakosság kötelessége.

²⁸ Legnér, Mattias: The protection of movable cultural property in wartime: Pre-conflict planning in Sweden. *International Journal of Cultural Property*, 2022/3., 267. o.

²⁹ Cuning, Andrera: The Safeguarding of Cultural Property in Times of War & Peace. *Tulsa Journal of Comparative & International Law*, 2003/1., 217. o.

³⁰ Lambourne, Nicola: *War Damage in Western Europe : The Destruction of Historic Monuments During the Second World War*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2001, 41. o.

³¹ Chambord, a depository of artwork during the Second World War. <https://www.loirevalley-france.co.uk/loire-valley-chateaux/chateau-chambord/unusual-chambord-depository-artwork-during-second-world-war> (Letöltve: 2023.05.25.)

³² Lambourne: i.m. 41. o.

³³ Legnér: i.m. 267. o.

Az első világháború tapasztalatai is sok esetben jelentősen növelték a védelem hatékonyságát. Mivel a régebbi, masszív kőfalakkal és támpillérekkel rendelkező épületek jelentősen ellenállóbbak voltak a bombázással szemben, így a második világháborúban a protektív intézkedéseket az olyan gyenge pontokra koncentrálhatták, mint amilyen a tető, az üveg vagy a szobrok. A világháborúk során Európa több katedrálisának ablakaiból is kivették az ólomüvegeket,³⁴ ahogy a Chartres-i katedrálisból is annak középkori üvegét vagy a Notre-Dame rózsablakait, hogy megóvják azokat.³⁵ Az épületekhez fizikailag kapcsolódó szobrokat és egyéb díszítő elemeket homokzsákokkal vették körül, míg a különálló szobrokat nem éghető téglával vagy betonnal falazták be. Az épületek belső terét néha részben földdel töltötték fel,³⁶ ezzel csökkentve a bombázás hatásait. A háborúra történő felkészülés során újdonságot jelentett a műemlékek tetejének tükröződésmentesre festése, mely hozzájárult a csökkenő láthatósághoz a holdfényben. A legalapvetőbb felkészülést mégis a víztárolás, valamint a tűzoltók kihelyezése jelentette a veszélyeztetett műemlékek közelében.³⁷

A modern nemzetközi jog kulturális javakra és a kulturális örökségre vonatkozó részének fejlődése a második világháborút követően indult el. E folyamat alapját többek közt az ENSZ³⁸ és az UNESCO megalapítása tette lehetővé.³⁹ Az azt követő évtizedekben több nemzetközi egyezmény is született.

IV. A kulturális javak és a kulturális örökség megőrzését szolgáló nemzetközi egyezmények

Bár a pár sorral fentebb említett 1907. évi hágai egyezmény szükséges célokat szolgált, a két világháború borzalmai rávilágítottak, hogy a korábbiaknál hatékonyabb védelemre van szükség.

Annak ellenére, hogy nem kifejezetten a kulturális javak védelmében jött létre, érdemes megemlíteni, hogy már az 1949-ben elfogadott, a háború áldozatainak védelmére vonatkozó Genfi Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvei is tartalmazzanak olyan rendelkezéseket, amelyek tiltás révén védik a kulturális javakat fegyveres összeütközés során.⁴⁰ Az I. kiegészítő Jegyzőkönyv 53. cikke a kulturális javak és kegyhelyek védelme érdekében tiltja az olyan ellenséges cselekményeket, amelyek a népek kulturális vagy szellemi örökségét képező műemlékek, művészeti alkotások vagy kegyhelyek ellen

³⁴ Pl. Reims székesegyházának és a kölni dóm ablakait is így őrizték.

³⁵ Lambourne: i.m. 41. o.

³⁶ Így tettek pl. a Cantherburyi katedrális hajójának esetében is.

³⁷ Lambourne: i.m. 42. o.

³⁸ Egyesült Nemzetek Szervezete

³⁹ Blake 2015: i.m. 4. o.

⁴⁰ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről. (A továbbiakban: Genfi Egyezmény I./II. kiegészítő Jegyzőkönyv)

A kiegészítő I. és II. Jegyzőkönyvek kulturális javakra vonatkozó rendelkezéseit az I. és II. Jegyzőkönyv értelmében a Hágai Egyezmény rendelkezéseivel összhangban, annak érintetlenül hagyásával kell betartani.

irányulnak. Ezen felül tilos az ilyen javakat katonai célú támogatásra használni, valamint az ilyen javak ellen irányuló megtorló intézkedések elrendelése is.⁴¹ A II. Jegyzőkönyv 16. cikke minden ellenséges cselekményt tilt fegyveres konfliktus során, mely olyan történelmi műemlékek, műalkotások vagy kegyhelyek ellen irányul, amelyek a népek kulturális vagy szellemi örökségét képezik. A II. Jegyzőkönyv az ilyen javak katonai célú felhasználását is tiltja.⁴²

Így nem meglepő, hogy a kulturális javak védelméről szóló első modern nemzetközi egyezmény a fegyveres konfliktusok vonatkozásában került elfogadásra.

IV.1. Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről

Az 1954-ben elfogadott Hágai Egyezményben a tagállamok elköteleződése a kulturális javak védelme, megóvása és kímélése iránt már hangsúlyosan jelenik meg. Az egyezmény oltalmazásról szóló 3. cikke értelmében a részes felek már békeidőben létrehozhatnak olyan rendszabályokat, amelyek révén megelőzhetőek a kulturális javakat érő negatív hatások fegyveres konfliktus idején.⁴³ A 4. cikk (1) bekezdése a kulturális javak kímélésére vonatkozik, tehát az egyezményben részes államok megtiltják az egyezmény értelmében védett javak olyan módon történő felhasználását, amelynek eredményeként a kulturális javak egy fegyveres összeütközés során kárt szenvedhetnének, vagy megsemmisülhetnének.⁴⁴ Ehhez kapcsolódóan a 4. cikk (2) bekezdése egy fontos kivételt tartalmaz, az elháríthatatlan katonai szükségességet. Ez azt jelenti, hogy a 4. cikk (1) bekezdésében meghatározott kötelezettségnek nem eleget tenni csak akkor lehet, ha azt elháríthatatlan katonai szükségesség indokolja. Ugyancsak a 4. cikk előírja azt is, hogy a részes államok kötelesek megelőzni, szükség esetén akár meg is szüntetve a kulturális javak ellopását, fosztogatását, illetve bármilyen rongálást. Ezekről a cselekedetektől pedig ők is tartózkodnak.⁴⁵

A Hágai Egyezmény az 1907. évi egyezmény rendelkezései közül átvette a megkímélés követelményét és a fosztogatás megtiltását, kiegészítve a lopás és a rongálás tilalmával, továbbá előírta az ilyen célú cselekmények megelőzését. A Hágai Egyezmény egyik novuma az volt, hogy a preventív jellegű szabályozások létrehozását még békeidőben előírta a részes államok számára, ezzel is felkészülve a kulturális javak védelmére egy esetleges fegyveres konfliktus során. A másik az elháríthatatlan katonai szükségesség elve. A Hágai Egyezmény előírja a kulturális javak kímélését, azaz tilos az ilyen javak és ezek környékének olyan módon történő felhasználása, amely fegyveres konfliktus során ezek megsemmisülésével vagy rongálásával fenyeget. Elháríthatatlan katonai szükségesség esetén azonban megengedettek az ilyen cselekmények, noha a Hágai Egyezményben erre vonatkozóan nem található semmilyen iránymutatás vagy értelmezési támpont, amely így a részes felek szubjektív megítélésére bízta az elv alkalmazását.

⁴¹ Genfi Egyezmény I. kiegészítő Jegyzőkönyv. 53. cikk.

⁴² Genfi Egyezmény II. kiegészítő Jegyzőkönyv. 16. cikk.

⁴³ Hágai Egyezmény. 3. cikk.

⁴⁴ Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről. 4. cikk (1) bekezdés.

⁴⁵ Uo. (2) bekezdés.

IV.2. Egyezmény világ kulturális és természeti örökségének védelméről

A WHC 1972-ben került elfogadásra. Célja, hogy az egyezmény részes államai a területükön található, az egyezmény értelmében kulturális vagy természeti örökségként definiált elemeket megóvják, védjék és megőrizték, továbbá biztosítsák ezen örökségek bemutatását is.⁴⁶ Az egyezmény 6. cikkének 3. bekezdése kötelezi az államokat, hogy ne fogantassanak olyan intézkedéseket, amelyek közvetlenül vagy közvetve károkat okozhatnak az egyezmény által védett örökségekben.⁴⁷ A WHC a védelem alatt olyan együttműködési és segítségnyújtási rendszert ért, amely segíti a részes feleket a kulturális és természeti örökség azonosításában és az azok megőrzéséért folytatott tevékenységeikben.⁴⁸ A Világörökség Lista az egyezmény 11. cikkének rendelkezése szerinti jegyzék, mely a részes államok azon kiemelkedő, egyetemes értékű természeti és kulturális örökségeit foglalja össze, melyek a világörökséggé nyilvánítás kritériumainak megfelelnek.⁴⁹

Amikor a Világörökség Lista gondolata felmerült, egy körülbelül összesen 100 tételt tartalmazó jegyzékre gondoltak a képviselők.⁵⁰ A listán 2023 júniusában 1157 világörökségi helyszín⁵¹ található, melyek közül 55 alkotja a veszélyben lévő világörökségi helyszínek csoportját.⁵² Ezeknek a helyszíneknek sürgős és hatékony támogatásra van szükségük, mivel vagy az egyedülálló, egyetemes értékük, vagy akár maguknak a világörökségi helyszíneknek a léte került veszélybe. Ilyen kihívást jelenthet *inter alia* egy fegyveres konfliktus, urbanisztikai vagy turisztikai fejlesztés, árvíz, vulkánkitörés, földrengés, de akár a helyi állat- és növényvilágban bekövetkezett pusztulás is.⁵³ A világörökségi helyszínek globális szerepe vitathatatlan, különösen a határokon átívelő, több állam területén elhelyezkedők.⁵⁴

A WHC célja, hogy egyrészt azonosítsa a világörökségeket, melyek a kulturális és természeti örökségek legkiemelkedőbb példái globális szinten, valamint ezeket védelmezze, különös figyelmet fordítva azokra, amelyek veszélyben lévő világörökségi helyszínek. Bár az egyezmény nevesíti a fegyveres konfliktust is mint a világörökségekre veszélyforrást jelentő tényezőt, elsősorban a megőrzésre és a védelem fontosságára fókuszál, valamint a nemzetközi összefogás szükségességére. Annak ellenére, hogy a világörökségi státusz magas szintű kritériumoknak való megfelelést és nemzetközi

⁴⁶ Világörökség Egyezmény. 4 – 5. cikkek.

⁴⁷ Uo. 6. cikk (3) bekezdés.

⁴⁸ Uo. 7. cikk.

⁴⁹ Uo. 11. cikk.

A világörökséggé nyilvánításhoz az adott várományos helyszín legalább egy kritériumnak meg kell, hogy feleljen a tízből.

⁵⁰ Batisse, Michel – Bolla, Gerard: *The Invention of „World Heritage”*. Association of Former Unesco Staff Members, History Club, Paris, 2005, 78. o.

⁵¹ Az 1154 helyszín közül 897 a kulturális, 218 a természeti kategóriába tartozik, míg 39 a természeti és kulturális szempontból egyaránt kiemelkedő vegyes (mix) kategóriát alkotja.

⁵² Világörökség Lista. <https://whc.unesco.org/en/list/> (Letöltve: 2023.06.28.)

Az 55 veszélyeztetett státuszú helyszín közül számos többek közt háborús helyzet vagy politikai instabilitás miatt került veszélybe.

⁵³ Világörökség Egyezmény. 11. cikk (4) bekezdés.

⁵⁴ Az 1154 világörökségek közül 43 olyan van, amelyek határon átnyúló (*transboundary*) helyszínekként több állam közös örökségét alkotják.

elismerést jelent, az egyezmény nem tér ki az ilyen helyszínek ellen szándékosan elkövetett bűncselekmények szankcionálására.

IV.3. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyve

Az 1999-ben elfogadott II. Kiegészítő Jegyzőkönyv a Hágai Egyezményt hivatott kiegészíteni. A kulturális javak ellen elkövetett bűncselekményekre fókuszálva a Jegyzőkönyv előrelépést jelentett három területen is. A 6. cikkben az elháríthatatlan katonai szükségesség vonatkozásában került sor részletesebb definiálásra, azaz csak addig áll fenn és csak addig lehet rongálásnak vagy a megsemmisülés veszélyének kitenni a kulturális javakat, amíg a kulturális javak katonai célpontnak minősültek, vagy amíg harcoló felek el nem érik a hasonló katonai előnyt úgy, hogy nincsen lehetőség arra, hogy válasszanak a kulturális javak ilyen módú felhasználása és más ésszerű módszer között. Ezen felül a 6. cikk rendelkezik a döntéshozók köréről az elháríthatatlan katonai szükségesség vonatkozásában, valamint a körülmények függvényében kötelezi a támadó felet a döntés megfelelő módon történő közlésére.⁵⁵ A 15. cikk a szankcionálást helyezi előtérbe, részletesen felsorolva a II. Jegyzőkönyv vonatkozásában kulturális javak elleni bűncselekménynek minősülő cselekedeteket, azaz a II. Jegyzőkönyv súlyos megsértésének eseteit.⁵⁶ A harmadik nívum az egyezmény és a II. Jegyzőkönyv alkalmazhatóságának részletes meghatározása a nem nemzetközi jellegű fegyveres konfliktusok esetében.⁵⁷ A II. Jegyzőkönyv számos ponton jelentett megoldást azokra a kérdésekre és hiányosságokra, melyek a Hágai Egyezmény alkalmazásának vonatkozásában felmerültek.

IV.4. Egyezmény a kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről

Az Európa Tanács keretein belül elfogadott Nikóziai Egyezmény jelentős előrelépésnek számít a kulturális örökség védelmét szolgáló konvenciók között. Létrejöttét egyrészt a kulturális javakhoz kapcsolódó, valamint a kulturális örökségek elleni bűncselekmények növekvő száma indokolta, valamint az ilyen bűncselekmények megvalósulásához kapcsolódó olyan kihívások, melyek az elmúlt évtizedekben jelentek meg.

Preambulumában a bűncselekmények kontextusában kitér *inter alia* az interneten történő értékesítésre, a szervezett bűnözés és a terrorista csoportok részvételére is.⁵⁸ Az egyezmény célja egyrészt a kulturális örökség elemeihez kapcsolódó jogellenes kereskedelem, károkozás és pusztítás megelőzése és megakadályozása bizonyos cselekmények büntetendővé nyilvánítása révén, továbbá minden ilyen cselekedet vonatkozásában a bűnmegelőzési és a büntető igazságszolgáltatási intézkedések megerősítése. Szorgalmazza az ilyen irányú bűncselekmények elleni közös fellépés fontosságát nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.⁵⁹ Az egyezmény előírja, hogy a

⁵⁵ 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (A továbbiakban: 1954. évi Hágai Egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyv). 6. cikk.

⁵⁶ 1954. évi Hágai Egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyv. 15. cikk.

⁵⁷ Uo. 22. cikk.

⁵⁸ Nikóziai Egyezmény. Preambulum.

⁵⁹ Uo. 1. cikk.

részes államok jogsértésnek minősítsék a lopást és a jogellenes eltulajdonítást a kulturális javak vonatkozásában is, továbbá bűncselekménynek minősüljön a jogellenes feltárás és eltávolítás, az illegális behozatal és az illegális kivitel, a kulturális javak előbb említett módok akármelyike révén történő megszerzése vagy forgalomba hozatala, továbbá a kulturális javakhoz kapcsolódó okmányok meghamisítása.⁶⁰ Az ingó vagy ingatlan kulturális örökség elemeinek vonatkozásában bűncselekménynek kell minősíteni a jogellenes megsemmisítést vagy rongálást függetlenül az örökségi elem tulajdonjogától, illetve szintén bűncselekménynek minősül az örökségi elem bármely részének vagy egészének történő jogellenes eltávolítása, történjen az akár illegális behozatal, kivitel vagy forgalomba hozatala céljából.⁶¹ A részes felek továbbá szándékos elkövetés esetén bűncselekménynek minősítik a bűnsegélyt és a felbujtást is az egyezményben bűncselekménynek minősített jogsértések kapcsán.⁶²

Az egyezmény lehetőséget biztosít a kulturális örökség elemei elleni bűncselekmények *ex officio* kivizsgálására. A részes államok vállalják, hogy mindent megtesznek a joghatóság megállapításáért, amennyiben a bűncselekményt az állam területén, az állam zászlaja alatt közlekedő hajón vagy az állam joga által lajstromba vett repülőgép fedélzetén követik el, valamint akkor, ha az elkövető az állam állampolgára. Kiemelendő, hogy az egyezmény a jogi személyek felelősségének megállapítását is lehetővé teszi, mely felelősség független a jogsértést elkövető természetes személy büntetőjogi felelősségétől.⁶³ A jogi személyek vonatkozásában az egyezmény hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciók kiszabását rendeli el, melyek részben pénzügyi, részben egyéb szankciókat jelentenek.⁶⁴

Az egyezményhez történő csatlakozás minden állam számára lehetséges, nem csak az Európa Tanács tagállamai számára. Eddig összesen tizenhárom állam írta alá, ezek közül hat már ratifikálta is az egyezményt. Miután az első öt állam (Ciprus, Görögország, Magyarország, Lettország és Mexikó) ratifikálta az egyezményt, 2022. április 1-én hatályba lépett. Hatodikként Olaszország ratifikálta szintén azon a napon, így ott 2022. július 1-től hatályos.⁶⁵

Az egyezményben foglaltak végrehajtásának hatékonyabbá tétele érdekében nyomonkövetési mechanizmus került bevezetésre, melyet a Felek Bizottsága lát el. Ennek életbe lépésére, azaz a Felek Bizottságának első ülésére azt követően kerül majd sor, hogy a tizedik aláíró államban is hatályba lép a konvenció.⁶⁶

IV.5. Nyilatkozat a Kulturális Örökség Szándékos Rombolásáról

⁶⁰ Uo. 3-9 cikkek.

⁶¹ Uo. 10. cikk.

⁶² Uo. 11. cikk.

⁶³ Uo. 12-13. cikk.

⁶⁴ Uo. 14. cikk. Ilyen szankciók pl. üzleti tevékenységtől történő eltiltás, állami támogatásoktól történő eltiltás, bírósági felügyelet alá helyezés vagy a jogi személy bíróság általi megszüntetése.

⁶⁵ Council of Europe: Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=221> (Letöltve: 2023.05.20.) Aláíró államok: Ciprus, Görögország, Lettország, Magyarország, Montenegro, Olaszország, Örményország, Portugália, San Marino, Szlovénia, Ukrajna, Mexikó és Orosz Föderáció.

⁶⁶ Nikóziai Egyezmény. 1 cikk 2. bekezdés és 22. cikk.

A kulturális örökség oltalmazásával kapcsolatos nemzetközi egyezmények mellett, figyelembe véve a múltban történt szomorú eseményeket, úgy vélem, hogy érdemes legalább néhány gondolat erejéig megemlíteni az UNESCO 2003-ban kiadott nyilatkozatát is. Bár jogi kötőereje nincs, mégis egy olyan dokumentum, amely egy napjainkban is aktuális problémára hívja fel a figyelmet.

A nyilatkozat kiadásának indoka mögött a szervezet azon aggodalma volt, hogy a kulturális örökség szándékos megsemmisítése számszerűleg egyre növekedett. A deklaráció a preambulumban is utal az Afganisztánban történt tragikus eseményre, Bamiján Buddha-szobrainak elpusztítására.⁶⁷ A nyilatkozat értelmében a szándékos megsemmisítés olyan cselekmény, amelynek célja a kulturális örökség egy részének vagy teljes egészének megsemmisítése, azaz az örökség integritásának a veszélyeztetése oly módon, amely a nemzetközi jog vagy az emberiesség elvének indokolatlan megsértésének minősül.⁶⁸ A deklaráció hangsúlyozza az államok szerepét, többek közt a megfelelő jogszabályi háttér kidolgozását és a meglévő nemzetközi egyezmények betartását. Kitér a védelem fontosságára békeidőben és fegyveres konfliktus esetén egyaránt.⁶⁹

A nyilatkozat 7. pontja az egyéni büntetőjogi felelősségről szól, sürgetve az államokat olyan joghatóság létrehozására és büntetőjogi szankciók biztosítására, amely lehetővé teszi azon személyek felelősségre vonását, akik az emberiség számára fontos kulturális örökséget szándékosan elpusztítják vagy elrendelik függetlenül attól, hogy az szerepel-e az UNESCO vagy más szervezet által vezetett listán, vagy sem.⁷⁰ Az aláírók felhívják a figyelmet az államok egymással és az UNESCO-val történő együttműködésének jelentőségére a szándékos rombolás megelőzésének elősegítéséhez és visszaszorításához.⁷¹

A nyilatkozat nemzetközi jogban betöltött szerepét illetően *Gerstenblith* úgy érvel, hogy annak ellenére, hogy nem nemzetközi egyezmény, a nyilatkozat a nemzetközi szokásjog elemének és bizonyítékának tekinthető, mivel a kulturális örökség szándékos megsemmisítését helyezi a középpontba, magába foglalva a természeti helyszínekhez kapcsolódó kulturális örökségeket is.⁷²

A nemzetközi egyezmények az elmúlt évtizedekben rendkívüli előrelépést jelentettek a nemzetközi jog és a kulturális örökségvédelem kapcsolatában. Bár ezek a dokumentumok különböző módon és szemszögből szabályozzák a kulturális javakat és a kulturális örökség számos kategóriáit, végső, közös céljuk ezek védelme. A nemzetközi egyezmények szerepe egyrészt, hogy iránymutatást adjanak, valamint a bennük foglaltak betartására kötelezzék a részes államokat. Ehhez szükség van az államok csatlakozására

⁶⁷ UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage. Paris, 17 October 2003.

⁶⁸ Uo. II. 2.

⁶⁹ Uo. III-V.

⁷⁰ Uo. VII.

⁷¹ Uo. VIII.

⁷² Gerstenblith, Patty: The Destruction of Cultural Heritage: A Crime against Property or a Crime against People. *John Marshall Review of Intellectual Property Law*, (15)2016, 383. o.

is az egyezményekhez, ami viszont számos esetben nem történik meg. A Világörökség Egyezmény a kulturális örökségvédelem legszélesebb körben elfogadott egyezménye 194 részes állammal.⁷³ A Hágai Egyezményhez napjainkig 134 állam⁷⁴ csatlakozott, míg az azt kiegészítő II. Jegyzőkönyvhöz például csak 86.⁷⁵

Az államok minél nagyobb számban történő csatlakozása a legújabb konvencióhoz, a Nikóziai Egyezményhez, (mivel az egyezményhez történő csatlakozás bármely állam számára nyitott) egyrészt jelenthetné, hogy az államok hajlandóak foglalkozni a kulturális örökségekkel kapcsolatos modernkori bűncselekményekből eredő kihívásokkal, valamint vállalnák a hatékony fellépést a bűncselekményt elkövetők ellen. Másrészt a részt vevő felek megerősítenék elköteleződésüket a megóvás mellett, melyet a korábbi egyezményekhez történő csatlakozással – a WHC esetében 194 állam – minimum egyszer már kinyilvánítottak. Ezen felül pedig meg kell említeni, hogy a Nikóziai Egyezmény, a kulturális örökség kategóriáinak tekintetében is a legteljesebb védelemre törekszik, mivel a kulturális javak és a kézzel fogható kulturális örökségek minden elemére vonatkozik, továbbá tételesen felsorolja az ezekre irányuló büntetendő bűncselekményeket is.

A nemzetközi egyezmények szerepe nem csak az államok, hanem azon bírói fórumok szempontjából is kiemelendő, amelyek többek közt ezeket az egyezményeket is figyelembe véve, ezekre is hivatkozva döntenek egy-egy ügyben.

V. A joghatóság fórumai a kulturális örökségekhez kapcsolódó háborús bűncselekmények vonatkozásában

Bár a második világháborút követően ugrásszerű fejlődés következett be a kulturális javak és a kulturális örökség nemzetközi jogi védelmében, a 20. század végén és a 21. században is történtek olyan súlyos, az emberiség által okozott és előidézett események, amelyek a kulturális örökség bizonyos elemeinek igen jelentős mértékű sérülését vagy pusztulását eredményezték. Az elmúlt három évtizedben nem egy ilyen bűncselekmény történt. A múlt tanulságai a nemzetközi jog folyamatos fejlődéséhez is hozzájárultak, így már nem csak az okozott károk helyreállítása, hanem az eseményekért felelős személyek felelősségre vonása is elvárást jelent a nemzetközi közösség részéről.

V.1. Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék - International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

⁷³ UNESCO WHC States Parties: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/> (Letöltve: 2023.06.20.)

⁷⁴ UNESCO Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention – States Parties: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention#item-4> (Letöltve: 2023.06.20.)

⁷⁵ UNESCO Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict – States Parties: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/second-protocol-hague-convention-1954-protection-cultural-property-event-armed-conflict?hub=66535> (Letöltve: 2023.06.20.)

1992-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa vizsgálóbizottságot hozott létre, hogy a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területén egy évvel korábban kitört polgárháború során esetlegesen elkövetett nemzetközi bűncselekményeket kivizsgálja. A bűncselekményeket kivizsgáló Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY) 1993-ban kezdte meg működését, tárgyi joghatósága pedig kiterjedt többek közt a háborús bűncselekményekre is.⁷⁶

A ICTY statútumának 3. cikke tartalmazza a büntetőtörvényszék azon hatáskörét, amely a büntetőeljárás megindítását a háború törvényeinek vagy szokásainak megsértése miatt lehetővé teszi. A 3. cikk d) pontja vonatkozik a kulturális örökség elleni bűncselekményekre, azaz vallási, jótékonyági és oktatási, művészeti és tudományi intézmények, történelmi emlékművek, művészeti és tudományos alkotások lefoglalására, megsemmisítésére vagy az ezeket célzó szándékos károkozásra.⁷⁷

Az ICTY két esetben hozott ítéletet olyan háborús bűncselekmények elkövetéséért, amelyek kulturális örökségek ellen irányultak. Az alábbiakban ezeket ismertetem.

a) Miodrag Jokić-ügy

Miodrag Jokić a jugoszláv haditengerészet parancsnokaként⁷⁸ 1991-ben katonai akció keretében több száz lövedéket lőtt ki Dubrovnik óvárosára. *Jokić* egyfelől tudatában volt annak, hogy az óváros világörökségi státusszal rendelkezik, továbbá arról is tudása volt, hogy a városrészben számos épületet jelöltek meg a Hágai Egyezmény által előírt szimbólumokkal.⁷⁹ A támadás következményeként az óvárosban hat épület teljes egészében megsemmisült és több épület megrongálódott, valamint a vallásnak, jótékonyáságnak, oktatásnak, művészetnek és a tudománynak szentelt épületekben keletkezett kár.⁸⁰

Az ICTY a bűncselekmény súlyosságának megállapításakor figyelembe vette a kulturális örökség megóvása érdekében akkorra már elfogadott nemzetközi egyezményeket. Utalt az 1907. évi IV. és IX. Hágai Egyezményekre, melyek tiltják az ilyen jellegű intézmények pusztítását. Kiemelte az UNESCO Hágai Egyezményét a kulturális javak vonatkozásában, illetőleg a Világörökség Egyezményt, mely Dubrovnikot mint világörökségi helyszínt is hivatott védelmezni. Végül kitért az 1949. évi Genfi Egyezmény I. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 53. és a II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 16. cikkeire, melyek egyrészt előírják a kulturális javak védelmének kötelezettségét, valamint bűncselekménynek minősítik az ilyen célpontokra irányuló ellenséges cselekményeket.⁸¹

Az eljárás során megállapítást nyert *Jokić* egyéni büntetőjogi felelőssége, ugyanis az ICTY Statútumának 7. cikke annak 1. bekezdésében kimondja, hogy aki Statútum 2-5. cikkeiben nevezett cselekmények tervezésében, előkészítésében, végrehajtásában vagy

⁷⁶ Hoffmann Tamás: Nemzetközi büntetőjog. In: Kardos Gábor – Lattmann Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 374. o.

⁷⁷ Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Article 3.

⁷⁸ *Prosecutor v. Miodrag Jokić*, Sentencing Judgement. Case No. IT-01-42/1-S. (18 March 2004) 19.

⁷⁹ Uo. 21-23.

⁸⁰ Uo. 27.

⁸¹ Uo. 47-50.

elrendelésében részt vett vagy felbujtóként közreműködik, azt egyéni büntetőjogi felelősség terheli. Ezt az ICTY a 7. cikk 3. bekezdésével is alátámasztotta, ugyanis a Statútum lehetővé teszi az egyéni büntetőjogi felelősség megállapítását abban az esetben is, ha a vonatkozó bűncselekményt beosztott követte el, amennyiben tudta vagy oka volt tudni, hogy a beosztott ilyen cselekmény elkövetésére készül és a felettes nem tette meg a szükséges és ésszerű intézkedéseket, hogy az ilyen bűncselekményt megelőzze vagy megbüntesse annak elkövetőjét (*superior responsibility*).⁸² A büntetés mérlegelésekor bár számba vették, hogy az óváros 1979 óta a világörökség része,⁸³ az ICTY bírái végül úgy határoztak, hogy súlyosbító körülménynek csak *Jokić* vezetői pozícióját tekintik, mivel a város különleges státuszát már figyelembe vették a bűncselekmény súlyának értékelésekor.⁸⁴ A bíróság végül hét év börtönbüntetésre ítélte a volt parancsnokot.⁸⁵

b) Pavle Strugar-ügy

Pavle Strugar a Jugoszláv Népi Hadsereg főhadnagya volt.⁸⁶ A *Strugar* parancsoksága alatt álló erők 1991. december 6-án ágyúzással Dubrovnik óvárosának ötvenkét épületében tettek kárt, melyek közül hat teljesen megsemmisült. A károkat elszenvedett épületek közt volt mecset, zsinagóga, templomok, kolostorok és paloták.⁸⁷

Az ICTY a döntéshozatal során a figyelembe vette a IV. Hágai Egyezményt és az 1954-ben elfogadott Hágai Egyezményt, valamint az egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének *Jokić*-ügyben is alkalmazott cikkeit.⁸⁸

Az óváros lebombázott épületei az ICTY Statútuma 3. cikkének (d) bekezdése alapján védelmet élveztek. A világörökségi helyszínben tett károkozást a bíróság vizsgálata alapján nem indokolta katonai szükségesség.⁸⁹ Arra a következtetésre jutott, hogy az óváros elleni támadás szándékos volt, többek közt azért is, mert az UNESCO emblémái jól láthatóak voltak.⁹⁰

Az egyéni felelősség tekintetében az ICTY meggyőződött arról, hogy *Strugar* hatékony ellenőrzést gyakorolt az óvárost ágyúval támadók felett, melynek megállítására és az elkövetők megbüntetésére jogi felhatalmazással, valamint anyagi lehetőséggel is rendelkezett. Mivel *Strugar* nem tette meg az óváros támadásának leállításához szükséges és ésszerű intézkedéseket, továbbá sem nem kezdeményezett, se nem indított vizsgálatot a beosztottjai ezen cselekményére, az ICTY megállapította a vádlott személyes felelősségét, valamint felettesi pozíciójából eredő felelősségét is.⁹¹

⁸² Uo. 56.

⁸³ UNESCO: World Heritage List, Dubrovnik. <https://whc.unesco.org/en/list/95/> (Letöltve: 2023.05.11.)

⁸⁴ *Prosecutor v. Miodrag Jokić*, Sentencing Judgement. 66-68.

⁸⁵ Uo. 116.

⁸⁶ *Prosecutor v. Pavle Strugar*, Judgement. Case No. IT-01-42-T. (13 January 2005) 1.

⁸⁷ Uo. 461.

⁸⁸ Uo. 227-229.

⁸⁹ Uo. 328.

⁹⁰ Uo. 329.

⁹¹ Uo. 446.

Strugar az ICTY Statútuma 7. cikkének 3. bekezdése értelmében bűnös volt két vádpontban,⁹² egyrészt civilek elleni támadásért és a háború jogának és szokásainak megsértéséért, illetőleg azért, mert az előbbi cikkben részletezett vallással, játékonysággal, oktatással, művészettel és tudományokkal, történelmi emlékművekkel és műalkotásokkal foglalkozó intézményekben okozott kárt, vagy semmisített meg ilyen épületeket.⁹³ Az ICTY az eljárás végén nyolc év börtönbüntetésre ítélte.⁹⁴

V.2. Nemzetközi Büntetőbíróság - International Criminal Court

A hágai székhelyű Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) joghatósága a legsúlyosabb, 2002. július elseje óta elkövetett bűncselekményekre terjed ki, így többek közt háborús bűncselekmények esetében is joga van eljárni.⁹⁵ A büntetőbíróság statútuma (Római Statútum) a háború törvényeinek és szokásainak megsértését a kulturális örökség elleni bűncselekmények tekintetében meghatározza mind nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén,⁹⁶ mind pedig a nem nemzetközi jellegű fegyveres konfliktusok esetén.⁹⁷ Ennek értelmében háborús bűncselekményt követ el az, aki *szándékos támadásokat irányít vallási, oktatási, művészeti, tudományos vagy játékonysági célokat szolgáló épületek, történelmi emlékművek, vagy kórházak ellen, továbbá olyan helyszíneket vesz célba, ahol betegek és sebesültek vannak összegyűjtve, feltéve, hogy ezek nem katonai célokat szolgálnak.*⁹⁸

Ki kell emelni két korlátozó tényezőt a meghatározással kapcsolatban, melyek hatással vannak a kulturális örökség ellen elkövetett bűncselekményhez kapcsolódó egyéni büntetőjogi felelősségre, valamint a statútum alkalmazhatóságára is. Az első, hogy szükséges a támadás szándékosságának megállapítása. A második pedig az, hogy a statútum értelmében a katonai célpontok támadása megengedett fegyveres konfliktus során.⁹⁹

Érdemes megemlíteni, hogy a Római Statútum a háborús bűncselekmény meghatározásának szövegét bár nem szó szerint, de tartalmában teljesen átvette az 1907. évi Hágai, a háború idején tengeri haderővel történő bombázásról szóló IX. Egyezmény 5. cikkének a parancsnokokra vonatkozó rendelkezéséből, melynek értelmében a fentebb felsorolt cselekmények elkerülése érdekében minden lehetséges és szükséges intézkedést meg kell tenni, amennyiben azok nem hadi célokat szolgálnak.¹⁰⁰ Ez egyfelől értelmezhető egyfajta kapocsként is a vonatkozó egyik legkorábbi nemzetközi egyezmény és a jelenleg is joghatósággal rendelkező bírói fórum között a háborús bűncselekmények vonatkozásában. Másrészt viszont bizonyítja a nemzetközi jog fejlődését is, mivel az egyezmény 5. cikke e cselekmények vonatkozásában még úgy

⁹² *Strugar* ellen hat vádpontban indult eljárás, melyekből kettőt hagyott helyben az ICTY.

⁹³ *Prosecutor v. Pavle Strugar*, Judgement. 478.

⁹⁴ Uo. 481.

⁹⁵ Hoffmann: i.m. 377. o.

⁹⁶ Rome Statute of the International Criminal Court. UNTS: 2187/38544 (A továbbiakban: Rome Statute) Article 8.(2)(b).

⁹⁷ Rome Statute. Article 8.(2)(e).

⁹⁸ Uo. Article 8.(2)(b)(ix.); Article 8.(2)(e)(iv.).

⁹⁹ Gerstenblith: i.m. 346. o.

¹⁰⁰ 1907. évi IX. Hágai Egyezmény. 5. cikk.

fogalmaz, hogy amennyire lehetséges, kíméljék az ilyen jellegű és funkciójú célpontokat, a Római Statútum pedig az ezeket ért szándékos támadásokat már háborús bűncselekménynek minősíti.

Fennállása óta az ICC eddig egy ügyben hozott ítéletet olyan háborús bűncselekmény tárgyában, amelynek esetében a vádlottnak kulturális örökség rombolása miatt is felelnie kellett.

Timbuktu 1988-ban került fel a Világörökség Listára. 2012-ben azonban már második alkalommal nyilvánította az UNESCO Világörökségi Bizottsága (Világörökségi Bizottság) veszélyben lévő világörökségi helyszínek a Maliban található várost.¹⁰¹

Abban az évben ugyanis felkelések és fegyveres konfliktusok törtek ki a nyugat-afrikai ország északi régióiban, melynek négy világörökségi helyszíne közül kettő az érintett területen található. Egy iszlamista csoport, az Ansar Dine a timbuktui világörökség különböző részeiben végzett pusztítást. Az ott található tizenhat mauzóleum közül tizenötöt romboltak le, valamint három mecsetben tettek kárt. Megrongáltak továbbá kulturális intézményeket, köztük a Nyugat-Afrikában található legnagyobb olyan központot is, ahol kéziratokat őriznek. A kialakult helyzet miatt Mali az UNESCO-hoz fordult segítségért.¹⁰²

Ahmad Al-Faqi Al-Mahdi az Ansar Dine tagja volt, 2012-ben csatlakozott a csoporthoz. Az ICC előtt tíz vallási és történelmi jellegű épület elleni szándékos támadás irányításának vádja miatt kellett felelnie. Az ICC a Római Statútumban védett objektumok elleni támadás elkövetéséért, háborús bűncselekmény tette miatt találta bűnösnek.¹⁰³

Az *Al-Mahdi* ellen felrótt bűncselekmény bizonyításához öt tényt kellett bebizonyítani. Elsőként azt, hogy maga az elkövető irányította a támadást. Másodszor azt, hogy a támadás olyan épület vagy épületek ellen irányult, amelyek vallási, oktatási, művészeti, tudományos vagy jótékonyági célokat szolgálnak, történelmi emlékművek, kórházak vagy olyan helyek, ahol betegek és sebesültek gyűlnek össze, ezen felül pedig nem voltak katonai célpontok. Igazolni kellett továbbá, hogy az elkövetőnek szándékában állt olyan nem katonai célpontként szolgáló épületeket a támadás célpontjává tenni, amelyek vallási, oktatási, művészeti, tudományos vagy jótékonyági célokat szolgálnak, történelmi emlékművek, kórházak vagy olyan helyek, ahol betegek és sebesültek gyűlnek össze. Az ICC-nek be kellett bizonyítania, hogy a cselekmény végrehajtására nem nemzetközi jellegű fegyveres konfliktussal összefüggésben vagy annak keretén belül került sor. Végül bizonyítani kellett, hogy az elkövető tisztában volt a fegyveres konfliktus fennállásának ténybeli körülményeivel.¹⁰⁴

¹⁰¹ UNESCO: World Heritage List, Timbuktu. <https://whc.unesco.org/en/list/119> (Letöltve: 2023.05.11.)

¹⁰² UNESCO: Timbuktu. <https://whc.unesco.org/en/soc/261> és <https://whc.unesco.org/en/soc/3218> (Letöltve: 2023.05.11.)

¹⁰³ *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, Judgment & Sentence, Case No. ICC-01/12-01/15 (27 September 2016) 10-11.

¹⁰⁴ Uo. 13.

Az ICC a Római Statútum két cikkelye alapján ítélte háborús bűnösnek *Al-Mahdit*. Egyrészt a fentebb részletezett védett objektumok megtámadása miatt, valamint egyéni büntetőjogi felelőssége is megállapítást nyert, mivel társtettes volt.¹⁰⁵ A Római Statútum úgy határoz, hogy egy személy az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmény elkövetéséért büntetőjogi felelősséggel tartozik és büntetendő, ha az a személy ilyen bűncselekményt elkövet akár magánszemélyként, akár mással együtt vagy más személyén keresztül függetlenül attól, hogy a másik személy büntetőjogilag felelős-e.¹⁰⁶ *Al-Mahdi* maga is beismerte bűnösségét.¹⁰⁷ Az ICC 9 év börtönbüntetésre ítélte.¹⁰⁸

V.3. Az egyéni büntetőjogi felelősség megállapítása a kulturális javak és a kulturális örökség ellen elkövetett háborús bűncselekmények vonatkozásában

A Dubrovnikot ért bombázást követően előtérbe került a kulturális örökség ellen bűncselekményt elkövetők egyéni büntetőjogi felelősségének elve a fegyveres konfliktusok vonatkozásában. Mivel egy kulturális örökség elleni támadás vagy az örökség megsemmisítése háborús bűnnek minősülhet, az egyúttal az elkövető vagy elkövetők egyéni büntetőjogi felelősségének megállapításához is vezethet.¹⁰⁹

A Hágai Egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyve egyrészt a kulturális örökség védelmének legrészletesebb rendszerét biztosítja, ezen felül részletesen fel is sorolja azokat a jogsértéseket és bűncselekményeket, melyek elkövetéséért az elkövetőket a büntetőeljárás során számon lehet kérni.¹¹⁰

A II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 15. cikk (1) bekezdésének értelmében az alábbi öt szabálysértés tartozik ebbe a kategóriába: „a) *kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz; b) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat vagy közvetlen környéküket katonai cselekmény támogatására használ; c) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakban nagyfokú pusztítást végez, vagy azokat eltulajdonítja; d) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz; e) az Egyezmény értelmében védelem alatt álló kulturális javak ellen lopást, fosztogatást vagy rongáló tevékenységet folytat, vagy a javakat eltulajdonítja.*”¹¹¹

Az egyéni büntetőjogi felelősség megállapítása a kulturális örökség vagy a kulturális javak ellen elkövetett bűncselekmények vonatkozásában egy rendkívül komplex feladat, melynek során több tényező fennállását is bizonyítani kell. Egyrészt tisztázni kell, hogy a támadás vagy a jogsértés nemzetközi vagy nem nemzetközi jellegű fegyveres konfliktus során történt-e. Bizonyítani kell a személyes részvételt a kulturális örökség vagy

¹⁰⁵ Uo. 49. o.

¹⁰⁶ Rome Statute. Article 25.(3)(a).

¹⁰⁷ *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, Judgment & Sentence, 11.

¹⁰⁸ U.o. 109.

¹⁰⁹ Wierczynska, Karolina – Jakubowski, Andrzej: Individual Responsibility for Deliberate Destruction of Cultural Heritage: Contextualizing the ICC Judgment in the Al-Mahdi Case. *Chinese Journal of International Law*, 2017/4., 701. o.

¹¹⁰ Uo. 700. o.

¹¹¹ 1954. évi Hágai Egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyv. 15. cikk (1) bekezdés.

kulturális javak elleni bűncselekményben, valamint a szándékot is, hogy a pusztítás kulturális örökség vagy kulturális javak ellen irányul. Igazolást kell nyerni, hogy fokozottan védett kulturális javak kerültek a támadás célpontjába, vagy pedig a támadás célja olyan objektumok vagy helyszínek elpusztítása vagy rongálása, melyek védettnek minősülnek az ICC Statútuma vagy a Hágai Egyezmény vagy az azt kiegészítő II. Jegyzőkönyv értelmében. Megállapítható a büntetőjogi felelősség, amennyiben védett kulturális javak vagy örökségek, valamint azok környezete olyan jelleggel kerül használatba, hogy az katonai akció támogatásának minősüljön. Végül büntetendő a Hágai Egyezmény által védett kulturális javak eltulajdonítása, kifosztása vagy jogellenes elcsátítása, illetve az ezek ellen irányuló bármilyen vandalizmus.

Jelenleg a kulturális örökség és a kulturális javak elleni bűncselekmények a fentebb felsorolt feltételek mellett háborús bűncselekménynek minősülnek. Az ICTY és az ICC bírósági ítéletei azt mutatják, hogy a nemzetközi büntetőjog és igazságszolgáltatás felkészült a kulturális örökség és a kulturális javak védelmét elősegíteni és támogatni, ehhez rendelkezik a megfelelő eszközökkel is.¹¹²

VI. Felmerülő kihívások

A kulturális örökségeket érő kihívások rendkívül sokfélék. Fenyegetést jelent a klímaváltozás, az urbanizáció, a turizmus olyan mértékű elhatalmasodása is bizonyos helyeken, amely már akár károkozashoz is vezethet. Az egyik legrégebben megjelent kihívás azonban a harcokból, fegyveres konfliktusokból eredő veszély. Kihathat ingó és ingatlan kulturális javakra, szélsőséges esetben nem kíméli a természeti környezetet sem, így mindenképp reális veszélyt jelent, melyre fel kell készülni és mindent meg kell tenni, hogy megelőzzük azt.

A Világörökségi Bizottság 2008-ban fogadott el egy szabványnak minősülő listát, melyben a világörökségi helyszínek kiemelkedő, egyetemes értékét befolyásoló tényezőket tartalmazza. A 14 elsődleges faktor között jelen írás tárgyában az egyéb emberi tevékenységeket (*Other human activities*) tömörítő tényező a releváns,¹¹³ melyben másodlagos tényezőként jelenik meg a katonai kiképzés, mely békeidőben nem feltétlenül jelent veszélyt a világörökségre, fegyveres konfliktus esetén azonban katonai célponttá válhat. Napjainkig ez mindössze 4 helyszínt érintett.¹¹⁴ A háborús körülmények már 31 világörökség esetében jelentettek fenyegetést, 1991-től napjainkig 10 államban.¹¹⁵ A terrorizmus 6 állam 4 világörökségére volt kihívással,¹¹⁶ míg a zavargások 20 ország 30 helyszínének esetében.¹¹⁷

Ezekon túlmenően vannak olyan további fenyegetések, melyek nem kerültek említésre az UNESCO gyűjteményében, azonban jelen vannak a globális világban.

¹¹² Wierczynska – Jakubowski: i.m. 712. o.

¹¹³ UNESCO: List of factors affecting the properties. <https://whc.unesco.org/en/factors/> (Letöltve: 2023.05.30.)

¹¹⁴ UNESCO: https://whc.unesco.org/en/soc/?action=list&id_threats=122& (Letöltve: 2023.05.30.)

¹¹⁵ UNESCO: https://whc.unesco.org/en/soc/?action=list&id_threats=123& (Letöltve: 2023.05.30.)

¹¹⁶ UNESCO: https://whc.unesco.org/en/soc/?action=list&id_threats=124& (Letöltve: 2023.05.30.)

¹¹⁷ UNESCO: https://whc.unesco.org/en/soc/?action=list&id_threats=125& (Letöltve: 2023.05.30.)

VI.1. Nukleáris kihívás

A második világháború során a kulturális örökségre leselkedő egyik legnagyobb veszélyt a légi támadás jelentette. A katonai műveletekben leginkább érintett területeken a levegőből történő bombázás hatalmas városi területeket rombolt le, főként Németországban.¹¹⁸

A világháború vége után nem sokkal, a hidegháború elején egy újabb, sokkal komolyabb fenyegetés jelent meg. A nukleáris fegyverek erejét már megtapasztalta az emberiség a két japán várost, Hirosimát és Nagaszakit ért atomtámadás révén. Mindössze két robbanótöltet becsapódása porig rombolta a két települést, melyek fontos ipari és logisztikai központok voltak, valamint kulturális értékekkel is bőven rendelkeztek. Az Amerikai Egyesült Államok eredeti terveiben Kyoto bombázása is szerepelt, azonban a város amerikai részről még időben felismert kulturális értéke és annak szerepe¹¹⁹ miatt erre mégsem került sor.¹²⁰ Az ilyen jellegű fegyverek birtoklása és fejlesztése rendszeres vitát képez a nemzetközi közösségen belül napjainkban is. Nem ok nélkül, hiszen egy nukleáris támadás (vagy egy nukleáris katasztrófa) a kulturális örökség minden kategóriájára nézve végzetes hatással lenne. Azonban nem csak a konkrét támadás, hanem már maga a tesztelés is rendkívül veszélyezteti a kulturális örökséget. A Marshall-szigetek területén olyan mértékű egészség- és környezetkárosítást eredményeztek a csendes-óceáni nukleáris tesztek, amely miatt lakosságot el kellett költöztetni. A helyi kulturális örökség több évtizedre elveszett, a szigetekhez tartozó Bikini-atoll tengeri élővilága és a korall-zátony ötven év alatt tudott regenerálódni. Dél-Ausztráliában, Maralingában, a britek által végzett hétvényi tesztelés eredményeként a talaj szilikonná változott.¹²¹

A nukleáris fegyverek használatának veszélye az ENSZ szerint a hidegháború óta nem tapasztalt szinten van. Az Orosz Föderáció 2023 márciusának végén jelentette be, hogy nem stratégiai atomfegyvereket állomásoztatna az atomfegyverrel nem rendelkező Fehéroroszországban.¹²² Jelenleg 9 állam¹²³ rendelkezik atomfegyverrel,¹²⁴ ráadásul legtöbbjük rendkívül gazdag kulturális örökséggel rendelkezik. Egy esetleges nukleáris konfliktus elképesztő pusztítást végezhet, elég csak az Ázsiában található vallási

¹¹⁸ Legnér: i.m. 269. o.

¹¹⁹ Kyoto bombázása akkora ellenérzést váltott volna ki a japán társadalomban, amely jóval megnehezítette volna a háború utáni békerendezés kedvező kimenetelét az Amerikai Egyesült Államok számára.

¹²⁰ Aghlani, Sasan – Lewis, Patricia – Unal, Beyza: *Nuclear Disarmament and the Protection of Cultural Heritage*. Chatham House, the Royal Institute of International Affairs, October 2017, 5. o. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2017-10-10-nuclear%20disarmament-cultural-heritage-aghlani-lewis-unal-final.pdf> (Letöltve: 2023.05.27.)

¹²¹ Uo. 6. o.

¹²² United Nations: Risk of Nuclear Weapons Use Higher Than at Any Time Since Cold War, Disarmament Affairs Chief Warns Security Council. <https://press.un.org/en/2023/sc15250.doc.htm> [(Letöltve: 2023.05.28.)]

¹²³ Atomfegyverrel rendelkező államok, zárójelben a nukleáris robbanófej-készleteik számával: Oroszország (5889), Amerikai Egyesült Államok (5244), Kína (410), Franciaország (290), Egyesült Királyság (225), Pakisztán (170), India (164), Izrael (90), Észak-Korea (30).

¹²⁴ Federation of American Scientists: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/> (Letöltve: 2023.05.30.)

kulturális örökségére tekinteni, akár a közel-keleti térségben a monoteista vallások értékeire vagy a távol-keleti országok buddhista és hindu örökségére gondolni. Az atomfegyverek birtoklása nem csak azért jelent rizikófaktort, mert az államok felhasználhatják őket, hanem azért is, mert nem egy országban áll fenn a veszély, hogy nem állami fegyveres alakulatok szerzik meg őket saját céljaik megvalósításához.¹²⁵

VI.2. Ideológiából eredő kihívás

Ez utóbbi kihívás egyik legbrutálisabb példája volt az afganisztáni Bámiján-völgyben található, két óriás Buddha-szobor lerombolása. 2001-ben Mullah Muhammad Omar, a tálibok vezetője rendeletben adott utasítást Afganisztán minden olyan szobrának és szentélyének elpusztítására, melyek nem az iszlám vallással kapcsolatosak, ideértve a sziklába faragott 38 és 55 méter magas szobrokat is. Bár az UNESCO képviselői próbáltak rávilágítani arra, hogy különbség van a bálványimádat és a világ általi csodálat között, a tálib vezető azzal indokolta meg a döntést, hogy csak akkor lenne esély a megőrzésre, ha a szobrok egy afgán kisebbség hitéhez kötődnének, mert akkor mindenkinek tiszteletben kellene tartani azt a hitet és a hozzá kapcsolódó tárgyakat is. Mivel viszont Afganisztánban nincsenek buddhisták, ez elegendő érv arra, hogy lerombolják azokat. A megmentésre irányuló törekvések során többek közt Thaiföld, Japán és Irán is felajánlotta, hogy megvásárolja a Buddhákat, de a tálibok ragaszkodtak a döntésükhöz.¹²⁶

Francioni és Lenzerini a kulturális örökséggel szembeni, az állam által mutatott erőszakos magatartás új vonásaira hívták fel a figyelmet. Elsőként arra, hogy a hagyományos háborús károkkal szemben ez esetben nem egy ellentétes állam kulturális örökségének lerombolásáról van szó, hanem arról, hogy a saját (afgán) nemzetükhöz tartozó, annak ősi, az iszlám előtti időkből származó kulturális értékét pusztították el, szándékosan. Ehhez kapcsolódik annak indoka is, ugyanis a megsemmisítést nem katonai célból követték el, hanem egy olyan szándéktól vezérelve, amely a tálibok vallásról és kultúráról alkotott nézeteitől különböző minden más kulturális vagy vallási értéket felszámolás alá vettek. A szerzők kiemelik a szobrok elpusztításának kegyetlen módját is, ugyanis szemben az irak-iráni fegyveres konfliktus 1980-as években történt pusztításaival vagy Dubrovnik esetével, melyekben háborús körülmények közt került sor bombázásra *inter alia* a kulturális örökséggel szemben, Afganisztánban a szobrok lerombolását alapos tervezés előzte meg, a tervezett pusztítást bejelentették, hogy minél szélesebb nemzetközi figyelmet kapjon, majd cinikus módon az egész eseményt dokumentálták az előkészítés fázisától kezdve a bombázáson át a legvégső pusztulásig. Ez volt az első alkalom, amikor a kulturális örökség lerombolásának tette mögött az ENSZ-szel és az egész nemzetközi közösséggel szembeni dacolás¹²⁷ bújhatott meg.¹²⁸

¹²⁵ Aghlani – Lewis – Unal: i.m. 8. o.

¹²⁶ Centlivres, Pierre: *The Death of the Buddhas of Bamiyan*. <https://www.mei.edu/publications/death-buddhas-bamiyan> (Letöltve: 2023.05.30.)

¹²⁷ Feltételezhetően azért, mert az afgán kormánnyal szemben 1999-ben és 2000-ben szankciókat foganatosítottak terroristák kiképzése és számukra menedéknyújtás, valamint terroristacselekmények tervezése miatt.

¹²⁸ Francioni, Francesco – Lenzerini, Frederico: The Destruction of the Buddhas of Bamiyan and International Law. *European Journal of International Law*, 2003/4., 620-621. o.

A tálibok 1994-ben kaptak nagyobb figyelmet, mikor Mullah Muhammad Omar célul tűzte ki, hogy béketeremtés céljával ismét bevezeti a sariát, az iszlám jogon alapuló rendszert. Ez egyben a nyugati felfogással és értékrenddel történő szembefordulást is jelentette, ideértve az emberi jogok semmibe vételét is. Mivel ezek a folyamatok nemzetközi szinten is visszhangot keltettek, a tálibok is keresték azokat a lehetőségeket, melyek révén kivívhatják, hogy egyenértékűnek tűnjenek más államokkal. Ebben a terrorizmus felé fordulás jelentette a megoldást az akkori afgán vezetésnek.¹²⁹ Főleg érthető az ideológiai felfogásból eredő különbség akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a szobrok egyfelől több nemzetközi egyezmény értelmében is védelmet élveznek, mi több, megőrzésük kötelesség az adott állam számára, valamint tisztában vagyunk azzal a ténnyel, hogy egy kulturális érték akkor is értéket képvisel, ha a múlt egy már lezárult szakaszához tartozik, azonban szerves része a történelemnek, valamint más népek számára is közös örökséget jelent.

VII. Oroszország és Ukrajna konfliktusának hatásai az ukrán kulturális örökségre

A fegyveres konfliktus kulturális javakra és örökségekre gyakorolt negatívumainak vonatkozásában meg kell említeni a jelenleg is tartó orosz-ukrán konfliktust.

Az Európai Parlament a 2022 októberében kiadott állásfoglalásban egyrészt mélyen elítélte Oroszország Ukrajna elleni háborúját, melyet egy szuverén nemzet identitásának és kultúrájának felszámolására irányuló kísérletnek tart, másrészt felhívta a figyelmet, hogy a kulturális helyszíneken elkövetett stratégiai és célzott pusztító cselekmények a Hágai Egyezményben foglaltak alapján háborús bűncselekménynek minősülnek, kiemelve, hogy az egyezményt mind a két állam aláírta. Az állásfoglalás megerősíti, hogy az Európai Unió kész az ukrán kulturális és történelmi alkotások védelméhez segítséget nyújtani, valamint alkalmazza mindazon jogi eszközöket, amelyek fegyveres konfliktus során védik és megelőzik a kulturális örökség jogellenes kivitelét és kereskedelmét. Felszólít továbbá a kulturális örökség digitalizációjának fontosságára, valamint hangsúlyozza a kulturális örökségek elleni támadások dokumentációját, különösen azokat, amelyek háborús bűncselekményeknek minősülnek, illetve amelyek nemzetközi egyezmények révén védettnek számítanak.¹³⁰

Az Európai Parlament 2023 januárjában állásfoglalást szavazott meg, mely lehetővé tenné Oroszország vezetőinek felelősségre vonását az Ukrajna elleni agresszió tekintetében. A kivizsgálást indokolja egyrészt, hogy Oroszország már 2014-ben indokolatlan, provokáció nélküli és jogellenes háborút folytatott Ukrajna ellen, melyet 2022. február 24-én ismételten elindított egy nagyszabású támadás keretében. Másrészt emlékeztet, hogy ez a cselekedet többek közt az ENSZ Alapokmányában kitűzött célokkal is ellentétes, annak kirívó megsértését jelenti. A felelősségre vonás hatékonyságának érdekében pedig kiemelten javasolta, hogy Ukrajna ratifikálja a

¹²⁹ Husz Mária: A kulturális örökségpolitika paradoxonjairól. *Tudásmenedzsment*, 2014/1., 53-54. o.

¹³⁰ Az Európai Parlament 2022. október 20-i állásfoglalása az Ukrajnával való kulturális szolidaritásról és egy közös veszélyhelyzet-reagálási mechanizmusról az európai kulturális helyreállítás érdekében. 2022/2759(RSP).

Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumát és módosításait, mivel így az ICC hivatalos tagjává válhat.¹³¹

Az UNESCO által igazolt¹³² adatok alapján a kulturális javak kategóriájába tartozó 256 helyszínen esett kár, ezek közül 110 vallási helyszín, 22 múzeum, 92 történelmi és/vagy művészeti szempontból jelentős épület, 19 emlékmű, 12 könyvtár és 1 archívum.¹³³ A szervezet információi szerint ukrán világörökségi helyszínen nem keletkezett kár. A Világörökségi Bizottság 2023. januárjában viszont úgy határozott, hogy az ukrán kikötővárost, Odesszát felveszi a világörökségek közé, egyúttal veszélyben lévő világörökségi helyszínek is nyilvánítva azt. Ez a lépés lehetővé teszi, hogy Ukrajna megerősített, nemzetközi technikai és pénzügyi segítséghez férjen hozzá, melyet felhasználhat a helyszín védelmére, illetve a felmerülő rehabilitációs költségek fedezésére. A Világörökség Listára történő felvétel folyamatával párhuzamosan az UNESCO sürgősségi intézkedésekkel járult hozzá a város kulturális értékeinek védelméhez. Biztosította az Odesszai Szépművészeti Múzeumban és az Odesszai Modern Művészeti Múzeumban keletkezett károk helyreállítását, valamint felszerelést biztosított közel 1000 műalkotás és az Odesszai Állami Levéltárban található dokumentumok gyűjteményének a digitalizációjához. Ezen felül a szabadtéri műalkotások és épületek megóvásához is szállítottak megfelelő felszerelést.¹³⁴

Érdemes megvizsgálni a két államot a fegyveres konfliktusok szempontjából releváns nemzetközi kulturális örökségvédelmi egyezmények tükrében is. Míg az 1954. évi Hágai egyezménynek mindkét állam részes fele, az egyezmény II. kiegészítő Jegyzőkönyvét csak Ukrajna fogadta el, a ratifikációra eddig nem került sor.¹³⁵ A Hágai Egyezmény előírja a részes felek számára, hogy kíméljék a saját és a többi részes állam területén fellelhető kulturális javakat és azok közvetlen környékét, hogy elkerüljék azok megrongálását vagy megsemmisítését egy fegyveres konfliktus esetén, továbbá felszólít az ilyen jellegű cselekményektől való tartózkodásra is.¹³⁶ Mivel két állam között zajlanak ezek az események, nemzetközi fegyveres konfliktusról van szó, mely esetben a Hágai Egyezmény teljes mértékben mérvadó jogi szabályozásnak számít. A Világörökség Egyezménynek Ukrajna és az Orosz Föderáció 1988 óta tagjai (akkor ratifikálta a Szovjetunió).¹³⁷ A WHC a részes államokra nézve a közvetlenül vagy akár közvetetten kárt okozó intézkedések tilalmáról a már világörökséggé nyilvánított helyszínek esetében

¹³¹ Az Európai Parlament 2023. január 19-i állásfoglalása az Ukrajna elleni agresszió büntetével foglalkozó törvényszék létrehozásáról. [2022/3017\(RSP\)](#).

¹³² Az adatok a 2022. február 24. és 2023. május 17. közötti időszakra vonatkoznak.

¹³³ UNESCO: Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (Letöltve: 2023.05.30.)

¹³⁴ UNESCO: Odesa inscribed on UNESCO's World Heritage List in the face of threats of destruction. <https://whc.unesco.org/en/news/2518/> (Letöltve: 2023.05.30.)

¹³⁵ UNESCO Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict – States Parties: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/second-protocol-hague-convention-1954-protection-cultural-property-event-armed-conflict?hub=66535> (Letöltve: 2023.06.20.)

¹³⁶ Hágai Egyezmény. 4. cikk 1. bekezdés.

¹³⁷ UNESCO Russian Federation: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ru> (Letöltve: 2023.06.25.)
UNESCO Ukraine: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ua> (Letöltve: 2023.06.25.)

rendelkezik.¹³⁸ Ukrajnában 8 világörökségi helyszín van, egy természeti és hét kulturális, köztük Odessa óvárosa. Ahogy korábban említettem, Ukrajna világörökségi helyszíneit eddig nem érte a kár a fegyveres konfliktus során. Ez egyrészt nagy szerencse, másrészt egy ilyen célú támadás jelentősen súlyosbítaná a konfliktus által okozott károkat. A Nikóziai Egyezményhez való csatlakozási folyamat mindkét állam részéről megkezdődött, Ukrajna 2017-ben, míg az Orosz Föderáció 2018-ban írta alá az egyezményt. Ennél tovább azonban nem jutottak a folyamatban, a ratifikációra egyik fél részéről sem került sor.¹³⁹

Tekintettel arra, hogy a fegyveres konfliktus során számtalan olyan kulturális érték sérült vagy semmisült meg, melyek nemzetközi egyezmények révén is védettek, a felelősségre vonás során ezeket a bűncselekményeket is figyelembe kellene venni. Ehhez azonban mindenekelőtt szükséges lenne lehetővé tenni, hogy az ICC, azaz az Nemzetközi Büntetőbíróság eljárhasson ez ügyben. Mivel Ukrajna és az Orosz Föderáció nem részesek a Római Statútumnak, az ICC sem a területi elv (részes állam területén történt a bűncselekmény), sem a személyi elv (a részes állam állampolgára által elkövetett bűncselekmény) révén nem rendelkezik joghatósággal. Tovább nehezíti a körülményt, hogy Oroszország vétőjoggal rendelkezik az ENSZ Biztonsági Tanácsában, így valószínűtlen, hogy hozzájárulna egy saját maga ellen indított eljáráshoz.

Az ICC keretein belül lezajló eljárás azonban nem feltétlenül lehetetlen. A Római Statútum 15. cikke lehetővé teszi, hogy a Főügyész Hivatal *proprio motu*, azaz saját kezdeményezésre indítson eljárást az ICC joghatóságán belül. Ennek egyik alapfeltétele, hogy az ügy az ICC hatáskörébe tartozzon.¹⁴⁰ Ezen túlmenően említést érdemel, hogy Ukrajna korábban már két alkalommal is élt azon jogával, hogy alávesse magát az ICC joghatóságának a területén elkövetett, a büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények kivizsgálása esetében.¹⁴¹

Az ICC eljárására idővel jó eséllyel sor kerülhet, a kérdés véleményem szerint inkább az, hogy mennyiben jelenik majd meg a kulturális örökség pusztításának ténye és súlyossága, mert bár világörökségi helyszín nem sérült, az egyéb kulturális javakban és örökségben szándékosan okozott károk esetében megállapításra kerülhet a háborús bűncselekmény tette.

VIII. Összegzés

A kulturális örökség védelme az egész nemzetközi közösség közös feladata kell, hogy legyen, melyből minden államnak ki kell vennie a részét, szükség esetén pedig segítséget

¹³⁸ Világörökség Lista. <https://whc.unesco.org/en/list/> (Letöltve: 2023.06.28.)

¹³⁹ Council of Europe: Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=221> (Letöltve: 2023.05.20.)

¹⁴⁰ Rome Statute. Article 15.

¹⁴¹ ICC: Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: “I have decided to proceed with opening an investigation.” <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening> (Letöltve: 2023.06.28.)

kérni. A kulturális örökség és javak elleni bűncselekmények mind részletesebb definiálása hozzájárul, hogy jobban megérthessük a védelem és a megőrzés fontosságát. Lehetőséget teremt egyfajta kulturális tudatosság növekedésére, mely segíthet elkerülni a kulturális örökség pusztulását és pusztítását, ezen felül elősegítőjévé válik a még hatékonyabb örökségvédelemnek is.

Bár a rendelkezésre álló nemzetközi jogi rezsim széles körben biztosítja a kulturális javak és a kulturális örökség védelmét, *Prott* gondolatait tolmácsolva az átfogó védelmi rendszer kialakításának egyik kulcsa az, hogy figyelembe veszi a tágan értelmezett kulturális örökség megnyilvánulásainak sajátos természetét, egyúttal tekintettel van azokra a követelményekre is, melyek védelmük szükségességéből fakadnak.¹⁴² A Nikóziai Egyezmény fogalommeghatározása kiváló példája ennek, ugyanis a kulturális javakat legrészletesebben meghatározó egyezmény szövegét vette át, valamint védelme alá vonta a Világörökség Egyezményben védett örökségeket is. Az egyezmény minél több állam általi ratifikálása hatalmas előrelépés lenne a modern kulturális örökségvédelemben, ugyanis komplex látásmódja és a korábbi egyezményekben fellelhető joghézagok betöltésére irányuló szerepe lehetővé tenné a még hatékonyabb jogi védelmet.

A kulturális javak evakuálása és *in situ* megőrzése a múlt eseményeinek tanulságai alapján egyformán megfelelő és hatékony védelmet képes biztosítani. Megfontolandó ugyanakkor már békeidőben az olyan rendelkezések kidolgozása és betartatása, melyek lehetővé teszik az *in situ* megőrzés minél szélesebb körű alkalmazását, ezáltal megspórolva az evakuálásra szánt időt és megelőzni a kulturális értékek szállításából eredő sérüléseket.¹⁴³

Fegyveres konfliktus során már maga a felismerés, hogy a készülő (bűn)cselekmény milyen következményekkel járhat, akár elrettentő erővel is hathat, ahogy az Kyoto tervezett atomtámadásának esetében is történt.

A megelőzés és a védelem kapcsán kiemelt szerepe van a megkülönböztető jelöléseknek, ugyanis a tény, hogy egy kulturális javak részét képző tárgy vagy ingatlan meg van jelölve az 1954. évi Hágai Egyezmény megkülönböztető emblémájával, egyrészt jelöli, hogy a megtámadott tárgy különleges védelemmel ellátott, mely védelmet nemzetközi egyezményben foganatosítottak, továbbá egyfajta elismerést is jelent az állam részéről, hogy az emblémával rendelkező kulturális javakat akként ismerették el. Ugyanezt a célt szolgálja a Világörökség Lista elemei közé történő felvétel, melyek esetében szintén van embléma, melyet lehetne és érdemes is használni.¹⁴⁴

Mivel a jelen kor kihívásai a technikai fejlődéssel párhuzamosan és a társadalmi problémákkal is együtt növekedve egyre változatosabb módon nyilvánulnak meg, a

¹⁴² Prott – O’Keefe: i.m. 312. o.

¹⁴³ Az ilyen jellegű óvintézkedések nem csak fegyveres konfliktus esetén, hanem akár természeti katasztrófa során is lehetővé tennék az azonnali védőintézkedéseket.

¹⁴⁴ O’Keefe, Roger: Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*, 2010/2., 368-369. pp.

védelem klasszikusabb formái mellett megfontolandó lehet a kulturális örökség elleni bűncselekményektől való elrettentést is komolyabban venni a jövőben. Nem feltétlenül szükséges fegyveres támadás, hogy károk keletkezzenek. Ugyanakkor minél többen vannak tisztában a védendő értékek körével, annál nagyobb esély van arra, hogy a kulturális örökségek védelme megvalósul, és azokat tovább adhatjuk a következő nemzedéknek.

Az orosz-ukrán konfliktussal kapcsolatban úgy gondolom, hogy a nemzetközi közösség megítélése Oroszországról már eleve évekkel korábban is problémákkal teli volt, annak nemzetközi lépései miatt. Az Ukrajna ellen indított konfliktus és az ukrán állam kulturális örökségét is mérhetetlen veszélybe sodró fegyveres támadások jelentős globális visszhangot keltettek, melyek minden bizonnyal nem maradhatnak büntetlenül. Különösen azért nem, mert ez esetben nem csak az ukrán kulturális örökség szenvedett károkat, hanem a civil lakosság is, ráadásul a konfliktus hatásai több szempontból is krízishelyzetet teremtettek, főként Európában. Nem csak az egyik napról a másikra kialakult menekültválság, hanem az ezek mellett megjelent energiaválság és infláció is éreztette hatását még a kontinens másik felén is, így a felelős személyek felelősségre vonására biztosan megtörténik majd.

A háborús fenyegetettség nem kedvez sem a szemben álló felek, sem a bűnösnek vélt államok kultúrájának tiszteletéhez, ahogy ezt az elmúlt évek eseményei is tanúsítják. Ennélfogva nem véletlen, hogy a kultúra, egymás örökségének tiszteletben tartása lenne a tartós béke alapvető feltétele. Ehhez azonban szükség van kölcsönös elfogadásra, a közösen lefektetett szabályok tiszteletben tartására és egyfajta alapvető kíváncsiságra is, mely segít megérteni más nemzetek polgárainak látásmódját, egyúttal hozzájárulva ahhoz, hogy mi is fejlődhessünk. Ebben a kulturális tudatosságnak alapvető szerepe van.

Szilárd Ákos:

A posta egyszer „csenget”, avagy nem vagyoni kártérítés jogellenes adatkezelésért

Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 általános adatvédelmi rendelete, közismert nevén a GDPR jelen cikk megjelenésekor ötödik éve alkalmazandó, ám egyes rendelkezéseinek értelmezése, alkalmazása napjainkban is fejtörést okoz az ezen jogterülettel foglalkozó jogászok, adatkezelők, adatfeldolgozók, érintettek számára. Sokáig nem került bíróság vagy hatóság elé a GDPR kártérítésre vonatkozó 82. és 83. cikke sem, ám az Európai Unió Bíróságának C-300/21. számú határozata¹ számos kérdést megválaszolt a fent említett előírások kapcsán. Jelen elemzésem tárgya ezen döntés mellett az ahhoz kapcsolódó osztrák szabályozás, majd egy képzelt hasonló esetre a magyar jog által adható válaszok bemutatása.

I. Az eset tényállása és az ítélet rövid elemzése

A bevezetőben említett ügy tényállása szerint az osztrák postavállalat (*Österreichische Post AG*) személyes adatokat gyűjtött és elemzett a lakosság politikai nézeteire vonatkozóan egy program segítségével. Az algoritmus tökéletlenségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy az egyik érintett, megtudva, melyik párt szimpatizánsának tartja a posta szoftvere, nem vagyoni sérelemre hivatkozva ezer euró nem vagyoni kártérítést követelt az adatkezelés további megtiltása mellett.

Előbb a polgári ügyekben eljáró bécsi regionális bíróság (*Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien*), majd a bécsi regionális felsőbíróság (*Oberlandesgericht Wien*) elutasította az érintett kérelmét, azonban fellebbezése eredményeként a legfelsőbb bíróság (*Oberster Gerichtshof*) 2021-ben előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel fordult az Európai Unió Bíróságához.

Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete (a továbbiakban: „GDPR”) 82. cikkének értelmezése állt a középpontban, amely cikk első két bekezdése a következőket mondja ki: „Minden olyan személy, aki e rendelet megsértésének eredményeként vagyoni vagy nem vagyoni kárt szenvedett, az elszenvedett kárért az adatkezelőtől vagy az adatfeldolgozótól kártérítésre jogosult. [...] Az adatkezelésben érintett valamennyi adatkezelő felelősséggel tartozik minden olyan kárért, amelyet az e rendeletet sértő adatkezelés okozott. Az adatfeldolgozó csak abban az esetben tartozik felelősséggel az adatkezelés által okozott károkért, ha nem tartotta be az e rendeletben meghatározott, kifejezetten az adatfeldolgozókat terhelő kötelezettségeket, vagy ha az adatkezelő jogszerű utasításait figyelmen kívül hagyta vagy azokkal ellentétesen járt el”.²

A bíróság kérdései az alábbiak voltak:

¹ C-300/21. *Österreichische Post (Személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó nem vagyoni kár)*, ECLI:EU:C:2023:370.

² Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete, 82. cikk (1)-(2) bekezdések.

1. A GDPR rendelkezéseinek megsértése mellett arra is szükség van-e a jogszabály 82. cikke szerinti kártérítés megítéléséhez, hogy a felperes kárt szenvedjen, vagy már önmagában a GDPR rendelkezéseinek megsértése is elegendő a kártérítés megítéléséhez?
2. A tényleges érvényesülés és egyenértékűség elve mellett további uniós jogi előírások is vonatkoznak-e a kártérítés megállapítására?
3. Összeegyeztethető-e az uniós joggal azon álláspont, amely szerint a nem vagyoni kár megítélésének az a feltétele, hogy a jogsértés legalább bizonyos súlyú olyan következménnyel vagy hatással járjon, amely meghaladja a jogsértés által kiváltott bosszúságot?

Akárcsak az alsóbb fokon eljáró bíróságoknak, a luxemburgi fórumhoz forduló legfelsőbb bíróságnak is az osztrák jog nem vagyoni kártérítésre vonatkozó szabályainak alkalmazhatósága volt kérdéses az uniós jog rendelkezései mellett.

Ítéletében az Európai Unió Bírósága megállapította, hogy a GDPR 82. cikk (1) bekezdésében szereplő „vagyoni vagy nem vagyoni kár” és „elszenvedett kár” kifejezéseket „olyanoknak kell tekinteni, mint amelyek az uniós jog önálló fogalmait képezik, és amelyeket az összes tagállamban egységesen kell értelmezni”.³ A hivatkozott bekezdés azért is fontos, mert röviden és lényegre törően tartalmazza a vagyoni és nem vagyoni kártérítés hármass feltételrendszerét: A GDPR megsértésével történő adatkezelés, az annak eredményeként okozott vagyoni vagy nem vagyoni kár, és az ezek között fennálló ok-okozati kapcsolat. A korábban hivatkozott 82. cikk (2) bekezdése részletesebben tartalmazza ezen felelősségi rendszert.

Már az első kérdésre adott válaszban, egy összetett mondatban ellentétes álláspontot foglal el a Bíróság a másodfokon eljáró fórum, illetve a legfelsőbb bíróság bizonytalanságával szemben, nevezetesen a kártérítésre vonatkozó osztrák jog alkalmazhatóságával kapcsolatban. A határozat [41] bekezdése szerint a GDPR (146) preambulumbekkezdésének negyedik mondata alapján a GDPR, illetve az uniós jog szabályait kell a kártérítési keresetekre alkalmazni, függetlenül attól, hogy az uniós jog vagy valamely tagállam jogszabályainak megsértésén alapulnak. Vagyis a GDPR 82. cikkében meghatározott kártérítési rendelkezések az alkalmazandóak, nem az osztrák polgári jogi normák, vagy adott esetben valamely más tagállam jogszabályai.

Bővebben a harmadik kérdésre adott válaszban fejti ki a Bíróság, hogy a kár fogalmát minél kevesebb megszorítással kell értelmezni, így a nem vagyoni kárnak nem lehet semmilyen „súlyossági küszöbe”.⁴ Ugyanakkor a GDPR megsértését és az okozott nem vagyoni kárt bizonyítani kell a sérelmet szenvedett érintettnek.⁵

³ C-300/21. *Österreichische Post (Személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó nem vagyoni kár)*, ECLI:EU:C:2023:370, [30].

⁴ Uo. [45]-[47].

⁵ Uo. [50].

Az uniós fórum értelmezésére egyrészt az adatvédelmi rendeletben nem definiált kár, nem vagyoni kár és kártérítés fogalmai, valamint az osztrák bírói gyakorlatban nem vagyoni kártérítés esetén gyakran elvárt, ám eltérő mértékű súlyosság feltétele miatt volt szükség.

A GDPR (85) preambulumbekzdése mindössze példálózó jelleggel említ vagyoni és nem vagyoni károkat, amelyek az érintettet sújthatják.⁶ Nem zárt felsorolásról van szó, szemben a bécsi regionális felsőbíróság (*Oberlandesgericht Wien*) nézetével, és nem elvárható egy bizonyos mértékű lelki sérelem sem a cikk tárgyát adó határozat alapján.⁷

A második kérdés az egyenértékűség és a hatékony érvényesülés elvének alkalmazásáról, azon túl felmerülő uniós jogi normákról szolt, és jelen cikk - akárcsak a Bíróság - a második elvvel foglalkozna bővebben. Nemcsak amiatt, mivel az uniós fórum szerint az egyen-értékűség elvének nincs konkrét jelentősége a jogvitában, hanem mert a hatékony érvényesülés elve teszi összetettebbé a jogi helyzetet.⁸ A hatékony érvényesülés elvének lényege, hogy a tagállami belső normák nem tehetik lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jog által biztosított jogok gyakorlását.⁹

Bár fentebb kimondta a Bíróság, hogy a kártérítés jogalapja, feltételrendszere a GDPR 82. cikkében található, az eljárás menetét, a kompenzáció mértékének eldöntését már a nemzeti jogszabályokra, jogalkalmazókra hagyta az uniós jogalkotó. Így válik jelentőssé a hatékony érvényesülés elve egy jogsértő adatkezelés miatti kártérítés iránti perben.

A Bíróság megjegyezte, a főtanácsnoki indítvánnyal egyetértve a kártérítésnek „teljesnek és ténylegesnek” kell lennie, amennyiben lehetséges, de büntető jellegű nem lehet.¹⁰ Továbbá a károkszerzés tilalma implicit szerepel a szövegben, bár nem vagyoni károkozás esetén véleményem szerint nehezen értelmezhető.

Az imént felvázoltakat összefoglalva megállapítható, hogy a Bíróság ítélete alapján a GDPR megsértésével okozott nem vagyoni kár fogalmát a rendelet 82. cikkéből kiindulva szélesen kell értelmezni és semmilyen feltételt nem lehet támasztani a károsulttal szemben a kártérítési jogban szükséges bizonyításon túl. Ez a GDPR rendelkezésének megsértését jelenti az adatkezelő vagy adatfeldolgozó részéről, amely valamilyen nem vagyoni sérelmet okozott az érintettnek. Miután az Európai Unió Bírósága megválaszolta az osztrák legfelsőbb bíróság kérdéseit, az előzetes döntéshozatalt kérő testületre vár egy különösen jelentős határozat-hozatal, mégpedig az első nem vagyoni kártérítés megítélése a GDPR szabályainak megsértésével okozott kár miatt. A következő fejezetekben

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete, (85) preambulumbekzdés.

⁷ Lásd az osztrák másodfokú fórum indokolását a [10] bekezdésben: https://360.lexisnexis.at/d/entscheidungen-ris/ogh_60b3521x/u_zivil_OGH_2021_JJT_20210415_OGH0002_0_41e61ea320?origin=gs&searchid=20230829174910221&rlclick=graph%2Btitle „ (Letöltve: 2023.08.29.).

⁸ Uo. [55].

⁹ Uo. [53].

¹⁰ Uo. [58].

bemutatom a vonatkozó osztrák jogforrásokat, valamint kitérek arra, hazai környezetben mire számíthatna egy feltételezett károsult.

II. Hogyan végződhet az eset az osztrák jog alapján?

Mint látható, a Bíróság a nem vagyoni kártérítés megállapításának folyamatát az eljáró osztrák testületre bízta, „meghagyva” részére, hogy valamilyen mértékű összeget meg kell ítéljen az érintett károsult számára. A döntés különösen jelentős az osztrák kártérítési jogra nézve, mivel, mint alább olvasható, a nemzeti jog, bírói gyakorlat számos kérdésben bizonytalan, és egyetlen határozat miatt nagymértékű változtatásokra kényszerülhet.

Ausztria magánjoga a nem vagyoni kártérítésnek több formáját ismeri. Míg a magyar polgári jogban a nem vagyoni károkért sérelemdíj járhat, az osztrák jogban az úgynevezett fájdalomdíj (*Schmerzensgeld*) vagy más, nem vagyoni kártérítés követelhető.

A szakirodalomban legtöbbet elemzett, eljáró bírák által leggyakrabban megítélt típus a fájdalomdíj. Ám a jogintézmény bemutatása előtt a nem vagyoni károk meghatározását fejteném ki, amely az elemzett európai uniós döntés kontextusában is fontos. Az osztrák polgári törvénykönyv (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, a továbbiakban: „ABGB”) 1293. §-ban határozza meg a kár fogalmát, köztük a nem vagyoni kárét is. Eszerint „[k]ár alatt minden olyan hátrányt értünk, amely valakinek a vagyonában, jogaiban vagy személyében keletkezett”.¹¹

Törvényileg szabályozott esetei a személyhez fűződő jogok, a testi és szellemi egység sérelme, a nemi önrendelkezés jogának sérelme, a szabadság jogának sérelme, a képmáshoz való jog megsértése, a névjog, a szerzői jog területén a szerző személyhez fűződő jogainak megsértése, valamint a szabadalmi jog sérelme.¹² Ezeken túl az eljáró bíróság ritkán ítél meg nem vagyoni kártérítést vagy fájdalomdíjat, részben a testi sérelem fogalmának kiterjesztése miatt. Szemléletes példa erre a becsületsértés, mert bár védett személyiségi jogról van szó, az osztrák jogalkalmazói gyakorlat szerint csak abban az esetben ítélhető meg - kizárólag - fájdalomdíj, ha az valamilyen „egészségben” okozott kárral együtt jár, például pszichés sérüléssel, amely remélhetőleg ritka következmény a károsultak körében.¹³

Testi sérülésként minősítették a bíróságok az olyan lelki fájdalmakat is, mint például egy gyermek hosszabb időtartamú lábadozása, vagy az iskolai tanév kihagyása, így lehetővé téve a fájdalomdíj megítélését, nem vagyoni károkként definiálni a fenti megrázkódtatásokat.¹⁴

¹¹ ABGB 1293. §.

¹² Görög Márta: Az osztrák nem vagyoni kártérítés alapjai. *Acta Juridica et Politica*, 2005/8., 4. o.

¹³ Görög Márta: Az osztrák nem vagyoni kártérítés alapjai. *Acta Juridica et Politica*, 2005/8., 13. o.

¹⁴ Uo.

A szakirodalom, bírói gyakorlat kikristályosodott álláspontja tehát az idegi, pszichés tünetek besorolása lett a testi sérülések közé, az ezekkel való összefüggésük alapján.¹⁵ Megtérítési igénye csak a közvetlen károsultnak lehet a károkozóval szemben. A kártérítés mértékéről, összegszerűsége konkrétizálásáról máig viták zajlanak bírósági döntések, jogirodalom keretein belül, ám az bizonyos, hogy a károkozó felróható magatartására, a felek szociális, anyagi helyzetére, a károsult személy életkorára, nemére, családi állapotára tekintet nélkül kell meghatározni.¹⁶ Az előbbi szempontok mellett tipikusan egyösszegben teljesítendő. A testi fájdalomérzet, vagy akár a pszichés fájdalmat, tüneteket okozó esemény tudatosodása nem feltétel a bírói gyakorlat szerint az 1980-as évek második felétől.¹⁷

A lelki sérelmek által okozott nem vagyoni károk megtérítésére sokáig a fájdalomdíj megítélésének kérelmezésével volt lehetőség Ausztriában. Azonban a hivatkozott előzetes döntéshozatali eljárást értinő ügyben az osztrák kérelmező nem fájdalomdíjat, hanem nem vagyoni kártérítést (*immaterieller Schandenersatz*) követelt a másik féltől.¹⁸ Erre jogalapot az ABGB 1293. §-a mellett jogirodalmi álláspontok szerint az 1323. § és 1324. § nyújthatnak.¹⁹ Előbbi kimondja második mondatában, „[h]a a kártérítés csak az elszenvedett kárra vonatkozik, akkor tényleges kártérítésnek nevezik; ha azonban az elmaradt haszonra és az okozott sérelem megtérítésére is kiterjed, akkor teljes elégtételnek”.²⁰ Az ABGB 1324. §-a szerint „[r]osszindulatú szándékkal vagy feltűnő gondatlansággal okozott kár esetén a károsultat teljes elégtétel illeti meg, más esetekben azonban csak tényleges kártérítés”.²¹

Azonban az említett akadémiai nézet, amely a „tényleges kártérítést” (*Schadenersatz*) és az elégtétel típusú nem vagyoni kártérítést egyaránt megítélhetőnek tekinti személyiségi jogok sérelme, vagy a károsultnak okozott pszichés traumák esetén, napjainkig nem vált uralkodóvá Ausztriában.

Míg az eljáró bíróságok a fájdalomdíjat tartanák a megfelelő kártérítési megoldásnak, nem könnyű egy adatkezelés okozta bosszúságot, megalázottságot az ABGB-ben említett testi sérülésnek tekinteni, bármennyire is szélesedett a fogalom jelentése már az ezredforduló előtt. Mivel az elégtételről vagy a kártérítésről nem nyilvánította ki a jogalkotó az irányadó bírói értelmezés szerint, hogy érzelmi károk esetén is megítélhetőek, inkább elutasítják az ezekre irányuló igényeket. Nehezíti mindegyik osztrák résztvevő helyzetét, hogy az Európai Unió Bíróságának döntésében a kártérítés kifejezés „*Schadenersatz*” formában szerepel. Ezzel szemben éppen az elégtétel típusú

¹⁵ Uo.

¹⁶ Görög: i.m. 15.-17., 23.-24. o.

¹⁷ Görög: i.m. 18. o.

¹⁸ C-300/21. *Österreichische Post (Személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó nem vagyoni kár)*, ECLI:EU:C:2023:370, a határozat [13] bekezdésében olvasható „Ersatz” kifejezés a „*Schadenersatz*” szinonimája, ahogy az osztrák legfelsőbb bíróság kérdései is a „*Schadenersatz*”-ra irányultak.

¹⁹ Lásd például Helmut Koziol: *Grundfragen des Schadenersatzrechts*. Jan Sramek Verlag, Bécs, 2010, 14., 26. o.

²⁰ ABGB 1323. §, második mondat.

²¹ ABGB 1324. §.

kártérítésnek nem feltétele az elszenvedett kár pontos meghatározása, valamint csak az terjedhet ki az okozott - lelki - sérelem megtérítésére.

A luxemburgi fórum válasza szerint a kártérítésnek „teljesnek és ténylegesnek” kell lennie, valamint a pénzübeli károk megtérítésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni megállapítására.²² Ez a válasz az osztrák jogalkalmazásra nézve lezárja a régóta vitatott kérdését a nem vagyoni károk esetén felmerülő kártérítési típusok alkalmazhatóságának, arra presszionálva a bírói gyakorlatot, hogy engedve a hazai akadémiai kisebbségnek, mind kártérítést, mind elégtételt ítéljen meg a károsultnak, amennyiben a sérelem a GDPR megsértésével áll összefüggésben. Remélhetőleg a fenti megoldást más belső jogi ügyekben is megfontolják az eljáró bírák, helyt adva számos nem összecszerűsíthető kérelemnek. Meglátásom szerint a felperes által kérelmezett ezer euró összeget maradéktalanul meg fogja ítélni részére az osztrák legfelsőbb bíróság. Magyarországon azonban épp a vagyoni kártérítés szabályainak alkalmazása okozhat fejtörést a jogalkalmazásnak egy hasonló hipotetikus esetben a jogsértés bizonyítása és a kártérítés összecszerűsége tekintetében.

III. Mi történne Magyarországon?

A cikk tárgyát képező osztrák ügyben a felperes nem vagyoni kára megtérítését kérte az eljáró bíróságoktól. Hazánkban azonos esetben a sérelemdíj jogintézménye jelenthetne vigaszt az érintettnek, így röviden bemutatom a nem vagyoni kártérítés hazai szabályozását, majd elemezném az uniós döntés miatt előálló lehetséges kérdéseket.

Hatályos magánjogi kódexünk, a 2013. évi V. törvény (továbbiakban: „Ptk.”) második könyvében rendelkezik a sérelemdíjról, ezzel is jelezve, hogy kifejezetten személyiségi jogi jogsértések esetén alkalmazandó a kártérítés ezen formája. A 2:52. § (1) bekezdése kimondja, akit a személyiségi jogaiban megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért. A bírói gyakorlatból a szabályozás részévé vált a jogsértés tényén túli bizonyítástól eltekintés a (2) bekezdés alapján. Eszerint a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítására nincsen szükség ahhoz, hogy a károsult jogosult legyen sérelemdíjra. A (3) bekezdés szerint a sérelemdíj megítélésének szempontjai a jogsértés súlya, ismétlődő jellege, a felróhatóság mértéke, a jogsértés sértettre és környezetre gyakorolt hatása.

A korábbi szabályozást kiegészítette ez utóbbi rendelkezés. Egyfelől szélesítette a személyiségi jogok védelmére szolgáló intézmény hatókörét, hiszen a sértett környezetre gyakorolt hatását is vizsgálnia kell a bíróságnak, nemcsak a személyiségben bekövetkezett sérelmet. Ezenkívül úgy is fogalmazhatnánk, nem a felperesre, hanem a jogsértő félre fordít figyelmet a jogalkotó, mivel az ő magatartásának vizsgálatát írja elő korábban – a jogsértés súlya, jellege, felróhatóság mértéke –, mintsem a sértett helyzetének szemrevétele.

²² C-300/21. *Österreichische Post (Személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó nem vagyoni kár)*, ECLI:EU:C:2023:370, [58], [60].

Bár a sérelemdíj elválasztásra került a kártérítésről szóló normáktól, megfizetésének feltételeire továbbra is a vagyoni kártérítés szabályait kell alkalmazni. A sérelemdíj megfizetése alóli mentesülés a jogsértő személyre irányadó felelősségi rendszer alapján lehetséges, a kártérítési felelősséggel megegyezik. A szerződésen kívül okozott károk tekintetében a személyiségi jogi jogsértést elkövető személy akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítani tudja, hogy magatartása nem volt felróható, vagyis úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Abban az esetben, ha a nem vagyoni sérelemmel egyidejűleg a sértettnek vagyoni kára is keletkezett, annak megtérítését is lehet követelni az általános kártérítési szabályok szerint a Ptk. 2:53. §-a alapján. A rendelkezés szerint önmagában a jogsértés ténye miatt a sérelemdíj mellett egyéb szankciók is kiszabhatóak. Ilyen a Ptk. 2:51.§ (1) bekezdés a) - e) pontjai szerint a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása, a jogsértés megállapítása és a jogsértő további jogsértéstől való eltiltása, elégtételadás és a jogsértés nyilvánosságra hozása a jogsértő költségén, a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző helyzet helyreállítása, a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítése, valamint a jogsértéssel szerzett vagyoni előny átengedése a sértettnek a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint.

Amennyiben tehát egy magyar állampolgár hazai adatkezelővel vagy adatfeldolgozóval szemben, a GDPR megsértéséből eredő nem vagyoni kár okozása miatt sérelemdíjat követelne, a fent bemutatott normákra alapíthatná igényét, a kialakult bírói gyakorlat alapján megítélt összegekre számíthatna.

Azonban az Európai Unió Bíróságának elemzett döntése kimondja, nem vagyoni kár esetén is a „pénzbeli kártérítésre vonatkozó szabályokat” kell az eljáró bíróságnak alkalmaznia, valamint a kártérítésnek „teljesnek és ténylegesnek” kell lennie. Ezen döntés meglátásom szerint problémához vezethetne a hazai jogalkalmazásban, ám míg az osztrák polgári jogban megerősítheti a nem vagyoni károk megtérítését, a magyarban éppen bizonytalanságot okozna a sérelemdíj mértékének kérdésben. A személyes adatok jogellenes kezelésével okozott érzelmi károk teljes és tényleges orvoslására alkalmas összeg meghatározása kihívás elé állítana egy eljáró testületet, különösen, ha figyelembe vesszük a hazai bírói gyakorlatban sok esetben elégtelennek látszó kompenzációt.²³

Némileg szembemenve az Európai Unió Bíróságának ítéletével, cikkemben amellet foglalnék állást, hogy a pszichés alapú, adatkezeléssel kapcsolatos sérelmekért a magyar jogban továbbra is a sérelemdíj szabályait is figyelembe véve kellene eljárnia a jogalkalmazó szerveknek, ha magánjogi dogmatikánk, szabályozásunk megtette a fent bemutatott distinkciókat. Ebben az esetben elegendő lenne a jogsértés tényének bizonyítása, valamint a sérelemdíj megítélésének szempontjai eltérnek némileg a vagyoni kár kompenzációjára alkalmazandóaktól. A kártérítés teljességére törekvésnek eleget

²³ Általánosan 150.000 - 200.000 forint közötti összegek, noha véleményem szerint keletkezhetnek olyan lelki sérelmek is a károsultakban, amelyek ennél magasabb összeggel is nehezen kompenzálhatóak. Lásd: Szabó Csilla: A sérelem bére – Új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán. *Polgári Jog*, 2017/9., [17] bekezdés.

tehetne a bíróság oly módon is, hogy a bírói gyakorlat szerinti, általánosnak mondható sérelemdíjnál magasabb összeget ítél meg a GDPR megsértése esetén. Segítséget jelenthetnek ebben a bírák számára a Nemzeti Adatvédelmi- és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: „NAIH”) korábbi döntései, az azokban foglalt jogsértéseket, indokolásokat is alapul vehetnék az okozott kár, sérelemdíj összegének meghatározásakor. Megjegyzem, a jogsértés súlya, jellege a NAIH döntéseiben is vizsgált szempontok, így a bírói gyakorlat számára újabb segítséget jelenthetnének ezen határozatok a megállapított károkozás alátámasztásához.

IV. Előzetes kérdések, utólagos válaszok

Az elemzett ítélet alapját adó eset után nem sokkal több előzetes döntéshozatal iránti kérelem érkezett az Európai Unió Bíróságához a nem megfelelő adatkezeléssel, adatbiztonsággal okozott nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatban. Már bizonyára készülnek a főtanácsnoki indítványok, ám mégis megkísérlem a reagálást a Bíróság döntései előtt azokra a kérdésekre, amelyek véleményem szerint megválaszolhatóak a C-300/21. számú ítélete alapján.

IV.1. Károkozás megelőzése, a károkozó vétkessége

Elsőként a németországi szövetségi munkajogi bíróság (*Bundesarbeitsgericht*) fordult 2021 novemberében a Bírósághoz a Z.Q. kontra Észak - Rajnai Egészségbiztosító Orvosi Szolgálat ügyben. Az öt kérdésből az utolsó kettő érinti a GDPR 82. cikkét, mindkettő a német magánjogban ismert eltérő felelősségi mértékekhez kapcsolódik. A negyedik kérdés a GDPR 82. cikk (1) bekezdésében írt károkozás megelőzéséről, ezen esetleges különös megelőzési jelleg figyelembevételéről kérdezi a Bíróságot. Az ötödik kérdés pedig a károkozó vétkességének mértékére, mint újabb szempontra irányul a nem vagyoni kártérítés összegének megállapításakor.²⁴

IV.2. A kár bekövetkezése, fennállása

A második, válaszra váró irat a C-687/21. számú kérelem, a Hageni Bíróságtól (*Amtsgericht Hagen*) a B.L. kontra Saturn Elektro - kereskedelmi Társaság (*Saturn Electro-Handelsgesellschaft mbH*) - ügyben. Itt hét kérdést tett fel a német fórum az uniósnak az előtte fekvő eset kapcsán, és az elsőre, amely a GDPR 82. cikk (1) bekezdésének érvénytelenségét firtatja, már magam is minden bizonnyal nemleges választ adnék.

A második kérdést az elemzett C-300/21. számú döntésben megválaszolja a Bíróság, miszerint a nem vagyoni kár bizonyítása szükséges feltétele a kártérítés megítélésének, nem elegendő a GDPR megsértése (a kérelem alapját képező ügyben a személyes adatokhoz harmadik fél jogosulatlanul hozzáfért).²⁵

²⁴

Lásd:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62021CN0667&qid=1684417297027> (Letöltve: 2023.06.18.).

²⁵

Lásd:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62021CN0687&qid=1684418896737> (Letöltve: 2023.06.18.).

Az ötödik kérdés a kár fennállásának megállapítására irányul. Bekövetkezik-e a nem vagyoni kár, ha a károsult érintettben „rossz érzéseket kelt” a tény, hogy személyes adatait harmadik félnek átadták tudta és beleegyezése nélkül? A Bíróság C-300/21. számú döntése [45] pontjában a kár fogalmának lehető legszélesebb értelmezése mellett foglal állást, valamint az osztrák felperes is saját kellemetlen érzéseire, megalázottságára hivatkozott. Így luxemburgi bírák döntése megerősítette az osztrák legfelsőbb bíróságot abban, hogy a nem vagyoni károkozás megtörtént, sérelem keletkezett a felperesnél, amely megtérítendő a nemzeti jogszabályok szerint.²⁶ A kérelem ötödik kérdése megválaszolható lenne annyival, hogy a kár bekövetkezése megállapítható a felperesben keltett érzelmek megjelenésekor, hasonlóan az osztrák posta jogszerűtlen adatkezeléséről szóló határozatban foglaltakhoz. Azonban a C-687/21. számú kérelemben megjelenik egy különösnek tűnő tényállási elem: „a személyes adatokat tartalmazó dokumentumot átvevő harmadik fél nem szerzett tudomást az adatokról, mielőtt az információkat tartalmazó papírt visszaadta”.²⁷

Ugyan nehéz elképzelni, hogyan nem szerezhet tudomást egy természetes személy olyan személyes adatokról, amelyeket egy papírlapon átadnak részére, ám vélelmezzük a kérelemben említett helyzetet. Amennyiben nem történik adatvédelmi incidens, jogsértés az adatkezelő részéről a személyes adatok illetéktelen harmadik személlyel történő közlésével, hiszen nem szerzett tudomást az érintett személyes adatairól, lehet szó egyáltalán a GDPR szabályainak megsértéséről, mint a károkozás talán legfontosabb feltételéről? Meglátásom szerint nem. Más lenne az eset megítélése, ha a jogszerűtlen adatkezelési cselekményről értesül az érintett, például a helyszínen van, amikor megtörténik, az adatkezelő munkatársának hanyagsága kétségeket ébreszthet benne a vállalat adatbiztonsági hatékonyságát illetően. Amennyiben ezen súlyos, tartós kétely pszichés tüneteket okozna nála, jogosult lehetne sérelemdíjra. Ám nem a GDPR, hanem a német magánjog (vagy más tagállami polgári jogok) szabályai alapján.²⁸

A hatodik kérdés a jogsértés súlyosságáról, a hetedik a nem vagyoni kártérítés szankciójának típusáról kérdezi az uniós bíróságot. Előbbire véleményem szerint a kérdést feltevő német testületnek kell majd választ adnia, ahogy az osztrák legfelsőbb bíróságnak is a kártérítés mértékére. Az utolsó kérdést, amely a kártérítés típusára, annak mértékére irányul, a Bíróság gyakorlatilag megválaszolja az C-300/21. számú döntés [58] és [60] pontjában, mikor arról értekezik, annak teljesnek és ténylegesnek kell lennie, továbbá a vagyoni kártérítés szabályait kell alkalmaznia rá.²⁹ Megjegyzem, a német polgári törvénykönyv is így rendelkezik.³⁰

²⁶ C-300/21. *Österreichische Post (Személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó nem vagyoni kár)*, ECLI:EU:C:2023:370, [45].

²⁷ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62021CN0687&qid=1684418896737> (Letöltve: 2023.06.18.).

²⁸ A német polgári törvénykönyv (*Bürgerliches Gesetzbuch*, rövidítve: BGB) 253. § (2) bekezdése említi a nem vagyoni károk között a testi, lelki egészségben okozott sérelmeket.

Lásd: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_253.html (Letöltve: 2023.06.18.).

²⁹ C-300/21. *Österreichische Post (Személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó nem vagyoni kár)*, ECLI:EU:C:2023:370, [58], [60].

³⁰ A 249. § első bekezdésében. Lásd: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_249.html (Letöltve: 2023.06.18.).

IV.3. Mentesülés

Nehezebbnek bizonyul a saarbrückeni tartományi bíróság (*Landesgericht Saarbrücken*) két kérdése a C-741/21. számú előzetes döntéshozatali kérelemben. Elsőként a nem vagyoni kár fogalmával kapcsolatban kéri preambulum bekezdések értelmezését a német szerv a Bíróságtól, ez a kérdés talán megválaszolható lenne az C-300/21. számú döntésben foglaltak alapján.³¹ A második kérdés lényege a kártérítési kötelezettség alóli mentesülés, mert az ügyben egy irányított személy okozhatta a sérelmet az érintettnek. Véleményem szerint, mivel a GDPR 82. cikke nem szól bővebben a mentesülésről, így az C-300/21. számú döntés tartalma alapján arra következtetnék, ebben a kérdésben is a nemzeti szabályozást kellene alkalmaznia a tagállami bíróságnak.

IV.4. A kártérítés jellege

A C-182/22. számú kérelem a müncheni bíróságtól érkezett Luxemburgba, öt kérdéssel. Az első a kártérítés büntető jellegére kérdez rá, amelyet nem tekintett megengedhetőnek a Bíróság az C-300/21. számú döntésében.³² A második kérdés a kártérítés elégtételi funkciójára irányul, ezt is megválaszolja a korábban elemzett esetben a Bíróság. Ezt kettő további alkérdés követi, amelyek a német magánjogban megjelenő szándékosság és súlyosan gondatlan károkozás eltérő értékelésére kérdeznek rá.³³ Tekintettel arra, hogy a károkozó felelősségének mértékéről, annak figyelembevételéről a GDPR nem rendelkezik, a Bíróság bizonyára a nemzeti jogszabályok alkalmazását fogja kimondani a tagállami testületnek adott válaszában. A harmadik kérdés a nem vagyoni sérelemre, a negyedik a kártérítés megállapítására irányulnak, amelyet bizonyára a nemzeti jogszabályok alapján kell majd a müncheni bíróságnak eldöntenie. Ugyanakkor arra a kérdésre, miszerint megítélhető-e „jelképesnek tekintett kártérítés” a károsultnak, a korábban már említett teljes és tényleges kártérítés kimondása alapján az Európai Unió Bírósága nemmel válaszolhat.³⁴

V. A C-300/21. számú ítélet tanulságai

Azon túl, hogy felhívja az adatvédelmi jogszabályok tiszteletben tartására a figyelmet, jelen cikkben elemzett határozat különös jelentőséggel bír az unió területén élő természetes személyekre nézve. Precedenst teremt az adatkezelés által okozott nem vagyoni károk megtérítésére nézve, nemcsak az osztrák bíróságok és magánjog, hanem a többi nemzeti jogalkalmazó számára is. Lényege, hogy bármilyen, az általános adatvédelmi rendelet megsértéséből eredő érzelmi kár, személyiségi jogi sérelem miatt az érintettek jogosultak lehetnek valamilyen típusú nem vagyoni kártérítésre,

³¹ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62021CN0741&qid=1684418913535> (Letöltve: 2023.06.18.).

³² Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62022CN0182&qid=1684423252535> (Letöltve: 2023.06.18.).

³³ Az ún. súlyos gondatlanság (*grobe Fahrlässigkeit*) a német polgári törvénykönyv (*Bürgerliches Gesetzbuch*, rövidítve: BGB) 277. §-ban definiált. Lásd: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_277.html (Letöltve: 2023.06.18.).

³⁴ Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62022CN0182&qid=1684423252535> (Letöltve: 2023.06.18.).

Magyarországon például sérelemdíjra. Ezen összegeknek pedig alkalmasnak kell lenniük a sérelem teljes és tényleges kompenzálására, amennyire lehetséges.

Bár a vagyoni kártérítés szabályainak alkalmazása egyes jogrendszerekben megkönnyítheti a jogérvényesítést, mint az ítélet alapját adó osztrák esetenél látható, másokban, például a magyar polgári jog esetén jogalkalmazói bizonytalanságot is előidézhet a kompenzáció mértékére, annak meghatározására vonatkozó értelmezés. Újabb kérdéseket vethet fel a károkozó felelősségének eltérő mértéke, annak értékelése egyes jogrendszerekben, amint az a korábban bemutatott német előzetes döntéshozatali kérelmekből kitűnhet.

Meglátásom szerint egy hasonló hazai eljárásban érdemes lenne a sérelemdíj bizonyítására,összegszerűségének szempontjaira vonatkozó szabályozást alkalmazni, szerencsémre ez a kényes helyzet írásom megjelenésekor még nem állt elő. A sérelemdíj számítási alapjaként vagy összegeként a NAIH korábbi döntéseiben kiszabott bírságokat tartanám figyelembe vehetőnek az eljáró bíróságok részéről.

Napjainkban, mikor számtalan hétköznapi tevékenységünk során kezelik, elemzik, értékesítik személyes adatainkat, fontos, hogy az érintettek is eszközöket kapjanak az adatkezelőkkel, adatfeldolgozókkal szemben, esetleges vagyoni káruk, nem vagyoni sérelmeik megtérítése érdekében. Ezen igények érvényesítését segítheti az Európai Unió Bíróságának C-300/21. számú határozata, valamint reményeim szerint a jelen cikk is.

Zoványi Nikolett:¹
A fogyasztói magáncsőd magyar szabályozása és gyakorlata²

A mai modern társadalmakban problémaként jelentkezett az a jelenség, hogy magánszemélyek olyan helyzetbe kerültek, amelynek következtében nem tudták teljesíteni szerződéses kötelezettségeiket hitelezőik felé, fizetéseképtelenné váltak. A jogalkotói beavatkozás szükségét sürgette az, hogy az adós és a vele egy háztartásban élő családtagok védelemben részesüljenek a hitelezővel szemben, ugyanakkor a hitelezői tulajdonjogi igények is figyelembevételre kerüljenek. A helyzetet súlyosbította, hogy nemzetközi statisztikák által is alátámasztva, olyan, az adóson kívüli külső tényezők vezettek a fizetéseképtelenségi helyzet kialakulásához, mint gazdasági válságok és a nyomukban fellépő munkanélküliség, devizaárfolyamok változása, ezáltal a devizában felvett kölcsönök tőkeösszegének drasztikus emelkedése, vagy az adós egészségügyi helyzetének megváltozása. A jogalkotóknak ezeket a nehéz helyzeteket is mérlegelve kellett egy mind az adós, mind a hitelező érdekeit figyelembe vevő igazságos, kiszámítható és ezáltal követhető rendszert kialakítaniuk. Az Európai Unió tagállamai közül Magyarország volt az egyik utolsó, aki a magáncsőd intézményét 2015-ben szabályozta. A késői szabályozás viszont azt is jelentette, hogy volt lehetőség meríteni a külföldi példákból és szabályozási mintákból, illetve levonni a tanulságokat az egyes rendszerek hibáiból. Jelen tanulmány célja a jogszabályi környezet és az ítélkezési gyakorlat elemzése révén annak vizsgálata, hogy hogyan sikerült a magyar jogalkotónak szabályoznia a területet.

I. Bevezető gondolatok

A világon és Európában a fejlett országok sorra felismerték azt a tényt³, hogy magánszemélyek – akár akaratukon kívül is – kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy nem tudják a szerződésben vállalt kötelezettségeiket kielégíteni hitelezőik felé, és fizetéseképtelenné válnak. A jogalkotó részéről azért is szükséges ilyenkor a beavatkozás az adós és vele egy háztartásban élő családja védelme érdekében, mert a nemzetközi statisztikák szerint a legtöbb ilyen esetben nem az adós által tanúsított felelőtlen költekezés vezet a kialakult helyzethez, hanem az adós oldalán értékelhető olyan tényezők, mint a gazdasági válságok következményeként fellépő munkanélküliség; a devizaárfolyamok megváltozása, amely a devizában felvett kölcsönök tőkeösszegét többszörösére emeli; vagy a családi és egészségi állapotban bekövetkező kedvezőtlen

¹ Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Elérhetőség: zovanyi.nikolett@law.unideb.hu.

² A kutatás az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

³ Zoványi Nikolett: Fogyasztói magáncsőd az Európai Unióban. Debreceni Jogi Műhely, 2022/3-4., 153-163.

változások, úgy mint válás, egészségügyi kezelés szükségessé válása.⁴ A szabályozást azonban nem kizárólag emberiességi indokok sürgették. Azon adósnak ugyanis, akinek a kialakult adósságcsapdából nincs lehetősége, esélye szabadulni, abban lesz érdekelt, hogy jövedelmeit eltitkolja az állam és intézményei, valamint a hitelezői elől, a velük való együttműködés helyett.⁵

A jogalkotóknak ilyen helyzetekben kellett megtalálniuk az egyensúlyt az adósok és hitelezők érdekei között, hogy egyik fél érdekei se sérüljenek számottevően. Magyarország az Európai Unió tagállamai közül majdnem utolsóként szabályozta a fogyasztói magáncsőd intézményét, hiszen 2015-ig⁶ várt azzal, hogy ezekre az érdekekre érdemben reagáló szabályokat alkosson a magánszemélyek fizetéseképtelensége esetére. Azonban ez a késlekedés egyben azt is jelentette, hogy volt merítési lehetősége az egyes tagállamok szabályozásából. A rendelkezésre álló nemzetközi tapasztalatokat ezért úgy tudta felhasználni, hogy egy működő és igazságos rendszert alakítson ki.

II. A magyar szabályozás

A természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvény (a továbbiakban: Are. törvény) ennek keretében bíróságon kívüli és bírósági adósságrendezési eljárásban biztosítja azt, hogy azon eladósodott személyek, akik megfelelnek az Are. törvény által megszabott feltételeknek, lehetőséget kapjanak az újrakezdésre. Az eljárás tehát nem egy egyszerű végrehajtási eljárás, melynek során a bírósági végrehajtásról rendelkező törvény⁷ meghatározza, hogy mely vagyontárgyakat, milyen rendben lehet elvonni az adós tulajdonából, illetve mi az, amit megtarthat az adós, hanem egy egyezségi kísérlet az adós, adóstárs és a hitelezők között, melynek tétje, hogy az adós visszanyerhesse fizetőképességét azáltal, hogy fizetési kötelezettségei átütemezésre kerülnek és azokat így már teljesíteni tudja. Az eljárás egyik sarokköve az adós felelős, jóhiszemű magatartása, másik az együttműködés alapelveinek betartása valamennyi fél részéről.⁸

Azt, hogy az adós valóban érdekelt legyen az eljárás sikerében és ehhez tevékenyen is hozzájáruljon, több eszközzel is biztosítja az Are. törvény. Az adós, adóstárs és a velük közös háztartásban élő közeli hozzátartozók alapvető létfenntartásához szükséges vagyontárgyak és bevétel mentes az eljárás alól,⁹ és az ő lakhatásukhoz és létfenntartási költségeihez igazodó vagyonértékesítési, jövedelem- és vagyonfelosztási szabályokat, törlesztési ütemezést valósít meg.¹⁰ Ezen felül, ha az adós teljesíti a jogszabályi

⁴ Báger Gusztáv: A természetes személyek adósságrendezési eljárásának hazai bevezetése. Pénzügyi Szemle, 2015/4. 503-519., 504.

⁵ Gadó Gábor: Javaslatok a természetes személyek adósságrendezésére és csődjére vonatkozó szabályok kialakítására. Gazdaság és Jog, 2008/10. 3-10., 3.

⁶ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény.

⁷ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény.

⁸ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 1.- 2. §§.

⁹ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 2. § (2) bekezdés.

¹⁰ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 1. § (2) bekezdés d) pont.

feltételeket, jóhiszeműen jár el és teljesíti az egyezségben foglalt visszafizetési tervet, a fennmaradó adóssági megfizetése alól mentesítik.¹¹

Látnunk kell azonban azt is, hogy egy már eladósodott személy nem feltétlen biztos, hogy a legjobb igyekezete ellenére is képes azt átlátni, hogy hogyan tudná úgy intézni pénzügyeit, hogy sikerüljön egyezséget kötnie, azt betartatni és ezáltal szabadulni kötelekeitől és tiszta lappal új életet kezdeni. Szükség van ezért egy olyan személyre, aki a hitelezőtől különböző személy és aki képes segítséget nyújtani ebben a folyamatban az adós számára. Ezért az Are. törvény és végrehajtási rendeleti ezen feladatok ellátására rendelkeznek a Kormány által rendeletben kijelölt Családi Csődvédelmi Szolgálatról. A Szolgálat jogviszonyban álló¹² fizetésképtelenségi szakértők, mint családi vagyongazdálkodók vesznek részt a bírósági adósságrendezési eljárásban. Jogi vagy közgazdasági végzettséggel kell rendelkezniük, ez alapozza meg jártasságukat abban, hogy megfelelő szaktudás birtokában tényleges segítséget tudjanak nyújtani az adós számára.¹³

Azonban – a szakirodalom – részben pont ezen személyek megítélésének tudja be azt, hogy a magánszemélyek adósságrendezési eljárásának száma alacsony¹⁴, mivel hiányzik a bizalom a szakértőkkel szemben, ami visszatartó erőként hat az eljárás igénybevételére.¹⁵

A szakirodalom másik oldalról a magáncsőd intézményének népszerűtlenségét, az eljárások alacsony számát a törvény merevségének, szigorúságának, valamint annak tudja be, hogy a törvény – bár megkülönböztet bírósági és bíróságon kívüli eljárást – nem alakít ki olyan különböző eljárásokat, amelyek az adósok helyzetéhez igazodnának.¹⁶

II.1. Bíróságon kívüli adósságrendezési eljárás

Az Are. törvény kötelezően előírja, hogy az adósnak meg kell kísérelnie a főhitelezővel és a többi hitelezővel egyezség keretében való megállapodást, ezáltal a fizetőképességének helyreállítását, a hitelezők igényeinek kielégítését.¹⁷ Az erre irányuló kérelmet az adósnak a főhitelező pénzügyi intézménynél kell a törvényben és végrehajtási rendeleteiben megszabott formanyomtatványon előterjesztenie. A főhitelező kötelezettsége, hogy az adós kérelmét haladéktalanul továbbítsa az adós lakóhelye szerint

¹¹ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 1. § (2) bekezdés e) pont.

¹² Ez a jogviszony lehet kormányzati szolgálati jogviszony, munkajogviszony, vagy tartós megbízási jogviszony. A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 12. § (2) bekezdés.

¹³ Követelmény még a legalább 2 éves szakmai gyakorlat, valamint a közigazgatási vizsga, jogi szakvizsga vagy a közigazgatási tanulmányok szakirányú szakképzettség. A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 12. § (2) bekezdés.

¹⁴ Jelenleg 2070 eljárást tartanak számon. Lásd: Hatásvizsgáló lap. <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/8/81/813/813af4e9cad60ea4ac7013ce53b0a15bd4e9952b.pdf> (Letöltés ideje: 2023. szeptember 15.)

¹⁵ Kovács – Szamosi Rita – dr. habil. Varga József: Javaslat a magyar magáncsőd intézményének átalakítására egyes nemzetközi példák tapasztalatai alapján. JURA, 2018/2., 458-467., 462.

¹⁶ Kovács – Szamosi Rita – dr. habil. Varga József: Javaslat a magyar magáncsőd intézményének átalakítására egyes nemzetközi példák tapasztalatai alapján. JURA, 2018/2., 458-467., 463.

¹⁷ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 17. § (1) bekezdés.

illetékes Családi Csődvédelmi Szolgálathoz.¹⁸ A kérelemben az adós és adóstársa nyilatkoznak arról, hogy tartozásaik megfizetésére nem képesek.¹⁹ A kérelem alapján az adós hitelezőinek, valamint a végrehajtási eljárást foganatosító szervnek 10 munkanapon belül ki kell állítani egy olyan igazolást, amely tartalmazza az adóssal szemben fennálló tartozás jogalapját, a hitel futamidejét, a követelés összegét és összetételét, valamint annak biztosítékait. Tartalmaznia kell tájékoztatást arra vonatkozóan is az igazolásnak, hogy a lejárt esedékességű tartozásra lehetséges-e részletfizetés engedélyezése. Ezen kívül ismertetni kell, hogy mely követelésekre foganatosítottak végrehajtást. Abban az esetben, ha zálogjoggal terhelt a követelést, tájékoztatni kell az adóst, hogy kezdeményezte-e a hitelező a zálogtárgy végrehajtáson kívüli értékesítését, ha igen, az folyamatban van-e.²⁰ A Családi Csődvédelmi Szolgálat az eljárás megindításának tényét az Are. nyilvántartásba bejegyzi, és a jogszabályban előírt kötelezettségeinek eleget téve megvizsgálja a benyújtott dokumentumokat, ezáltal azt, hogy fennállnak-e az eljárás megindításának feltételei, ellenőrzi az abban szereplő adatok, hirdetményt tesz közzé az eljárás megindításáról, és felügyeli a folyamatot, amelyben az egyezség létrejön a hitelezők és adós között.²¹

A főhitelező szerepe emelendő még ki az eljárásban, mivel az eljárás koordinálásával összefüggő feladatokat neki kell ellátnia, amennyiben ezt vállalja. Ennek keretében az ő kötelezettsége lesz a megállapodástervezet elkészítése.²²

II.2. Bíróági adósságrendezési eljárás

Amennyiben az adós által kezdeményezett bíróági adósságrendezési eljárás sikertelen, illetve nincs főhitelezője az adósnak, bíróági adósságrendezési eljárás elrendelésére kerül sor, amely egy polgári nemperes eljárás.²³ Az eljárás lefolytatására hatásköre és kizárólagos illetékessége az adós lakóhelye szerint illetékességgel rendelkező törvényszék székhelyén működő járásbírósnak, a Fővárosi Törvényszék területén a Pesti Központi Kerületi Bíróságnak van.²⁴ A bíróági szakaszban is kiemelkedő jelentősége és feladatai vannak a családi vagyongazdálkodónak, aki a Családi Csődvédelmi Szolgálat honlapján közzéteszi a bíróági adósságrendezési eljárást elrendelő hirdetményt annak érdekében, hogy a hitelezők becsatlakozhassanak az eljárásba.²⁵

III. Adósságrendezés a gyakorlatban

A jogszabály hatályba lépése óta a bíróságoknak több alkalommal adódott lehetősége, hogy a gyakorlatban is alkalmazzák és értelmezzék a szabályokat. Ez alapján megállapítható, hogy a törvény vagyoni fogalma és az adós minősítése, miszerint megfelel-e az adósságrendezési eljárás megkezdéséhez szükséges bemeneti

¹⁸ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 17. § (7) bekezdés.

¹⁹ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 18. § (1) bekezdés.

²⁰ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 17. § (1a) bekezdés.

²¹ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 20-29. §§.

²² A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 30. §.

²³ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 17. § (1b) bekezdés.

²⁴ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 36. § (1) bekezdés.

²⁵ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 39. § (1) bekezdés.

követelményeknek, az, ami leginkább kihívás elé állítja a jogkereső közönséget, ezért érdemes ezen szabályokat az elemzésünk tárgyává tenni.

III.1. Az eljárás megindításának feltételei

Az Are. törvény alapján akkor kezdeményezhető adósságrendezési eljárás, ha az alábbi konjunktív feltételek fennállnak az adóssal vagy az adóstársakkal szemben:²⁶

a) ha az önálló adósnak vagy az adóstársaknak összességében kamattal, járulékokkal növelten egy vagy többhatósági vagy bírósági úton érvényesíthető, lejárt tartozása van, melynek értéke legalább 2 millió legfeljebb 60 millió forint, és

b) ezen tartozások meghaladják az adós, adóstárs adósságrendezésbe tartozó vagyonának 80 %-át, de nem haladják meg belföldön lévő vagy hozzáférhető vagyonának 200 %-át, melybe beleértendő az adós, adóstárs öt évre számított, adósságrendezésbe bevonható várható bevétele is, kivéve a törvény végrehajtási rendeletében meghatározott vagyon és bevétel,

c) a tartozások 80%-a elismert vagy nem vitatott,

d) a tartozások közül legalább egy esetében már több, mint 90 napja lejárt esedékességű a tartozás, és annak összege kamatokkal és járulékokkal az 500.000 forintot meghaladja,

e) A tartozások közül a hátrasorolt tartozások száma ötnél kevesebb,

f) valamely tartozás fogyasztói hiteljogviszonyból származik vagy olyan hiteljogviszonyból, amely az adós, adóstárs vagy egyéni vállalkozó finanszírozásával függ össze,

g) a tartozás jogalapja nem olyan, az adóssal vagy adóstárssal szembeni felelősséget megállapító polgári vagy büntetőjogi ügy, melynek alapja, hogy az adós vagy adóstárs társas vállalkozásban tagi korlátlan helyállásának nem tett eleget, vagy jogellenesen visszaélt korlátozott tagi felelősségével, illetve ügyvezetőként volt megállapítható felelőssége a megszűnt gazdasági társaság hitelezőit ért érdeksérelem miatt.

A Kaposvári Járásbíróság végzésével elrendelte az adósságrendezési eljárást az adós és adóstárs kérelme alapján. A bíróság végzésében kifejtette, hogy a Családi Csődvédelmi Szolgálat alapos vizsgálat eredményeképpen megállapította, hogy az adósok megfelelnek az Are. törvény 7. § (1) bekezdés b) pont első fordulataiban írt bemeneti követelményeinek, azaz tartozásuk meghaladta a vagyonukat. Hangsúlyozta, hogy amennyiben az első fordulat teljesül, úgy az adósságrendezés alapjául szolgáló vagyonba nem kell beszámítani az adósok öt évre számított adósságrendezésbe vonható várható bevételeit. Ezzel az állásponttal azonban nem értett egyet az eljárásban főhitelezőként részt vevő bank és jogi képviselője, ezért kérték az adósok adósságrendezési eljárás megindítására vonatkozó kérelmének elutasítását. A bíróság a Családi Csődvédelmi Szolgálat által végzett megállapításokra tekintettel megállapította, hogy az adósok megfelelnek a jogszabályi követelményeknek, nem áll fenn kizáró ok, így az adósságrendezést határozatával elrendelte.²⁷ A főhitelező a határozattal szemben fellebbezést nyújtott be. A Kaposvári Törvényszék végzésével helybenhagyta az elsőfokú döntést. Döntése indokolásában kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság a Családi

²⁶ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 7. § (1) bekezdés a)-g) pontok.

²⁷ Kaposvári Járásbíróság 2020. június 7-én kelt, 26.Are.900.001/2020/8. számú végzése.

Csődvédelmi Szolgálat közreműködésével részletesen felderítette a történeti tényállást, mely alapján megalapozott döntést hozott. A törvényszék kifejtette, hogy a főhitelezői álláspont, mely szerint az elsőfokú bíróság nem megfelelően értelmezte az Are. törvény 6. és 7. §§-ait, nem megalapozott. A jogszabályhely nyelvtani, logikai és a jogalkotó célját is figyelembe vevő értelmezése során a jelen ügyben és a korábbi joggyakorlatban is, mind a Családi Csődvédelmi Szolgálat és az Igazságügyi Minisztérium, mind más bíróságok az elsőfokú bíróság döntésével azonos álláspontra helyezkedtek.²⁸

A főhitelező bank felülvizsgálati kérelmében előadta, hogy az Are. törvény 7. § (1) bekezdés *b*) pontjában szereplő vagyon fogalma nem egyértelmű. Megítélése szerint nem kétséges, hogy a vagyon fogalmába beletartoznak a vagyonrendezési eljárás során megszerzett vagyontárgyak is, ezen túl pedig figyelembe kell venni az eljárás időtartamát és azt a vagyon, mely ez idő alatt megszerezhető. Álláspontja szerint 5 éves vélelem felállításával lehetne megállapítani az adósságrendezési eljárás időtartamát, az ez idő alatt várható bevételt pedig bizonyítási eljárás segítségével. Kérelmében hivatkozott a Kúria BH 2019. 328. és BH 2019. 327. számon közzétett határozatára. Kérelmében kifejtette, hogy az Are. törvény preambulumban és szövegében használt vagyon fogalmának értelmezése a joggyakorlat továbbfejlesztése körében kiemelkedő jelentőségű.²⁹ A kérelmező álláspontja szerint az Are. törvény vagyon és a tartozás fogalmai nem kellően pontosan és egyértelműen kerültek megfogalmazásra, holott az adósságrendezés társadalmi jelentőségű kérdés, amelynek alkalmazásához kapcsolódik a jogi definíciók tisztázása, melynek megítélése a Kúria hatáskörébe tartozik. A Kúria végzésével³⁰ megállapította, hogy sem a joggyakorlat továbbfejlesztése, sem a felvetett kérdés társadalmi jelentősége nem indokolja a felülvizsgálati eljárást, ezért azt nem engedélyezte. Indokolásában kifejtette, hogy a joggyakorlat továbbfejlesztése miatt akkor indokolt egy felülvizsgálati eljárás, ha egy elvi kérdésben a bírói gyakorlat már kialakult és egységes, azonban a gyakorlat változatlan formában való alkalmazása a továbbiakban már nem támogatható az időközben megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyokra való tekintettel, illetve a jogszabályi változások következtében. Alapul szolgálhat még az előző két tényezőtől kívül a jogtudományban felmerülő új doktrínák kialakulása.

A Kúria ismét hangsúlyozta egy korábbi döntésében tett megállapítását, miszerint „természetes személyek fizetéseképtelenségénél egyébként sincs értelme meglévő vagyonként számolni az eljárásba való belépés minimális feltételének megállapításánál az 5 éves várható bevételt, ha ugyanis ezzel az összeggel már most rendelkezne az adós, adóstárs, nem lenne szükség az eljárás lefolytatására”.³¹ A főhitelező kérelmében azt maga sem jelölte meg, hogy a már kialakult és egységes gyakorlat nem lenne

²⁸ Kaposvári Törvényszék 2020. szeptember 17-én kelt, 1.Pkf.20.889/2020/2. számú végzése.

²⁹ A joggyakorlat továbbfejlesztésére való hivatkozás azért volt kiemelt fontosságú, mert az elsőfokú bíróság határozatát a másodfok ugyanazon jogszabályhely alkalmazásával és azonos értelmezésével, azonos jogi indokolással hagyta helyben. A Polgári perrendtartásról (a továbbiakban: Pp.) szóló 2016. évi CXXX. törvény 408. § (2) bekezdése alapján ilyen esetben csak akkor lehetséges a felülvizsgálati eljárás lefolytatása, ha azt kérelmezik. A Kúria a Pp. 409. § (2) bekezdése alapján akkor engedélyezheti ezt, ha a kérelmező bizonyítja, hogy az ügy érdemére kiható jogszabálysértés történt, és annak vizsgálata a joggyakorlat továbbfejlesztése és a jogkérdés társadalmi jelentősége miatt indokolt.

³⁰ A Kúria 2021. január 12-én kelt, Gfv.VII.30.438/2020/3. számú végzése.

³¹ BH 2019. 328. (Kúria Gfv. VII. 30 073/2019.).

támogatható a jövőben, ezért a kérelemben felvetett kérdések nem voltak alkalmasak arra, hogy a Pp. alapján bizonyítva lássa azt a Kúria, hogy a joggyakorlat továbbfejlesztésével járna a felülvizsgálati kérelem engedélyezése.

A kérelmező hivatkozott még a felvetett kérdés társadalmi jelentőségére. Utóbbi akkor lett volna megállapítható, ha a kérelmező bizonyítja, hogy az adott jogkérdés a társadalom széles körét közvetlenül vagy közvetve érinti, illetve másokat arra készítet egy jogsértő joggyakorlat fenntartása, hogy ők is folytassák ezen helytelen gyakorlatot. Ezen állítások alátámasztására azonban nem voltak elegendők a kérelmező által előadott indokok. A természetes személyek által kezdeményezett adósságrendezési eljárások (számukat is figyelembe véve) nem érintik olyan széles körét a társadalomnak, amely indokolná azt, hogy társadalmilag jelentős kérdésről van szó.

A felülvizsgálati kérelem elutasítását követően a főhitelező az Alkotmánybírósághoz fordult.³² Az Alkotmánybíróság azonban a Kúria Gfv.VII.30.438/2020/3. számú végzése alaptörvény-ellenessége megállapítása és megsemmisítése iránti alkotmányjogi panaszt visszautasította.

III.2. A vagyon meghatározása a Kúria gyakorlatában

A Kúria korábbi, BH 2019. 328. számon meghozott határozata a vagyon fogalmának szempontjából bővebb említést is érdemel, ezért érdemes azt a vizsgálat tárgyává tenni. Az eset tényállása alapján az adósok, vagyis az adós és az adóstárs 2017. július 20-án kezdeményezték adósságrendezési eljárás megindítását az illetékes Családi Csődvédelmi Szolgálatnál, ami az eljárást bejegyezte. Mivel azonban a főhitelező nem vállalta az ezzel járó feladatokat, a Családi Csődvédelmi Szolgálat bírósági adósságrendezése eljárást kezdeményezett.³³ A beadványban kifejtette a Szolgálat, hogy az adósok az Are. törvény feltételeinek³⁴ megfelelnek, és hogy ellentétben a főhitelező álláspontjával csak akkor kell az adósok vagyonába az ötéves jövedelmüket beszámítani, ha az a vizsgálat tárgya, hogy meghaladják-e az adósok vagyonának 200 %-át a tartozásaik.

Az elsőfokon eljáró bíróság elutasította az adósok adósságrendezés iránti kérelmét arra hivatkozással, hogy 2016. október 1-jétől változnak az adós vagyonának számítására vonatkozó szabályok.³⁵ A bíróság álláspontja szerint ugyanis nemcsak a felső határ megállapításánál, hanem az alsó határ kalkulálásánál is figyelembe kell venni az adósok 5 évre számított várható bevételeit. Ezen számítás alkalmazásával már nem volt megállapítható, hogy az adósok vagyona kevesebb lenne, mint a tartozásuk. Az adósok fellebbeztek ugyan a döntés ellen, azonban a másodfok helyben hagyta az elsőfokú bíróság végzését, a döntésben kifejtett jogértelmezéssel egyet értve.

A Kúriához felülvizsgálati eljárás keretében került az ügy. Az adósok arra hivatkozva kérték az elsőfokú döntés hatályon kívül helyezését és az adósságrendezési eljárás

³² 3306/2021. (VII. 22.) AB végzés.

³³ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény 20. § (3) bekezdése alapján.

³⁴ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 7. § (1) bekezdés b) pontja.

³⁵ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény, 105. § alkalmazásával jutott a bíróság erre a következtetésre.

lefolytatását, hogy az első- és másodfokon eljáró bíróságok az Are. törvény 7. §-át és 105. §-át megsértették, ugyanis mindkét szakasz alkalmazása során csak a maximális tartozás összegénél kell a várható 5 éves bevételt figyelembe venni, az alsó határ megállapításánál annak nincs jelentősége, ezen szabály nem alkalmazandó.

A Kúriának abban a jogkérdésben kellett tehát állást foglalnia, hogy eltérő feltételeket határoz-e meg az Are. törvény 7. § (1) bekezdés b) pontja és a 105. §-a.

Az Are törvény előbbi szakasza fentebb már ismertetésre került. A 105. § kimondja, hogy 2016. október 1-jétől azon adósok kezdeményezhetik az eljárást, akik megfelelnek az Are. törvény 7. és 9. §-aiban foglalt feltételeknek, ugyanakkor nem esnek a 8. §-ban meghatározott kizáró okok alá, és a tartozásuk meghaladja az adósságrendezésbe vonható, belföldön található vagy hozzáférhető vagyonukat, de nem éri el annak 200 %-át. A vagyonba beleértendő az adós öt évre számított, adósságrendezésbe vonható várható bevétele is. A két szakasz pontos szövegének összehasonlításánál levonható a következtetés, hogy mindkettő azonos feltételeket támaszt az eljárás megengedhetőségéhez, azonban a 105. § utolsó mondatából hiányzik egy szó, az „utóbbi” megjelölés, ami a 7. §. (1) bekezdés b) pontjában viszont szerepel. A különbség csupán látszólagos, és egyben félreérthető. A jogalkotónak nem állt szándékában az, hogy 2016. október 1-je után más feltételeket írjon elő az eljárást kezdeményező adósok számára. Ezen dátumra való utalás az Are. törvény 104. §-ából érthető meg. Az Are. törvény indoklásából ugyanis egyértelműen látható, hogy a jogalkotó felkészült arra az esetre, ha a jogszabály hatályba lépését követően hirtelen emelkedne meg az ügYTEHER a Családi Csődvédelmi Szolgálat szakemberein és a bíróságokon amiatt, hogy a nehéz helyzetben lévő magánszemélyek tömegesen fordulnak majd e szervekhez az adósságrendezési eljárások elrendelését kérve. Éppen ezért a 104. § tartalmazta azon plusz feltételeket, amelynek az adósoknak meg kell felelnie az eljárás megindítására vonatkozó kérelmük pozitív elbírálásához, azonban a 104. §-ban foglalt korlátokat a 105. § 2016. október 1-jétől kezdődő hatállyal eltörölte. A jogszabály hatályba lépéséhez kapcsolódó intézkedések és az Are. törvény indoklásának figyelmen kívül hagyása vezetett az eljáró bíróságok téves jogértelmezéséhez, mely értelmezés azt eredményezte, hogy az eljárás be való belépés nehezebb lett a jogkereső közönség számára. Megállapítható tehát, hogy a hivatkozott két szakasz között nincs tartalmi eltérés és az alsó határ megállapításánál figyelmen kívül kell hagyni az adós öt évre számított, adósságrendezésbe vonható várható bevételeit. A Kúria kihangsúlyozta, hogy ennek eleve nem is lenne értelme, hiszen, ha az így számított összeg az adósok rendelkezésére állna, nem lenne szükség adósságrendezési eljárás lefolytatására. A Kúria ezért hatályon kívül helyezte a jogerős végzést, és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására és határozat meghozatalára utasította.³⁶

IV. Záró gondolatok

Magyarországon sokáig kellett arra várnia a magánszemélyeknek, hogy szabályozásra kerüljenek azok a szituációk, amikor a fogyasztó a külső körülmények vagy saját hibája,

³⁶ BH 2019. 328. (Kúria Gfv. VII. 30 073/2019.)

illetve ezek együttes hatása okán fizetéseképtelen helyzetbe kerül. A magyar jogszabály elfogadásához vezető hosszú folyamat eredménye, hogy a nemzetközi tapasztalatokból leszűrhető pozitív példákat és jogi megoldásokat sikerült beépíteni a hazai szabályozásba, azonban maradtak hiányosságok. Mivel a 2010-es években a magánszemélyek esetében a fizetéseképtelenséghez vezető egyik leggyakoribb ok a devizában történő eladósodás, így az Are. törvény első körben a fizetéseképtelen lakás jelzáloghitellel rendelkezők számára nyitotta meg az eljárás lefolytatásának lehetőségét, majd 2016. október 1-jétől kibővült az eljárást kezdeményezhető személyi kör, így már mindenki hozzáférhetett az eljárásokhoz. A Kúria joggyakorlatából láthatjuk, hogy a felsőbíróságok megfelelően értelmezték és értelmezik a jogszabály szövegének értelmezéséből fakadó esetleges félreértelmezhető szakaszok, és megfelelő irányt mutatnak az alsóbb bíróságok és a jogkeresők számára, hogy a jogszabály alapján egy mindenki számára elfogadható, eredményes és igazságos adósságkezelési és adósságrendezési eljárás megvalósulhasson.

Abstracts

Imola Bencsik: Determination of the law applicable to the arbitration agreement in the light of Hungarian legislation and international trends

Separability of the arbitration agreement from the contract into which it is incorporated is a fundamental aspect of international commercial arbitration. In accordance with the principle of separability, the parties may choose a different law for their arbitration agreement than the law governing the main contract. Determining the applicable law is the most important point in the initiation of international commercial arbitration proceedings: in the case of a choice of law, the parties, otherwise the court determines the applicable law according to the conflict of law rules. Based on international practice, two connecting principles 'compete' with each other in the judicial determination of the law governing the arbitration agreement: the *lex contractus*, i.e., the law applicable to the main contract, and the *lex loci arbitri*, i.e., the law of the place of arbitration.

In the study, we briefly present the relevant Hungarian legislation, comparing it with the Swiss Private International Law Act, describe some of the more well-known international legal cases close connection with the law governing the arbitration agreements, and examine how the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards deals with the issue.

Keywords: international commercial arbitration, applicable law, lex contractus, lex loci arbitri, separability, law governing the arbitration agreement

Rita Ilona Gál: The threats of armed conflicts and their impacts on cultural heritage

In recent decades, a kind of awareness has developed toward the importance of the protection of cultural heritage. The destructive events of the last decades point out, that a comprehensive legislation is needed. The analysis of international conventions and the historical background shows the development of international law concerning cultural heritage and its challenges over the decades. What and how do the conventions are protecting exactly? Violations against cultural property in an armed conflict belong to war crimes. How can the international community hold the perpetrators of crimes against cultural heritage accountable by the instruments of international law? The traditional danger factors of armed conflicts exist nowadays also (e.g. bombardment, looting, pillage, air attack), but what other threats have appeared in the last decades?

Keywords: cultural heritage, cultural property, armed conflicts, deliberate destruction of cultural property

Ákos Szilárd: The Post Office pays for the infringement once - Non - pecuniary damages for unlawful data processing

Although the European Union's data protection regulation, known as the GDPR has been applicable for five years, the interpretation of some of its provisions still raises questions for lawyers, data controllers and data subjects. In relation to Articles 82 and 83 of the Regulation on damages, a new decision of the Court of Justice of the European Union answered a number of questions. The Austrian postal service collected and analysed personal data on the political views of the population by a software. One of the data subjects, having learned from an advertisement which party the algorithm considered him to be a supporter of, claimed 1,000 Euro as relief. His case were referred to the Court of Justice of the European Union for preliminary ruling, on the basis of the mentioned provisions of the GDPR and the Austrian rules of non-monetary damages. The current paper discuss the C-300/21 decision, the Austrian legislation related to it and the possible responses of Hungarian private law to a similar case in the future. Finally, I am attempt to provide a response to German preliminary ruling requests with similar facts to this case, given that the C-300/21 judgement provides answers to a number of questions raised in those documents.

Keywords: GDPR., Article 82., Article 83., Court of Justice of the European Union, non - monetary damages, relief, ABGB., Act V of 2013 on the Civil Code.

Nikolett Zoványi: The Hungarian perspective and practice of the Consumer over-indebtedness

It is a worldwide phenomenon in modern societies that private individuals find themselves in a situation where they cannot fulfil their contractual obligations as they had become insolvent. The need for legislative intervention was urged by the fact the debtor and family members living in the same household should be protected against the creditor, while, at the same time, the creditor's proprietary rights must also be respected. The situation was aggravated by the fact that, according to international statistics, external factors also contributed to the insolvency such as the financial crisis and its effects such as unemployment, changes in foreign exchange rates, thereby the drastically increasing capital amount of the loans taken out in foreign currency, or the change of the debtor's health condition.

Considering these difficulties, legislators had to establish fair, predictable, therefore followable systems that consider the interests of both the debtor and of the creditor. Amongst the Member States of the European Union, Hungary was one of the lasts to regulate the institution of consumer bankruptcy in 2015. However, the late regulation also meant that it was possible to learn from foreign examples and regulatory models, and to understand the mistakes of other systems. The purpose of this study is to examine how the Hungarian lawmaker managed to regulate this field through the analysis of the legislative environment and case law.

Keywords: consumer insolvency, EU Regulation No 848/2015, consumer insolvency in Hungary, over-indebtedness, Act CV of 2015.

